T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE'NİN TİCARET HACMİ ÜZERİNE ETKİLERİ: TARIM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İpek TÜR

İstanbul, 2016

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE'NİN TİCARET HACMİ ÜZERİNE ETKİLERİ: TARIM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İpek TÜR

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Betül GÜR

İstanbul, 2016

T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Tezli yüksek lisans programı 1370Y75108 numaralı öğrencisi İpek TÜRÜN "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Ticaret Hacmi Üzerine Etkileri: Tarım Sektörü Örneği" başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI	: Yrd. Doç. Dr. Betül GÜR	
JÜRİ ÜYESİ	: Yrd. Doç. Dr. Oksan ARTAR	
JÜRİ ÜYESİ	: Yrd. Doç. Dr. Rana ATABAY	

İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.05.2016 Tarih, 2016/58-1 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet (Abstract) ……..iii
Tablolar Listesi ..…….....v
Kısaltmalar ……..viii

GİRİŞ …….....1

1.ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON: KAVRAM, TARİHSEL SÜREÇ, ENTEGRASYON TÜRLERİ VE DÜNYADAN ÖRNEKLER ……....4
1.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı……4
1.2. Uluslararası Ekonomik Entegrasyonun Kısa Tarihi……...5
1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem……6
1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem……...8
1.3. Ekonomik Entegrasyon Türleri……...9
1.3.1. Serbest Ticaret Bölgesi……9
1.3.2. Gümrük Birlikleri……...10
1.3.3. Ortak Pazar……10
1.3.4. Ekonomik Birlik……11
1.4. Ekonomik Entegrasyonun Nedenleri……12
1.5. Dünyadan Ekonomik Entegrasyon Örnekleri……...14
1.5.1. Avrupa'da Bütünleşme……..15
1.5.1.1. Avrupa Birliği……15
1.5.1.2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi……..19
1.5.2. Amerika'da Bütünleşme……21
1.5.2.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması……21
1.5.2.2. Güney Ortak Pazarı……23
1.5.3. Asya'da Bütünleşme……..25
1.5.3.1. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği……...25
1.5.3.2. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği……26
1.5.4. Afrika'da Bütünleşme……27

1.5.4.1. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu…….27
1.5.4.2. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı……...28
1.6. Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar……29
1.6.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü……29
1.6.2. İslam Konferansı Örgütü……31
1.6.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı……..32

2.SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, TARİHSEL GELİŞİM VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME...33
2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları……..33
2.1.1. Kavramsal Çerçeve……34
2.1.2. STA'ların Gelişimi…….35
2.2. Türkiye'nin STA Yapma Nedenleri…….36
2.3. Türkiye'nin STA'lardan Beklentileri……40
2.4. Türkiye ve STA İmzaladığı Ülkeler…….42
2.4.1. Türkiye ve EFTA……...45
2.4.2. Türkiye ve İsrail…….51
2.4.3. Türkiye ve Makedonya……..53
2.4.4. Türkiye ve Bosna Hersek……...56
2.4.5. Türkiye ve Filistin……..58
2.4.6. Türkiye ve Tunus……...60
2.4.7. Türkiye ve Fas……62
2.4.8. Türkiye ve Mısır…….64
2.4.9. Türkiye ve Arnavutluk……...67
2.4.10. Türkiye ve Gürcistan……70
2.4.11. Türkiye ve Karadağ…….73
2.4.12. Türkiye ve Sırbistan…….75
2.4.13. Türkiye ve Şili……..77
2.4.14. Türkiye ve Ürdün…….79
2.4.15. Türkiye ve Morityus…….82
2.4.16. Türkiye ve Güney Kore……84
2.4.17. Türkiye ve Suriye…….85
2.4.18. Türkiye ve Malezya…….86

3. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI'NIN TÜRKİYE'NİN TARIM DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ……89

3.1. Türkiye'nin Tarım Politikaları……..89

3.1.1. 1980 Öncesi Tarım Politikaları……..91

3.1.2. 1980 Sonrası Tarım Politikaları…….93

3.1.3. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Tarım Politikaları……..94

3.2. Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi……97

3.3. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Tarım Ürünleri Dış Ticareti…….101

3.4. Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkeler ile Tarımsal Ürün Dış Ticaretinin Kompozisyonu ……..106

3.4.1. Arnavutluk……...108

3.4.2. Bosna ve Hersek……...109

3.4.3. Fas……110

3.4.4. Gürcistan……..112

3.4.5. Karadağ……113

3.4.6. Makedonya……...114

3.4.7. Mısır……115

3.4.8. Sırbistan……...116

3.4.9. Tunus……118

3.4.10. İsrail……...119

3.4.11. Norveç (EFTA)……..120

3.4.12. İsviçre (EFTA)……...121

3.4.13. İzlanda (EFTA)……..122

3.4.14. Ürdün……123

3.4.15. Şili……..124

SONUÇ ……126

KAYNAKÇA……130

ÖZET

Uluslararası ticaret sistemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda bölgesel entegrasyon hareketleri ve küreselleşme olgusundan önemli ölçüde etkilenmiştir. Uluslararası ticaretin liberasyonu için Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanarak ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller kaldırılmaya çalışılmış, sonrasında da GATT kurumsallaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüştürülmüştür. Ancak DTÖ düzenlemelerinin günümüz ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle, ülkeler ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirebilmek için ikili ticaret anlaşmaları yapmaya yönelmişlerdir. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) bunlardan en yaygın olanıdır. Türkiye'de gerek 1980 sonrası dünya ile entegre olma çabası gerekse Gümrük Birliği sebebiyle Avrupa Birliği'nin (AB) ticari politikalarına uyum sağlama yükümlülüğü altında STA imzalamaya başlamıştır. Önemli bir nokta ise Gümrük Birliği kapsamına tarım ürünleri dahil edilmezken, STA imzalanan ülkeler ile tarım ürünleri tavizi de söz konusu olmuştur. Tüm dünya ülkeleri için çok hassas bir konu olan tarım sektörü, Türkiye içinde büyük önem taşımaktadır. Bazı tarım ürünleri Türkiye'nin başta gelen ihracat ürünlerini oluşturmaktadır. Bu sebeple STA imzalanan ülke ile karşılıklı taviz verilen tarım ürünlerinin Türkiye'nin ihracatını ve ithalatını önemi ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmayla birlikte STA'ların Türkiye'nin tarımsal ürün ticaret hacmine etkileri literatür taramasıyla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Birleşmiş Milletler (BM) veri tabanları aracılığıyla ulaşılan dış ticaret istatistikleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda STA'ların Türkiye'nin tarımsal dış ticaret hacmine olumlu yönde katkısı olduğu anlaşılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Bölgesel Entegrasyon Hareketleri, Serbest Ticaret Anlaşması, Dış Ticaret, Tarım*

ABSTRACT

International trade system was effected as important level by regional integration acts and globalisation facts after the Second World War. For the liberalisation of international trade, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) was signed to try cancelling the customs tariffs and barriers except tariffs between states and the after that GATT was changed to World Trade Organisation (WTO) as institutionally but the countries turned into signing dual trade agreements to improve economics relations and trade relations, because of not having enough regulations of WTO for todays needs. The most preferenced agreements are free trade agreements in these. The result of customs union agreement and policy to integration with the world after 1980, Turkey also signed free trade agreements with the responsibility for adoptation to EU trade policy. An important point is that while agricultural products are excluded from the customs union, there have been concessions granted on agricultural products for countries that signed an Free Trade Agreement (FTA). A quite sensitive issue for all the countries of the world, the agricultural sector is also crucial for Turkey's economy. Certain products of agriculture are the top export items of the country. For this reason, it is believed that reciprocal concessions between FTA signees and Turkey on agricultural products will likely impact Turkey's export and import. In this framework, the effects of free trade agreements on Turkey's foreign trade capacity is worked to explain with using the statistics of Turkish Statistical Institute (TÜİK) and United Nations (UN) about foreign trade. As a result of studies that was understood FTA's have a positive additive on Turkey's agriculturel foreign trade volume.

Key Words: *Regional Integration Acts, Free Trade Agreement, Foreign Trade, Agriculture*

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Entegrasyon Aşamaları……..9
Tablo 2. Avrupa Birliği Üye Devletler……...15
Tablo 3. EFTA Ülkeleri……..20
Tablo 4. Türkiye'nin 1980 Öncesi İhracat Rakamları……38
Tablo 5. Türkiye'nin 1980 Sonrası İhracat Rakamları…….....38
Tablo 6. Türkiye'nin Mısır'a İhracat Rakamları…….41
Tablo 7. Türkiye'nin Yürürlükteki STA'ları……..43
Tablo 8. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri……...44
Tablo 9. Türkiye'nin STA Ülkeleriyle Dış Ticareti……45
Tablo 10. Türkiye ve EFTA Dış Ticaret Rakamları……...47
Tablo 11. İsviçre'nin STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri İçin Tanıdığı Taviz Listesi……...48
Tablo 12. Norveç'in STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri İçin Tanıdığı Taviz Listesi……...49
Tablo 13. İzlanda'nın STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri İçin Tanıdığı Taviz Listesi……...50
Tablo 14. Türkiye ve İsrail Dış Ticaret Verileri…….52
Tablo 15. İsrail'in STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri İçin Tanıdığı Taviz Listesi……...52
Tablo 16. Türkiye ve Makedonya Dış Ticaret Verileri……...54
Tablo 17. Makedonya'nın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……55
Tablo 18. Türkiye ve Bosna Hersek Dış Ticaret Verileri……...57
Tablo 20. Türkiye ve Filistin Dış Ticaret Verileri……..59
Tablo 21. Türkiye ve Tunus Dış Ticaret Verileri……...61
Tablo 22. Tunus'un Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……..61
Tablo 23. Türkiye ve Fas Dış Ticaret Verileri……63
Tablo 24. Fas'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……64
Tablo 25. Türkiye ve Mısır Dış Ticaret Verileri…….65
Tablo 26. Mısır'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……67

Tablo 27. Türkiye ve Arnavutluk Dış Ticaret Verileri……...68
Tablo 28. Arnavutluk'un Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……..69
Tablo 29. Türkiye ve Gürcistan Dış Ticaret Verileri……..71
Tablo 30. Türkiye'nin Gürcistan'a Tarım Ürünleri İhracatında Hariç Tutulan Liste….72
Tablo 31. Türkiye ve Karadağ Dış Ticaret Verileri……74
Tablo 32. Karadağ'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……74
Tablo 33. Türkiye ve Sırbistan Dış Ticaret Verileri……...76
Tablo 34. Sırbistan'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……...76
Tablo 35. Türkiye ve Şili Dış Ticaret Verileri……78
Tablo 36. Türkiye ve Ürdün Dış Ticaret Verileri……...80
Tablo 37. Ürdün'ün Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi……..81
Tablo 38. Türkiye ve Morityus Dış Ticaret Verileri……...83
Tablo 39. Türkiye ve Güney Kore Dış Ticaret Verileri……..84
Tablo 40. Türkiye ve Suriye Dış Ticaret Verileri……...86
Tablo 41. Türkiye ve Malezya Dış Ticaret Verileri……87
Tablo 42. Malezya'nın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi…….87
Tablo 43. Ana Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla / GSYH……...90
Tablo 44. Ana Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranları…….90
Tablo 45. Türkiye'nin Genel İhracat – İthalat ve Tarımsal Ürün İhracat – İthalat Rakamları…….98
Tablo 46. Türkiye'nin Tahıl Grubu İhracat – İthalat Rakamları……99
Tablo 47. Türkiye'nin Pamuk Dış Ticareti……...100
Tablo 48. Türkiye'nin Yaş Sebze- Meyve İhracat – İthalat Rakamları……100
Tablo 49. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle İhracatı……...101
Tablo 50. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle İthalatı……104
Tablo 51. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Yaş Sebze- Meyve İhracatı ve İthalatı…...103
Tablo 52. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Hububat İhracat ve İthalatı……104
Tablo 53. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Pamuk İhracat ve İthalatı……...105
Tablo 54. Türkiye ve Arnavutluk Tarımsal Ürün Dış Ticareti……108
Tablo 55. Türkiye ve Arnavutluk Ticari Göstergeler……...108
Tablo 56. Türkiye ve Bosna Hersek Tarımsal Ürün Dış Ticareti……109
Tablo 57. Türkiye ve Bosna Hersek Ticari Göstergeler……...110

Tablo 58. Türkiye ve Fas Tarımsal Ürün Dış Ticareti……..111
Tablo 59. Türkiye ve Fas Ticari Göstergeler……111
Tablo 60. Türkiye ve Gürcistan Tarımsal Ürün Dış Ticareti……112
Tablo 61. Türkiye ve Gürcistan Ticari Göstergeler……..112
Tablo 62. Türkiye ve Karadağ Tarımsal Ürün Dış Ticareti……..113
Tablo 63. Türkiye ve Karadağ Ticari Göstergeler……113
Tablo 64. Türkiye ve Makedonya Tarımsal Ürün Dış Ticareti……114
Tablo 65. Türkiye ve Makedonya Ticari Göstergeler……..114
Tablo 66. Türkiye ve Mısır Tarımsal Ürün Dış Ticareti……...115
Tablo 67. Türkiye ve Mısır Ticari Göstergeler……116
Tablo 68. Türkiye ve Sırbistan Tarımsal Ürün Dış Ticareti…….117
Tablo 69. Türkiye ve Sırbistan Ticari Göstergeler……...117
Tablo 70. Türkiye ve Tunus Tarımsal Ürün Dış Ticareti…….118
Tablo 71. Türkiye ve Tunus Ticari Göstergeler……118
Tablo 72. Türkiye ve İsrail Tarımsal Ürün Dış Ticareti……...119
Tablo 73. Türkiye ve İsrail Ticari Göstergeler…….119
Tablo 74. Türkiye ve Norveç Tarımsal Ürün Dış Ticareti……120
Tablo 75. Türkiye ve Norveç Ticari Göstergeler……..121
Tablo 76. Türkiye ve İsviçre Tarımsal Ürün Dış Ticareti……126
Tablo 77. Türkiye ve İsviçre Ticari Göstergeler……..122
Tablo 78. Türkiye ve İzlanda Tarımsal Ürün Dış Ticareti……122
Tablo 79. Türkiye ve İzlanda Ticari Göstergeler……..123
Tablo 80. Türkiye ve Ürdün Tarımsal Ürün Dış Ticareti…….123
Tablo 81. Türkiye ve Ürdün Ticari Göstergeler……...123
Tablo 82. Türkiye ve Şili Tarımsal Ürün Dış Ticareti……..125
Tablo 83. Türkiye ve Şili Ticari Göstergeler……125
Tablo 84. Türkiye'nin STA Ülkeleriyle STA Öncesi ve Sonrası Tarımsal Ürün Dış Ticaret Hacimleri……...128

KISALTMALAR

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
AB: Avrupa Birliği
STA: Serbest Ticaret Anlaşması
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ITO: Uluslararası Ticaret Örgütü
NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
EURATOM: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğ
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
MERCOSUR: Güney Amerika Ortak Pazarı
ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği
APEC: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ECOWAS: Batı Afrika Ülkeleri Topluluğu
COMESA: Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
İKÖ: İslam Konferansı Örgütü
ECO: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OKK: Ortaklık Konseyi Kararı
GSYİ: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
BM: Birleşmiş Milletler

GİRİŞ

Yaşanılan coğrafya üzerinde birbirine yakın ve komşu ülkelerin ekonomik, ticari, siyasi ve güvenlik gibi ihtiyaçlarla ikili veya çok taraflı olarak işbirlikleri geliştirdikleri ve bu işbirliklerini taraf ülkeler arasındaki anlaşmalarla kurumsallaştırdıkları görülmektedir. Böylece ülkeler küreselleşmenin getirdiği yoğun rekabet karşısında bölgesel bütünleşmeler ile işbirliğine gitmekte hem de taraf ülkelere birçok anlamda olanaklar yaratmaktadırlar. Ticaretin hızla serbestleştiği, ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalktığı global dünyada ülkelerin en önemli amaçlarından biri dünya pazarlarında rekabet edebilmek olmuştur. Ancak pazara giriş şartlarının oldukça zor olduğu bilinen bir gerçektir. Bu yüzden de ülkeler ticari avantaj elde edebilmek için bölgesel anlaşmalara önem vermektedir. Bu anlaşmaların en yaygınlarından biri de STA'lardır.

Gümrük tarifelerinin, kotaların ve diğer kısıtlamaların kaldırılması yoluyla ticaretin taraflar arasında serbestleştirilmesine olanak sağlayan STA'lar, uluslararası ticaret sisteminde hem ülkeler için önemli bir dış ticaret politikası aracı hem de ticaretin serbestleştirilmesinde önemli bir konumdadır. Türkiye de hem 1980 yılı sonrası ihracat dayalı büyüme stratejisi hedefleri doğrultusunda hem de Avrupa Birliği ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşması'nın bir sonucu olarak üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamaktadır. İlk Anlaşmasını 1992 yılında Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleriyle yapan Türkiye daha sonrasında AB'nin dış ticaret politikalarını üstlenme zorunluluğu ile STA'lar imzalamaya başlamıştır. İhracata dayalı bir ekonomik politika uygulayan Türkiye için, STA'lar ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesi ve diğer ülke pazarlarına avantajlı giriş yapılması konusunda büyük önem sahibidir.

2016 yılı itibariyle Türkiye'nin 18 adet halihazırda yürürlükte olan STA'sı bulunmaktadır. Ayrıca AB'nin STA imzaladığı ülkelerle anlaşma yapabilmek için girişimlerde bulunmaktadır. Şu an Arnavutluk, Bosna Hersek, EFTA, Fas, Filistin, Güney Kore Cumhuriyeti, Gürcistan, Karadağ, Makedonya, Malezya, Morityus, Mısır, Suriye, Sırbistan, Şili, Tunus, Ürdün ve İsrail STA'ların yürürlükte olmakla birlikte Faroe Adaları, Gana, Kosova, Lübnan, Moldova ve Singapur ile STA müzakereleri

tamamlanmış olup her iki tarafın iç onay sürecinin tamamlanmasını takiben yürürlüğe girecektir. STA imzalama girişimleri çerçevesinde 13 ülke/ülke grubu (Peru, Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Japonya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Şeyseller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, MERCOSUR ve Çad) ile müzakereler devam etmektedir. Bunun yanında 10 ülke/ülke gurubu (ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Orta Amerika Topluluğu, Afrika, Karayip, Pasifik Ülkeleri, Cezayir, ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur.

Diğer bir önemli husus ise AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması'na tarım ürünleri dahil edilmezken STA imzalanan ülkeler ile tarım ürünleri tavizi de söz konusudur. Tarım sektörü, ülke nüfusunun beslenmesi, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması, milli gelire olan etkisiyle ülke ekonomileri için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye önemli bir tarım ürünü ihracatçısıdır. Bu sebeple STA kapsamında verilen tarım ürünleri tavizi sonucu Türkiye'nin ihracatının ve ithalatını etkileneceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmayla STA'ların Türkiye'nin tarım ürünü dış ticaretine etkisi ölçülmek istenmiştir. Türkiye'nin STA imzaladığı ülkeler ile tarım ürünleri dış ticaret rakamları, STA öncesi ve sonrası 4 yıllı süreçte değerlendirilerek tarım ürünleri ticaret hacmindeki artışa bakılmıştır. 4 yıllık sürenin seçilmiş olmasındaki sebep Türkiye'nin STA'larının genellikle son yıllarda yürürlüğe girmesiyle daha çok ülkenin araştırmaya dahil edilebilmesidir.

Çalışmanın yöntemi olarak literatür taramasıyla birlikte TÜİK ve BM gibi kuruluşların veritabanlarından faydalanılmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde, STA'nın bir ekonomik entegrasyon türü olması sebebiyle ekonomik entegrasyon kavramı ve tarihi gelişimi incelenmiştir. Bölümün devamında ise Dünya'dan ekonomik bütünleşme örnekleri verilerek Türkiye'nin dahil olduğu entegrasyonlardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise, STA'ların kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmış olup, gelişimlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin yürürlükte bulunan STA'ları hakkında ülke bazında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde, Türkiye'nin tarım sektörü hakkında genel bir bilgilendirme yapılıp, 1980 öncesi ve sonrası tarım politikaları anlatılmaya çalışılmıştır. Bölümün devamında ise Türkiye'nin STA imzaladığı ülkeler ile tarım ürünleri dış ticaret değerlendirilmiş ve STA'ların tarım ürünleri ticareti üzerindeki etkisi sonuç bölümünde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON: KAVRAM, TARİHSEL SÜREÇ, ENTEGRASYON TÜRLERİ VE DÜNYA'DAN ÖRNEKLER.

1.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Uluslararası ekonomik entegrasyon kuramı, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmiştir ve yine bu dönemde ülkeler arasında pek çok entegrasyon denemesi yapıldığı görülmüştür (Balkır, 2010, s.24).

Entegrasyon kavramının kelime anlamına bakıldığında "birleşme, bütünleşme (integration)" demek olduğunu görmekteyiz ancak "ekonomik entegrasyon" kavramının tanımı konusunda bilim dünyasından farklı yaklaşımlar sergilenmektedir.

Hollandalı İktisatçı Jan Tinbergen, ekonomik entegrasyonu "uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkarılması" şeklinde tanımlamış, pozitif ve negatif bütünleşme arasında ayrım yapmıştır. Negatif bütünleşmeyi ulusal çıkarlar ve ekonomiler arasında sınırlamaların ortadan kaldırılması olarak tanımlarken, pozitif bütünleşmeyi ise ülkelerin bazı yetkilerini ortak bir organizasyona devretmesi şeklinde tanımlamıştır (Tinbergen, 1954, s. 3).

Entegrasyon teorisine önemli katkısı bulunan ekonomist Bela Balassa ise kavramı şu şekilde açıklamaya çalışmıştır:"En zayıfından en ileri safhasına kadar bunlar; ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması (ticaretin entegrasyonu), ülkeler arasında faktör hareketlerine serbestlik tanınması (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların uluslar arası ilişkiler lehine uyumlaştırılması (politika entegrasyonu) ve nihayet bunların birleşmesi sonucu oluşan tam entegrasyon tipleridir" (Ertürk, 1993, s.5).

Robert Z. Lawrence, ekonomik entegrasyonu derin bütünleşme ve yüzeysel bütünleşme olarak ele almıştır. Derin bütünleşmeyi, bütün engellerin ortadan kaldırılarak tam bir birleşme olması şeklinde tanımlarken, yüzeysel bütünleşmeyi ise sadece ticari anlamda bir entegrasyon olarak değerlendirmektedir (Lawrence, 1996, s.7-8).

Peter Rabson'a göre "birbirinden ayrı ulusal ekonomilerin daha büyük ekonomik bloklar veya topluluklar şeklinde kurumsal birleşimi" olarak tanımlanmıştır ekonomik entegrasyon (Rabson, 1998, s.1-2).

Bir diğer tanıma göre ise uluslararası ekonomik entegrasyon, bir grup ülkenin bir araya gelerek kendi refahlarını (zenginlikleri) arttırma çabalarıdır (Jovanovic, 2006, s.21).

Sonuç olarak, yukarıdaki tanımlardan yola çıkıldığında ekonomik bütünleşme, ülkelerin ekonomik refahlarını arttırmak amacıyla kendilerine yakın gördükleri ülkelerle aralarındaki ticari engelleri azaltmaları ya da tamamen kaldırmaları şeklinde tanımlanabilir.

Ekonomik entegrasyonun belirli aşamalardan geçerek tam bir entegrasyona dönüştüğü de görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan (AET) Avrupa Birliği'ne (AB) geçiş süreci bu duruma örnek gösterilebilir.

1.2. Uluslararası Ekonomik Entegrasyonun Kısa Tarihi

Ülkelerin bir araya gelerek aralarındaki ticari engelleri kaldırıp ekonomik bir birlik kurması anlamına gelen ekonomik bütünleşmenin tarihsel arka planını incelediğinde iki ayrı entegrasyon şekliyle karşılaşılır.

Bunlardan ilki çok yanlı görüşmelerle ticaretin serbestleştirilmesine dayanan evrensel bir entegrasyon yaklaşımı olarak GATT, ikinci ise ülkeler arasındaki dış ticaret ve diğer ekonomik faaliyetleri serbestleştirme hareketi olarak bölgesel entegrasyonlardır (Seyidoğlu, 2013, s.225).

Bunlar temelde İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşumlar olup, savaş öncesi dönemde de entegrasyon düşüncesi ve tarihinin 17. yüzyıla kadar uzandığı görülür.

Bu bölümde ekonomik entegrasyon düşüncesindeki gelişmeler ve entegrasyonlar iki dönem altında ele alınacaktır.

1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

Entegrasyon kavramının gelişiminde Avrupa'da iki önemli dinamik rol oynamıştır. Bunlardan ilki teknolojik gelişmeler olup diğeri ise entegrasyon fikrinin gerekliliğine dikkat çeken düşünürlerdir. Üretim sürecinde faktörlerin değişmesi, insan ve hayvan gücünün yerini buhar ve elektrik gücünün almasıyla üretim daha seri bir hal almaya başlamıştır. Kitlesel üretim önce dış ticareti ardından da ülkeler arasındaki ilişkileri değiştirmeye başlamıştır. Böylece malların, üretimin ve teknolojinin değişimi ülkeleri bütünleşmeye yönlendirmiştir.

İkinci temel dinamik ise "siyasi idealizm"dir. Avrupa kıtasının dünyanın diğer bölgelerinden daha üstün olduğuna inanan düşünürler onun daha üst bir siyasi birliğe ihtiyacı olduğuna dikkat çekmişlerdir ve zaman zaman çatışan Avrupa devletlerinin varlığı ise bu argümanın daha yüksek sesle dile getirilmesine sebep olmuştur. Entegrasyon fikrinin temelleri Ortaçağ'a kadar uzanır; Pierre Dubois, Dante, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant bu düşünürlerden bazılarıdır. Kant, 1795 yılında yazdığı makalesinde, uluslararası barışın korunması için şiddetin ve savaşın bir hukuk yolu olarak görülmemesini, halkların barışı sağlamak için sorumluluk altına girmeleri gerektiğini bunun da ancak aralarında yaptıkları bir anlaşma ile sağlanabileceğini vurgularken uluslararası düzeyde güvenliği sağlayacak kolektif bir kurumsal yapıya işaret etmektedir (Balkır, 2010, s.41).

1664 yılında Fransa'nın şehirleri arasında bir gümrük birliği tasarladığı ve 1665'te Avusturya, Bavyara, İspanya ve bazı Almanya eyaletleri arasında ekonomik bir birlik oluşturulduğu görülmüştür. Avusturya 18. ve 19. yüzyıl süresince beş komşusuyla serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. 1823'te Avrupa'nın diğer iki ülkesi Büyük Britanya ve İrlanda bir gümrük birliği kurmuşlardır. Gümrük birlikleri aynı zamanda yeni oluşturulan eyaletlerde de öncülük etmişlerdir. Almanya (Zollverein 1883), İtalya ve Birleşik Devletler gibi. 1854 yılında Birleşik Devletler ve komşusu Kanada arasında

bir karşılıklılık anlaşması (Reciprocity Treaty) imzalanarak ulusal ürünler üzerinde ithalat vergileri indirilmiştir.

Afrika'da da benzer bölgesel birleşme girişimleri yaşanmıştır. 1910'da Güney Afrika'da gümrük birliği oluşturulmuş ayrıca Kenya ve Uganda arasında 1917 yılında bir gümrük birliği oluşturulmuştur (Geldi, 2010, s.34).

Bahsedilen bu entegrasyon hareketlerine rağmen, dünya tarihinde iki büyük savaşa denk gelen 1914-1945 yılları arasında bir ekonomik ayrışma (disintegration) dönemi yaşandığına şahit olunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu kötü ekonomik şartların ülkeleri daha korumacı politikalara yönelttiği görülmüştür. Ülkeler ticari politikalarını ekonomik işbirliğinden ziyade savaş amaçları çerçevesinde belirleyip bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Ekonomiye müdahalelerini artıran ulus devletler korumacılık adı altında tarife oranlarını yükseltme yoluna gitmişlerdir. 1927 yılında kısa süreli de olsa yaşanan bir refah dönemi sonucunda ülkeler tekrar serbest ticaret politikaları belirleme eğilimi göstermişlerdir. Milletler Cemiyeti bir "Dünya Ekonomik Konferansı" toplayarak yüksek vergi oranlarının azaltılmasını ticaret üzerindeki yasakların kaldırılmasını öneriyordu ve genellikle bu öneriler uygulanıyordu ama daha sonra 1929 yılında başlayan Büyük Ekonomik Bunalım ülkelerin tekrar liberal ekonomi ortamını terk etmeye başlamasına neden olmuştur. Keynes'in 1936 yılında yayımladığı İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eseri ekonomiye devlet müdahalesinin kuramsal temelini sağlamıştır (Balkır, 2010, s.58).

Görüleceği gibi Birinci Dünya Savaşı ve devam eden yıllarda savaş ekonomisi şartları nedeniyle devletlerin ekonomilerine müdahaleleri artmış ve ekonomik bütünleşmeden ziyade bağımsız ticari politikaların daha güvenilir olduğu düşünülmüştür. Kısa süreli de olsa beliren liberal ortam büyük ekonomik krizin patlak vermesiyle tekrar yerini korumacı politikalara bırakmıştır.

1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

1929 Büyük Ekonomik Bunalım'ı izleyen dönemde dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden uzak bir dönem yaşanmıştır. Ülkeler içinde bulundukları ekonomik sorunları çözümlemek için bireysel olarak hareket etmiş, bu da rekabetçi

devalüasyonlara ve karşılıklı tarife yükseltmelere yol açmıştır. Bu sebeple dış ticaret ikili anlaşmalar aracılığıyla yürütülmekte ve dünya ticareti de en düşük düzeylere inmiş bulunmaktaydı. Uluslararası sistemin geldiği bu noktadan en çok Batılı sanayileşmiş ülkeler şikayetçiydiler. Sanayi üretiminin hızla geliştiği bu ülkelerde ekonominin canlılığı, büyük ölçüde geniş dış piyasaların varlığına bağlı bulunuyordu. Bu nedenle Batılı ülkeler savaşın hemen sonrasında çok yanlı bir uluslar arası ticaret ve ödeme sistemi gerçekleştirmek için harekete geçtiler (Seyidoğlu, 2013, s.228)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansları'nda atılmıştır. Konferansların sonucunda kurulmasına karar verilen iki örgütten birisi olan Dünya Bankası'nın görevi Avrupa ekonomilerinin onarımına katkıda bulunmak, ikincisi olan Uluslararası Para Fonu'nun görevi de uluslar arası parasal ve mali sistemin düzenli bir biçimde işlemesini sağlamaktı.

Uluslararası para sistemi ve dünya sanayi alanlarında sağlanan işbirliği karşısında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde de benzer girişimlere şiddetle gerek doğmuştu. 1947- 48 arasında Havana'da (Küba) toplanan elli kadar ülkenin temsilcisi Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) adı verilen bir organın kurulmasını kararlaştırdılar. ITO yasasında, örgütün temel görevinin uluslar arası ticarette gümrük tarifeleri ve öteki kısıtlamaların kaldırılarak, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi olduğu açıkça belirtiliyordu. Ancak ITO sözleşmesi, ülkelerin iç ekonomik politikalarına karışma niteliği taşıdığı gerekçesiyle başta ABD olmak üzere, bazı sanayileşmiş ülkelerin yasama organları tarafından onaylanmamıştır. ITO'nun ulusal parlamentolar tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede belirli mallar üzerinden yapılan tarife indirimlerini uygulamaya koymak amacıyla bir genel anlaşma yapılmasına karar verilmiş ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu,2013, s.229).

GATT'ın temel prensipleri şu şekildedir:

- En çok kayrılan ülke kuralı,
- Ulusal muamele kuralı,
- Gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi,
- Korumanın sadece vergiler aracılığıyla gerçekleştirilmesi.

1.3. Ekonomik Entegrasyon Türleri

Balassa'nın da yaklaşımına uygun olarak ekonomik entegrasyonlar şu şekilde aşamalandırılır; serbest ticaret bölgesi (free trade area), gümrük birlikleri (customs union), ortak pazar (common market) ve ekonomik birlik (economic union) (Balassa, 1961, s.5).

Tablo 1. Entegrasyon Aşamaları

Entegrasyon Aşamaları	**Üyeler Arası Gümrük Tarifelerinin ve Kotalarının Kaldırılması**	**Ortak Gümrük Tarifesini Uygulama**	**Üretim Faktörleri Hareketlerine Konan Sınırlamaların Kaldırılması**	**Ekonomik ve Sosyal Politikalar ile Kurumların Uyumlaştırılması**
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Seyidoğlu, 2013, s.236- 237.

1.3.1. Serbest Ticaret Bölgesi / Free Trade Area (FTA)

Serbest Ticaret Bölgesi (FTA) ya da anlaşmalarında üye ülkeler birlik içinde üretilen ürünlere ticari engeller (zero tariffs) koymazlar. Ancak bununla birlikte, birlik dışındaki ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulamaya devam edebilirler. Bu da genellikle "ticaret entegrasyonu" olarak ifade edilir. Serbest ticaret anlaşmalarına iyi bir

örnek 1993 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında yapılan "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması" (NAFTA) verilebilir (Hosny, 2013, s.134).

Serbest Ticaret Alanlarında, gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca gümrük birliğinde serbest dolaşım ilkesi geçerliyken serbest ticaret alanında menşe kuralları geçerlidir (Özdemir, 2013 s.5).

1.3.2. Gümrük Birlikleri / Customs Union (CU)

Diğer bir entegrasyon çeşidi olan gümrük birliğinde serbest ticaret bölgesinden daha ileri bir birleşme hareketi söz konusudur. Hem üyelerin kendi aralarındaki ticarette gümrük tarifeleri, kotalar ve eş etkili vergiler kaldırılmakta, hem de birlik dışında kalan ülkelere karşı tek bir ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. (Seyidoğlu, 2013, s.237)

1834 yılında Prusya önderliğinde Almanya eyaletleriyle kurulan Zollverein gümrük birliği ilk ve önemli örneklerdendir. Ayrıca gümrük birliği olarak başlayıp diğer entegrasyon aşamalarını da içine alarak genişleyen Avrupa Birliği de başarılı entegrasyon hareketlerindendir.

1.3.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar, gümrük birliği kurulduktan sonra atılacak ikinci önemli adımdır. Bu entegrasyon aşamasında serbest dolaşıma üretim faktörleri de dahil olurlar. Üretim faktörlerinin ülke içinde akışkanlığı kabul edilirken, ülkeler arasında akışkan olmadıkları varsayılır. Ortak Pazar durumunda ise üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı mümkün olabilecektir. Hatta bunların yanı sıra makroekonomik istikrarı sağlayacak araçların ve çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılmasıyla kapsamlı hedeflere ulaşılabilir.

Ortak Pazar'ın sağlıklı işlemesi için makroekonomik politikaların birbirlerine yaklaştırılmaları önemlidir. Bu politikalar uyumlaştırılmadan Birlik içinde enflasyon, faiz ve döviz kurlarına ilişkin istikrar sağlanamaz. Politika uyumlaştırmasına gitmeyen Gümrük Birlikleri uzun vadeli istikrarlı bir denge oluşturamayabilirler. Bu tür birlikler

ya başka bir bütünleşme türüne dönüşürler ya da bölünmeye uğrayabilirler (Balkır, 2010, s.399- 400). Özetle Ortak Pazar, gümrük birliği aşamasından sonra işgücünün, sermayenin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.10).

1.3.4. Ekonomik Birlik

Ekonomik entegrasyon sürecinin son aşaması olan Ekonomik Birlik ortak pazardan daha ileri bir entegrasyon hareketi olup ulusal politikaların da uyumunu gerektirir. Ülkeler para, maliye ve sosyo-ekonomik politikalarını bütünleştirerek ekonomik bir birlik meydana getirirler (Şancı, 2008, s.16).

Bu politikalardan bir kısmı birliğe giren ülkelerin yapısal sorunlarını çözecek, bir kısmı makroekonomik politikaların uyumlaşmasını sağlayacaktır; bir kısmı ise bütün birlik üyeleri tarafından uygulanması gereken hususlar olacaktır.
Taşıma sorunları, monopollerin ortaya çıkardığı problemler, ticarete konan engellerin kaldırılması ilk politikalara, mali, parasal ve ödemeler dengesi sorunları harmonize edilmesi gereken unsurlar olarak ikinci kısma örnek verilebilir. Son kategoriye ise, ülke içinde vatandaş olmaktan doğan bir takım hakları birlik üyesi ülkelerde de geçerli olan haklar olarak karşımıza çıkar. Yerleşme hakkı bunlardandır. Bu politikaların tek tek ülkeler tarafından alınması ve uygulanması mümkün olmakla beraber, uluslar üstü bir otorite tarafından alınması ve denetimi de mümkün olabilir (Ertürk, 1993, s.9).

Basit bir bütünleşme hareketi olarak başlayan AB en başta sadece Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik endüstrisini birlikte yönetme kararı ile kurulmuştur. Daha sonra ortak para biriminin kullanılmaya başlanmasıyla ekonomik birliğe dönüşmüştür.

1.4. Ekonomik Entegrasyonun Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce genelde kuramsal olarak tartışılan ekonomik entegrasyonlar, savaştan sonra ülkelerin hızla uygulamaya başladığı bir bütünleşme modeli olmuştur. Sayıları gün geçtikçe artan bölgesel ekonomik entegrasyonların ülkeler arasında neden tercih edildiği sorusunun cevabı aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

Ülkelerin bir araya gelip bölgesel entegrasyon oluşturmasının altında çeşitli nedenler yatmaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011, s.69)

- Genişleyen piyasa: Genişleyen piyasa sonucunda firmalar, ileri üretim teknikleri kullanmak üzere araştırma geliştirme faaliyetlerini arttırırlar. Araştırma-geliştirme faaliyetlerine bağlı olarak üretim gücünde sağlanan artışa etki eden unsurlardan en önemlisi, ortaya çıkan ekonominin teknolojik kapasitesindeki gelişmedir. Teknolojik gelişme, bir yandan ölçek büyümelerine yol açarken, öte yandan birim ürün maliyetlerini azaltıp ölçek ekonomilerine olanak sağlar.

- İçsel ve dışsal ekonomiler: Birim maliyetlerdeki değişiklikler, içsel ve dışsal etkenlerden meydana gelebilir. İçsel ve dışsal ekonomiler, eksik kapasite ile çalışan sanayinin, tam kapasite ile çalışması ortamını yaratmış ve üretim ölçeğinin artışını zorunlu kılmıştır.

- Üretim faktörlerinin dağılımı: Ekonomik bütünleşmelerin ortak pazar ve daha ileri aşamalarında, üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı söz konusudur. Ulusal ekonomiden entegrasyona geçilmesiyle, entegrasyon sahası içinde üretim faktörlerinin coğrafi olarak dağılımı da değişmeye uğrayacaktır. Entegrasyon kurulduktan sonra, entegrasyon sahası içinde üretim güçlerinin coğrafi olarak alacakları durum konusunda, iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş; üretim faktörlerinin entegrasyonda toplanma etkisidir. Üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı sonucu, teknolojik değişimin daha hızlı olduğu, sermaye ve emeğin daha verimli kullanıldığı gelişmiş ülkelerde ve nispi üstünlüğe sahip bölgelerde toplanması, üretim faktörlerinin toplanma etkisini oluşturmaktadır. İkinci görüş ise, üretim faktörlerinin entegrasyonda yayılma etkisidir. Ekonomik bütünleşmelerde toplanma etkisi olduğu kadar, yayılma etkisi de mümkündür. Bütünleşme sonucu ülkeler, mobil üretim faktörlerinden yararlanma yoluna gideceklerdir.

- Rekabet artışı: Büyük piyasada (entegrasyonda) sınırlayıcı şartlar, küçük piyasaya oranla azaldığı için firmaların daha etkin çalışması imkanı oluşacaktır. Küçük piyasa, firmaların optimum ölçekte çalışmasına olanak vermezken, büyük piyasada optimum ölçeğe ulaşılmaktadır.

- Politik nedenler: Genelde ekonomik bütünleşmeler, zamanla politik bütünleşmelere dönüşmektedir. Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında, ülkeler arası ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması, ülkeler arası politik yakınlaşmayı içermektedir.

- Diğer nedenler: Doğrudan doğruya ekonomik bütünleşmenin gerçekleşme nedeni olmakla birlikte, ülkelerin ekonomik bütünleşmesine ortam hazırlayan başlıca faktörler bulunmaktadır. Söz konusu faktörler; ekonomik gelişme düzeylerinin yakın olması, coğrafi yakınlık, siyasi ve askeri konularda yakınlık, tarihi, dini ve kültürel bağların bulunması ve uluslararası anlaşmalardan doğan zorunluluklardır.

Dünya sisteminin geldiği nokta itibariyle ülkeler artık siyasi alanda tek başlarına karar alamaz duruma gelmişlerdir. İstikrarlı bir dış politika için komşu ülkelerle barış içinde yaşamak zorundadırlar bu da ulus devletlerin çeşitli siyasi platformlar aracılığıyla ortak karar alma mekanizmaları oluşturmalarına yol açmıştır. Yani ülkeler ekonomik bütünleşmenin yanında siyasi alanda da işbirliği yapar hale gelmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından entegrasyon oluşturma motivasyonları incelendiğinde politik nedenlerin ikinci planda kaldığını görmekteyiz çünkü bu ülkeler bütünleşmeyi bir kalkınma amacı olarak görmektedirler. Gelişmekte olan ekonomilerin kendi aralarında birlik kurmaya iten nedenlerden biri de gelişmiş ülkelerce kurulan bütünleşmelerin kendileri için haksız rekabet oluşturacağını düşünmeleri ve bunu önlemeye çalışmalarıdır. Nitekim Latin Amerika Entegrasyon Birliği'nin kuruluş gerekçesinde ;"bir bütünleşmeye karşı başka bir bütünleşmeyle cevap vermeliyiz" denilmektedir. Diğer bir neden ise "ekonomide yaşanan belirsizliğin azaltılmasıdır." Büyük piyasa, küçük piyasaya oranla belirsizliği azaltmaktadır. Küçük piyasalarda girişimciler girdi temininde darboğazlarla karşılaşmakta ve faktör piyasalarının küçüklüğü, risk ve belirsizliğin yüksek olmasına neden olmaktadır. Oysa geniş piyasa riski azaltarak girişimcilerin beklentilerini olumlu etkilemekte bunun sonucunda da üretim ve ticaret hacmi artmış olmaktadır. Diğer taraftan küçük piyasaların dış ekonomilere bağımlılık derecesi yüksek olacağından uluslararası dalgalanmalardan etkilenmeleri daha fazla olacaktır.

Ekonomik Birlik ayrıca yatırımda artışı uyarma eğilimindedir. Daha yoğun bir rekabet üretimin yeniden yapılanmasını sağlar ve eğer verimlilik artış gösterirse toplam gelir yükselir, tasarruflar artar ve toplam yatırım büyür.Yukarıda tanımlanan şekliyle gelişmekte olan ülkeler arasında kurulacak bir bütünleşme modelinde, sorun ihtisaslaşma için seçilecek konuların saptanması, kurulacak yeni sanayilerinin birlik içinde dağılımının planlanması ve üye ülkeler arasında bütünleşmenin sağlayacağı yararların dağılımı şeklinde görülür.

Gelişmekte olan ülkelerin oluşturacağı birliğin refah düzeylerini yükseltmesini sağlamak için gerekli olan üretim yaratmak veya olanı sağlamlaştırmak zorundadırlar. Bütünleşmeden sağlanan yararların üye ülkelere dağılımı birlik için çok önemlidir. Yukarıda açıklanan tüm faktörler, gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında sağladıkları ekonomik bütünleşmeden kazançlı çıkma olasılığının yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Balkır, 2010, s.420- 424).

1.5. Dünya'dan Ekonomik Entegrasyon Örnekleri

Dünya ülkeleri arasındaki etkileşimlerin artması, hızla gelişen teknoloji, iletişim ve haberleşmenin yaygınlaşması küreselleşme olgusuna yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sınırların inceldiği, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşabildiği, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda da rekabet kavramının ülkeleri gittikçe zorlamaya başladığını görmekteyiz, bu yoğun rekabet ortamında ayakta kalmaya çalışan ulusal ekonomiler diğer ülkelerle ekonomik işbirliğine gitmeye başlamışlardır. Yani dünya bir yandan küreselleşirken, diğer yandan da onun doğurduğu negatif sonuçlardan korunmak için bölgeselleşmeye başlamıştır. Böylelikle artan pazar payları, ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla ülkeler uluslar arası alanda daha güçlü olup yaşanan ekonomik krizlerden kendilerini korumaya çalışmışlardır. Sonuç olarak da dünya üzerinde pek çok ekonomik entegrasyon hareketi doğmuştur.

1.5.1. Avrupa'da Bütünleşme

Bu bölümde Avrupa'da bütünleşme modellerine örnek olarak Avrupa Birliği ve EFTA incelenecektir.

1.5.1.1. Avrupa Birliği / European Union (EU)

Avrupa'da bütünleşme fikri gerçekleşmeden önce sadece bazı filozofların düşüncelerinde yer almaktaydı. Ancak tarih boyunca yaşanan savaşlar hem milyonlarca insanın canına mal olmuş hem de devletleri ekonomik ve siyasi açıdan kötü yönde etkilemiştir. Avrupa'da bütünleşme fikri bir daha bu kanlı savaşların yaşanmaması fikri üzerine kurulmuştur.

Tablo 2. Avrupa Birliği Üye Devletler

Kurucu Devletler	**Sonradan Katılan Ülkeler**
Almanya Belçika Fransa Hollanda İtalya Lüksemburg	Avusturya(1995), Bulgaristan(2007), Çek Cum.(2004), Danimarka(1973), Estonya(2004), Finlandiya(1995), GKRY(2004), Hırvatistan(2013), İngiltere(1973), İrlanda(1973), İspanya(1986), İsveç(1995), Letonya(2004), Litvanya(2004), Macaristan(2004), Malta(2004), Polonya(2004), Portekiz(1986), Romanya(2007), Slovakya(2004), Slovenya(2004), Yunanistan(1981)

Kaynak: Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.80.

Günümüzde Avrupa Bütünleşmesine aşağıdaki evrelerden geçilerek ulaşılmıştır.

- **Schuman Planı**

Avrupa'da barış ve birliğin sağlanması için öncelikle Fransa ve Almanya arasındaki karşılıklı rekabet ve güvensizliğin kesin olarak ortadan kaldırılması gerekiyordu. Her iki ülke de kendi ulusal çıkarları lehine olduğuna inanarak egemenlik haklarını ortak bir yüksek otoriteye devredebilmeliydi. 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kuruluşunu hazırlayan ve "Schuman Planı" olarak bilinen düşünce

bu amaca yönelikti ve bunun asıl mimarı da Jean Monnet'ti. Bu Avrupa'nın entegrasyonu yolunda atılmış önemli bir adımdı (Canbolat, 2002, s.97).

- **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)**

Bu planın bir sonucu olarak, 1951 yılında "Altılar" olarak da bilinen Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan üyeler ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu. Topluluğun başkanı ise bu tasarıya ilham veren Jean Monnet oldu. Böylece dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerini bir üst otoriteye devrediyorlardı (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2016).

- **Roma Antlaşmaları**

1955 yılında "Altılar'ın" Dışişleri Bakanları bütünleşmenin ekonomi ve nükleer enerji konularında da devam etmesi yönünde karar aldılar. Bu çerçevede Roma Antlaşmaları olarak bilinen ve 1 Temmuz 1958'de yürürlüğe girecek olan iki antlaşmayı imzaladılar. Birincisi nükleer enerji konusunda işbirliğinin sağlanmasını amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) diğeri ise ekonomik alanda bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu dur (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.12).

- **Birleşme Antlaşması (Merger Treaty)**

Kurulan bu üç topluluğun (AKÇT, AET ve EURATOM) kendine özgü kurumlarının olması nedeniyle işlerlik açısından sorun yaratıyordu. Bu yüzden 1965 yılında imzalanan ve 1967 yılında yürürlüğe giren Birleşme Antlaşmasıyla tek bir Konsey ve Komisyon oluşturuldu. Böylece kurumsal yapıların sağlamlaştırılması adına önemli adımlar atılmıştır (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.12).

- **İlk Genişleme Süreci**

Topluluğun göstermiş olduğu başarı sonucunda, Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda üye olmak için başvuruda bulundular. İngiltere'nin Avrupa Toplulukları'na katılmasının Fransa'nın konumunu sarsacağını düşünen De Gaulle 1963 ve 1967'de İngiltere'nin başvurusunu iki kere veto etti. Bu ülkeler ancak De Gaulle'nin yerine

geçen Georges Pompidou'nun genişleme süresini desteklemesiyle 1973 yılında üye olabildiler. Böylece topluluğun sayısı ilk genişleme dalgasıyla dokuza yükselmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2016).

- **Gümrük Birliği**

1986 yılında topluluğun hedeflerinden biri olan üye ülkeler arasında bir gümrük birliği oluşturma fikri gerçekleştirildi. 1 Temmuz 1968'den itibaren üye ülkeler arasındaki tüm ticari engeller kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası izlenmeye başlanmıştır.

- **Tek Avrupa Senedi (Single European Act- SEA)**

1970 yılında yaşanan diğer bir gelişme ise ekonomik işbirliğinin yanı sıra siyasi işbirliğinin de gerçekleşmesi yönünde önerilerde bulunan Belçika Dışişleri Bakanı Etienne Davignon'un raporunun kamuoyuna duyurulmasıydı. Ancak bu amaç 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile resmiyet kazanacaktı (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.18).

Bu senet, kurucu anlaşmalarda değişiklik yapan ilk belgedir. Temel hedeflerinden bir tanesi parlamentonun etkinliğinin arttırılması ve demokrasi eksikliğinin giderilmesidir. Bu amaçla, Topluluk yasama sürecinde onay usulü getirmiş ve anlaşmaların onaylanması için parlamentonun onayının alınması düzenlenmiştir (Erpolat, 2010, s.8).

- **1980'li Yıllardaki Gelişmeler**

1979 yılında Avrupa'da ortak parasal bir sistem kurulması yolunda önemli bir adım atılarak Avrupa Para Politikası kabul edildi. Bu politika ile ortak para birimi olarak Avrupa Para Birimi (European Currency Unit-ECU) kabul edildi. ECU daha sonra resmi para birimi olan EURO ya dönüşecektir.

1985 tarihinde bir araya gelen Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya Schengen Anlaşmasını imzalayarak vatandaşlarının bu ülkeler arasında özgürce seyahat etmelerinin yolunu açmışlardır. Mal ve hizmetlerin serbest dolaştığı toplulukta insanlara da aynı olanak sağlanmıştı. Bu yıllar sadece bütünleşme alanında

değil, genişleme konusunda da adımların atıldığı yıllardı. Yunanistan, İspanya ve Portekiz Topluluğa katılmak için başvuru da bulundular.1981 yılında Yunanistan 1986 yılında da İspanya ve Portekiz tam üye olarak kabul edildiler (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.19- 21).

- **Avrupa Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne: Maastricht Zirvesi**

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle dünya iki kutuplu sistemden çok kutuplu bir sisteme geçiş yapmıştır. Bu sistem geçişi Avrupa'nın da yapısını değiştirmiş olup üye devletler daha sıkı işbirliği için 1991'de Maastricht'te toplandılar.

1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmek üzere Maastricht Anlaşması ile üç sütunlu Avrupa Birliği yapısı oluşturuldu. İlk sütunu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütunu Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası ve üçüncü sütunu Adalet ve İçişleri oluşturuyordu (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2016).

- **Üçüncü Genişleme Dalgası**

1990'lı yıllarda Avrupa Birliği adı altında bir genişleme süreci daha yaşandı. Ancak bu sefer Birlik için avantajlı bir genişlemeydi, çünkü katılan ülkeler ekonomik anlamda çok fazla sorunu olmayan ülkelerdi. 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla üye sayısı 15'e yükselmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s.26).

- **Son Genişleme Süreci**

Son genişleme süreci, SSCB'nin çöküşünün ardından sosyalist veya komünist rejimlerin çözülmeye başladığı Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşmaktaydı.

2004 yılında 10 yeni ülke(Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) Avrupa Birliği'ne katıldı. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya 2013 yılında ise Hırvatistan'ın katılımıyla üye sayısı 28'e yükselmiştir.

- **Avrupa Anayasası**

29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da yapılan törenle imzalanan Avrupa Anayasası şu şekilde özetlenebilir:

- Temel Haklar Şartı'nın Avrupa Anayasası'na dahil edilmesi ile Avrupa Birliği'nin temel ilkelerinin, değerlerinin ve hedeflerinin somutlaştırılması,
- Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği birleştirilerek Birliğe tek bir hukuki kişilik tanınması,
- Üye ülkelerin istedikleri durumda Birlikten çekilmelerine fırsat tanınması,
- Nitelikli çoğunluk oyunun kullanılacağı alanların genişletilmesidir.

Sonuç olarak, Avrupa Bütünleşmesi fikri Avrupa Birliği'nde hayat bulmuştur ve Dünya üzerindeki en önemli entegrasyon hareketlerinden (hem ekonomik hem siyasi olması nedeniyle) biridir.

1.5.1.2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi / EFTA

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi 4 Ocak 1960 yılında imzalanan Stockholm Konvansiyonu ile oluşturulan, üye ülkeler arasında işbirliğini hedefleyen ve başlangıçta dış ticaret mallarının serbestçe dolaşımını sağlayan bir serbest ticaret bölgesi uygulamasıdır. İzlanda, Lihteştayn, Norveç ve İsviçre EFTA üyesi ülkelerdir. 2001 yılında EFTA ülkeleri arasında imzalanan Vaduz Konvansiyonu ile WTO ve AB ile yapılan anlaşmalar ve EFTA'nın üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları da dahil edilerek Stockholm Konvansiyonu modernize edilmiştir. 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Vaduz Konvansiyonu ile Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nde mal ve hizmetlerin serbest ticaretinin yanı sıra emek ve sermayenin serbest dolaşımı da sağlanmıştır (Küçükahmetoğlu, 2013, s.437).

- **EFTA ve AET Arasındaki Farklar**

- EFTA'nın AET gibi üçüncü ülkelere uyguladığı ortak bir gümrük tarifesi ve politikası bulunmamaktadır,

- EFTA, AET gibi sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi özelliklere sahip değildir,

- Diğer bir önemli fark da EFTA'nın tarım ve balıkçılık sektörünü serbest ticaret alanı içine almamasıdır,

- EFTA bir gümrük birliği değil, serbest ticaret alanıdır,

- EFTA'nın ortak bir parasal birliği yoktur.

Tablo 3. EFTA Ülkeleri

EFTA Üyeleri	Üyelik Tarihi	Ayrılma Tarihi
Avusturya	Kurucu Üye	1995 (AB'ye katıldı)
Danimarka	Kurucu Üye	1973 (")
Finlandiya	1 Ocak 1986	1995 (")
İzlanda	1970	-
Lihteştayn	22 Mayıs 1951	-
Norveç	Kurucu Üye	-
Portekiz	Kurucu Üye	1986 (AB'ye katıldı)
İsveç	Kurucu Üye	1995 (")
İsviçre	Kurucu Üye	-
İngiltere	Kurucu Üye	1973 (AB'ye katıldı)

Kaynak: Seyidoğlu, 2013, s.292.

İngiltere kendi çıkarları sebebiyle Avrupa'da ki birleşmenin bir gümrük birliği değil, serbest ticaret bölgesi şeklinde olmasını savunuyordu. Bu görüş AET tarafından kabul görmeyince İngiltere daha serbest ekonomik bağların olabileceği EFTA'nın kurucu üyesi olmuştur. İsveç, Norveç ve Danimarka da ticari ilişkilerini İngiltere ile yürüttükleri için onunla beraber hareket etmişlerdir. Zaman içinde İngiltere AET ülkeleriyle EFTA'dan daha çok ticaret yapar hale gelmiş ve sonucunda AET'ye üye olmak için başvurduysa da dönemin Fransası tarafından iki kere veto edilmiştir. O dönemdeki siyasi duruşları nedeniyle Portekiz, İsviçre, Avusturya ve Finlandiya'da EFTA'nın içinde yer almışlardır (Uluışık, 2005, s.5).

- **EFTA'dan Avrupa Ekonomik Alanına (EEA)**

İngiltere ve Danimarka'nın AET'ye katılmak üzere EFTA'dan ayrılması üzerine Avusturya, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre AET ile çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. İngiltere'nin ayrılmasıyla EFTA'nın serbest ticaret alanı

modeli şekil değiştirmeye başlamıştır. Portekiz'in 1985'te Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmasının ardından sırasıyla Avusturya, İsveç, Finlandiya Avrupa Topluluğu'na üyelik için başvuruda bulunmuşlar ve 1995 yılında Birliğe katılmışlardır.

1992 yılında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) Anlaşması yedi EFTA üyesi ülke ile Avrupa Topluluğu'nun on iki ülkesi arasında imzalanarak, 1 Ocak 1994'te yürürlüğe girmiştir.

EEA anlaşması dört temel unsura dayanmaktadır; Malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı. Bu anlaşmayla EFTA ülkeleri AT iç pazarına dahil olmuşlardır.

Bugün EFTA'nın üyeleri İsviçre, İzlanda, Norveç ve Lihteştayn'dan ibarettir. İsviçre hariç diğerleri Avrupa Ekonomik Alanı kapsamındadır. Avrupa Ekonomik Alanı bugün 455 milyon nüfuslu 28 ülkeden oluşmaktadır. Ayrıca EFTA son on yıl içinde Orta Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra Akdeniz ülkeleri ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir.

1.5.2. Amerika'da Bütünleşme

Amerika'da bütünleşme hareketlerine örnek olarak Kuzey Amerika'dan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güney Amerika'dan da Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) incelenecektir.

1.5.2.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması / NAFTA

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), ABD, Meksika ve Kanada arasında dört yılı aşkın müzakereler sonucunda imzalanarak 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bu ülkeler arasında bir serbest ticaret alanı kurulmasına yönelik zemin zaten yaratılmıştı. Örneğin 1989 yılında ABD ve Kanada serbest ticaret anlaşması imzalamışlardı. Diğer taraftan Meksika ve ABD, 1985- 89 yılları arasında vergiler, ticaret ve yatırımlar konusunda üç anlaşma yapmıştı. 1990 yılında Kanada ve Meksika tarımsal sanayi alanında 10 ayrı anlaşma imzalamıştır.

NAFTA aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek orta orandaki ticari entegrasyonun doğal seyri ve anılan entegrasyonun önündeki engellerin ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmektedir.(Arı, 20014, s.5)

NAFTA model olarak AB'ye benzememektedir. NAFTA döviz kurlarını ve para politikalarını konu almamakla birlikte üçüncü ülkelere de ortak bir politika uygulamamaktadır. Üç ülke arasında bir merkez bankası kurulması amacı da güdülmemektedir.

Bu durumda üye ülkelerin NAFTA'dan beklentileri nelerdir:

NAFTA'nın temel amacı, Alaska'dan Arjantin'e uzanan bir serbest ticaret bölgesi yaratmaktır. Dünya milli gelirinin yaklaşık üçte biri NAFTA ülkelerinde üretilmektedir. Üyeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi ve yatırımların teşvikini amaçlayan NAFTA, ticaretin önündeki tarife ve tarife dışı engellerin aşamalı bir şekilde kaldırılmasını hedeflemektedir. Üye ülkeler arasında olumlu bir ticaret ve yatırım ortamı kurması beklenilmesi sebebiyle böyle bir ortamın unsurları olan yatırım, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, rekabet ve işadamlarının geçici olarak piyasaya girişini düzenleyen konuları da kapsamaktadır (Balkır, 2010, s.25- 6).

ABD'nin NAFTA'dan beklentisi ekonomik olmaktan ziyade siyasidir. Çünkü ABD'nin iç pazarının büyüklüğü NAFTA'dan büyük kazanç beklemeye imkan tanımamıştır. ABD ekonomik gelişmenin siyasi istikrarı getireceği bilinciyle NAFTA ile birlikte Meksika'da ki siyasi reformların devamı ve demokrasinin konsolidasyonu hedefine yönelmiştir. Bununla birlikte Meksika'da ticaret patlaması yaşanmış, ABD güney eyaletleri de bundan faydalanmıştır. ABD firmalarının rekabet gücü artmış, insan ve doğal kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmıştır. Ayrıca NAFTA, ABD'nin Latin Amerika ile olan ilişkilerinde model teşkil etmiştir.

NAFTA, Meksika'nın ekonomik büyümesinde önemli bir yer tutmaktadır. 1985 yılında ekonomisi en kapalı ülkelerden biri olan, tarifelerin %100 düzeyini bulduğu, ithalat için lisans isteyen, döviz piyasasına yabancıların girmesini yasaklayan Meksika, ekonomik reformların sürdürülmesine yönelik NAFTA'yı bir lokomotif olarak görmüştür. NAFTA ayrıca Meksika hükümeti tarafından uluslar arası şirketlerin ülkeye

girişi ve yatırım yapmaları için önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kanada, NAFTA'nın en gönülsüz üyesi olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni olarak da ABD ile yapılan serbest ticaret anlaşmasının "egemenliğin aşınması" iddialarına yol açması, ayrıca NAFTA nedeniyle yapılacak ekonomik reformların getireceği mali yükümlülüktür. Bunlarla birlikte Kanada'nın anlaşma sayesinde özellikle mali alanda ABD ve Meksika piyasalarına gireceği, bu çerçevede Kanada bankalarının her iki ülkede aktif olacağı belirtilmiştir. Öte yandan Kanada NAFTA'ya katılmasa ABD'de ki konumunun sarsılacağı düşüncesiyle NAFTA'ya katılmayı tercih etmiştir (Arı, 2004, s.8)

1.5.2.2. Güney Ortak Pazarı / MERCOSUR

Mercado Comun del Sur, Güney Amerika'da üye ülkeler arasında mal, hizmet ve insanların serbestçe dolaşımını öngören, aynı zamanda gümrük birliği uygulamasına sahip bir ticari ortaklık bloğudur. 26 Mart 1991 tarihinde Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay devlet başkanlarının Asuncian Antlaşması'nı imzalamasıyla kurulmuştur. Ortaklık projesi ilk başta Brezilya ve Arjantin arasındaki yakınlaşmadan doğmuştur daha sonrasında 2012 yılında Venezuela'nın katılımıyla birliğin nüfusu 270 milyonu aşmıştır.

MERCOSUR, üye ülkelerinin toplamda 3,5 trilyon dolan GSYİH ile Avrupa Birliği, ABD, Çin ve Japonya'nın ardından en büyük beşinci ekonomidir. MERCOSUR, beş tam üyenin yanında Bolivya, Ekvador, Kolombiya, Peru ve Şili olarak 5 ortak üyeye sahiptir.

MERCOSUR esas olarak Güney Amerika'da bölgesel anlamda ekonomiyi liberalleştirme ve demokrasiyi güçlendirme amacıyla kurulmuştur. Bunun gerçekleşebilmesi için de üye ülkeler arasında çoğulculuk ve şeffaflık anlayışını kuvvetlendirmek, temel hak ve özgürlükleri korumak, yoksullukla mücadele etmek, sürdürülebilir kalkınma için çevrenin korunmasını sağlamak, yargı güvenliğini sağlamak gibi hedeflere sahiptir. MERCOSUR'un ortaya çıkmasında Güney Amerika ülkelerindeki iç ve dış güvenlik çekinceleri, siyasi sorunlar ve gerçekleştirilen başarısız ekonomik politikalar yer almaktadır.

Bu noktada özellikle Brezilya ve Arjantin'in aralarında uzun yıllar süren siyasi sorunlara ve rekabete dikkat çekmek gerekir. 1980'lerin ortalarında her iki ülkede

yaşanan yeniden demokratikleşme süreciyle beraber Brezilya ve Arjantin'in yakınlaşması söz konusu olmuştur.1985 yılında MERCOSUR'un temel taşı sayılacak Foz de Igazu Deklarasyonu imzalanmıştır. 29 Temmuz 1986 tarihinde gıda, nükleer, demir, çelik gibi 12 farklı sektörde işbirliği protokoller içeren "Bütünleşme ve Ekonomik İşbirliği Programı" hazırlanmıştır. 29 Kasım 1988 tarihinde ise iki ülke arasında 10 yıl içerisinde ortak pazara geçişin tamamlanmasını öngören "Bütünleşme, İşbirliği ve Kalkınma Antlaşması" imzalanmıştır. Nihayet 26 Mart 1991 tarihinde MERCOSUR'u kuran Asuncion Antlaşması imzalanmıştır.

Antlaşma'nın giriş maddelerinde yer alan hedefler şöyledir:

- Mal, hizmet ve üretim etmenlerinin, gümrük vergileri ve tarife dışı kısıtlamaların kaldırılmasıyla ülkeler arası serbest dolaşımı,
- Bir ortak dış tarifenin oluşturulması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir ticaret politikasının yürütülmesi,
- Dış ticaret, tarım, sanayi, maliye, para, döviz, sermaye, hizmetler, gümrük, ulaşım ve iletişim alanlarında politikaların uyumu,
- Bütünleşme sürecini güçlendirmek için ilgili yasalarda uyumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir.

Asuncion Antlaşması'na göre geçiş sürecinin 1994 Aralık ayında tamamlaması planlanmış ve 17 Aralık 1994 tarihinde imzalanan Ouro Preto Protokolü ile beraber MERCOSUR'un kurumsal yapısı oluşturularak ortak Pazar kurulmuş ve gümrük birliğine geçilmiştir.

1.5.3. Asya'da Bütünleşme

Asya'da bütünleşme hareketlerine örnek olarak Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ile Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği oluşumları incelenecektir.

1.5.3.1. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği / ASEAN

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of South-East Asean Nations: ASEAN) 1967'de Bangkok Deklarasyonu ile kurulmuş olup üyeleri şu ülkelerden oluşur: Brunei Darusselam, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland

ASEAN ilk kurulduğu on yıl içerisinde pek bir etkinilik göstermemiş olup Vietnam'ın birleşmesinin üye ülkeler açısından doğurduğu askeri tehdit karşısında, 1976 Şubat'ında Bali'de imzalanan Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile Birliğe yeniden işlerlik kazandırılmıştır (Seyidoğlu, 2013, s.302).

ASEAN'ın en yüksek karar verme organı her yıl gerçekleştirilen ASEAN devlet başkanları zirvesidir. Üye ülkelerin dış işleri bakanları da yılda bir kere bir araya gelmekte olup çeşitli konularda toplantılar düzenlemektedir. Koordinasyonun sağlanması açısından örgütün Pekin, Berlin, Brüksel, Canberra, Cenova, İslamabat, Londra, Moskova, New York, Ottowa, Paris, Riyad, Seul, Tokyo, Yeni Delhi, Washington DC ve Wellington'da temsilcilikleri bulunmaktadır.

Güneydoğu Asya ülkelerinin böylesi bir oluşuma gitmelerindeki temel amaç; ekonomik bir bölge oluşturmak ve bu suretle bölge ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine yardımcı olmaktır.

Bangkok Deklarasyonu'nda birliğin amaçları şöyle sıralanmıştır:

- Bölge ülkelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimini hızlandırmak,
- Bölgesel barış ve istikrarı sağlamak,
- Ekonomik, sosyal, kültürel, teknik ve bilimsel alanlarda karşılıklı yardımlaşmayı arttırmak,
- Eğitim, teknik ve yönetim konularında araştırma olanaklarını desteklemek,
- Uluslar arası mal ticaretini arttırmak, ulaşım ve iletişim olanaklarını geliştirmek ve hayat standardını yükseltmek,
- Uluslar arası ve bölgesel organizasyonlarla yakın ve faydalı işbirlikleri kurmaktır.

2000 yılından itibaren ticaret ve yatırım konuları Avrupa Komisyonu ve ASEAN arasında resmi düzeyde görüşülmeye başlanmıştır. ASEAN ve AB ilişkileri ticareti geliştirmek ve bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak amacıyla derinleşmektedir. Ayrıca AB, ASEAN+3 ve diğer Asya ülkeleri "The Asian Europe Meeting" (ASEM) adı altında bir oluşum meydana getirmiştir. ASEM kapsamında politik diyalog, güvenlik, ekonomi ve eğitim kültür işbirliği alanlarında müzakereler yürütülmektedir. ASEAN liderlerinin örgütün otuzuncu yıl dönümünde kabul ettiği ASEAN 2020 vizyonu;

Güneydoğu Asya ülkelerinin uyumlu, dışa dönük, barış, istikrar ve refah içinde yaşaması ve toplumu gözeten dinamik bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu vizyona göre, dışa dönük bir örgüt olan ASEAN uluslar arası toplumda önemli bir rol oynamayı ve üye ülkelerinin çıkarlarını korumayı hedeflemiştir. (Balkır, 2010, s.458- 60).

1.5.3.2. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği / APEC

APEC, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi ve refah düzeyini daha ileriye taşımak ve Asya Pasifik Topluluğu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla 1989 yılında kurulmuştur. APEC'in üye ekonomileri 21 adettir. Bunlar Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong, Tayvan, Endonezya, Japonya Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Federasyonu, Singapur, Tayland, ABD ve Vietnam'dır.
APEC üyeleri dünya nüfusunun %40'ına, dünya GSYMH' sinin yüzde %56'sına ve dünya ticaret hacminin yaklaşık yüzde 48'ine karşılık gelmektedir (Dışişleri Bankalığı, 2016).

APEC, bölge ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi, dış yatırımlar, teknoloji transferi, enerji ve telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliğini öngörür ancak üyeler bakımından bir danışma ve görüşme forumu niteliği taşır. 2020 yılına kadar Asya-Pasifik bölgesinde serbest ticaret ve serbest yatırım bölgesi oluşturulması için somut adımlar atılmasını hedefler. Bağlayıcı karar alma veya politika belirleme gibi bir yetkisi yoktur. Yıllık olarak düzenlenen bakanlar toplantıları biçiminde çalışır, ev sahibi ülke yıl boyunca örgütün başkanlığını yapar. Singapur'da daimi bir sekretaryası vardır (Seyidoğlu, 2013, s. 307).

Ticaret ve yatırımların serbestleştirilmesi, ekonomilerin entegrasyonu için teknik ve ticari işbirliği ile iş bağlantılarının kolaylaştırılmasını amaçlayan APEC, 1994 yılında Endonezya'nın Bogor kentinde düzenlenen İkinci Liderler Zirvesi'nde kabul edilen "Bogor Hedefleri" çerçevesinde, gelişmiş APEC ekonomileri arasında 2010 yılına kadar, gelişmekte olan APEC ekonomileri arasında ise 2020 yılına kadar ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi amaçlanmaktadır (Dış işleri bakanlığı, 2016).

Asya-Pasifik bölgesi dünyanın en hızlı büyüme dinamiğine sahip bir bölgesi olduğu için APEC, gelecek dönemlerde uluslar arası ticaret ve yatırımlar açısından çok önemli bir rol oynayabilecek potansiyele sahiptir.

1.5.4. Afrika'da Bütünleşme

Bu bölümde Afrika'da bütünleşme hareketlerine örnek olarak Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu ve Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı incelenecektir.

1.5.4.1. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu / ECOWAS

Orijinal adı Economic Community of West African States olan ECOWAS, 28 Mayıs 1975 tarihinde Lagos Antlaşması ile kurulan ve üye ülkelerin arasında ekonomik entegrasyonu teşvik eden bölgesel bir örgüttür.

Üye ülkeleri şu şekildedir; Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde).

ECOWAS'ın kuruluş amaçlarından bir tanesi üye ülkelerin kendi kendine yeterli olmasını teşvik etmektir. Ayrıca bir ticaret birliği olarak, ekonomik işbirliği yoluyla tek bir büyük ticaret bloğu oluşturulmak istenmektedir (ECOWAS, 2016).

Örgüt, AB türü bölgesel birlik örneklerini izleyerek kurulmuş olmakla birlikte, ekonomik birlik oluşturma çabaları yavaş ilerlemektedir. Bununla birlikte, bölgeyi ilgilendiren siyasi ve askeri konularda son yıllarda daha hızlı bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Askeri kanadını oluşturan ECOMOG bölgesindeki iç savaşlara ve çatışmalara müdahalede önemli görevler üstlenmiştir. Gerek arabuluculuk girişimleri gerekse insani operasyonlarda ECOWAS'ın gayretlerinde olumlu sonuçlar alınmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2016).

ECOWAS'ın temel prensipleri aşağıdaki gibidir:

- Üye devletlerin eşitliği ve karşılıklı bağımlılık,
- Dayanışma ve kolektif özgüven,
- Devletlerarası işbirliği, politikaların uyumlaştırılması ve programların entegrasyonu,
- Üye devletlerarasında çatışmayı engellemek,
- Komşuluk ilişkilerinin güçlendirilerek bölgede barış, istikrar ve güvenliğin sağlanması,
- Ekonomik kalkınma için bir ön koşul olarak üye devletle rarasındaki huzuru sağlamak, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi,
- İnsan haklarının korunması,
- Topluluk kurallarının ve ilkelerinin tanınması (ECOWAS, 2016).

1.5.4.2. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı / COMESA

Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı, Doğu ve Güney Afrika ülkelerini kapsayan 19 üyeli bir ekonomik bloktur. 1981 yılında kurulduğunda ismi Doğu ve Güney Afrika Devletleri Tercihli Ticaret Alanı (PTA) dır. 1994 yılında COMESA olarak adı değiştirilen örgüt ayrıca Afrika Ekonomik Topluluğu'nun sütunlarından birini oluşturmaktadır (Balkır, 2010, s.510).

COMESA içerisindeki ülkeler daha önceden Tercihli Ticaret Alanına bağlı oldukları dönemde bölge içerisindeki tarife oranlarını sıfıra indirmeyi amaçlamaktaydılar. COMESA'nın öncelikli hedefi ise Gümrük Birliği aşamasına gelebilmekti. 2004 yılında oluşturulan Gümrük Birliği aşamasında sermaye malları, hammaddeler, ara malları ve nihai ürünler üzerindeki tarife oranları sırasıyla %0, %5, %15 ve %30 olarak uygulanmaya başlamıştır. Afrika içerisindeki diğer birleşmeler bölge içerisinde kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili kısıtlamalara sahipken; COMESA bireylerin, emeğin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamıştır (Tekeli ve Yılmaz, 2002, s.332).

1.6. Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar

Bu bölümde Türkiye'nin işbirliği içerisinde olduğu örgütlerden, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam Konferansı Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı incelenecektir. Öncelikle örgütlerin doğuşu ile ilgili bilgiler verilecek olup sonrasında Türkiye ile olan ilişkileri ele alınacaktır.

1.6.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü / KEİ- BSEC

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasından sonra bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla Türkiye'nin öncülüğünde kurulmuş bir bölgesel teşkilattır. Bu örgütte Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan kurucu üye olarak yer almakta; Almanya, Fransa, Polonya, Tunus, İsrail, Mısır, Slovak Cumhuriyetleri, İtalya ve Avusturya gözlemci sıfatıyla bulunmaktadırlar.

Türkiye örgütün yaşaması ve işlevsel hale gelmesinde önemli adımlar atmakta ve bölge ülkeleri için çaba göstermektedir. KEİ, doğuda Japon Denizi'nden batıda Baltık Denizine, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Akdeniz'e kadar 19 milyon km2 lik bir alanı kapsamaktadır.

KEİ 1980'li yılların sonlarında, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelen değişim rüzgarlarının etkisiyle fikir olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce birbirlerine düşman bir tutum sergileyen Karadeniz kıyı devletleri, Kafkaslar ve Balkanlı devletlerin bu kadar kapsamlı bir iktisadi projede ilk defa birlik kurduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır (Olçar, 2007, s.246- 248).

- **KEİ'nin Amaçları**

KEİ'nin temel amacı üye devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri olarak belirlenmişti. Öncelikle, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin arttırılması ve ticarette engellerin kaldırılması hedeflenmekteydi. Uzun dönemli amaç ise, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişi, mal, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Bu

sebeple üye ülkeler arasında aşamalı bir serbest tic alanı yaratılmak istenmiştir. Ancak üye ülkelerin içinde bulundukları başka entegrasyonlar sebebiyle bu hukuken mümkün görünmemektedir. Mevcut şartlar altında KEİ ancak bölge ülkeleri arasındaki ticaretin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla malların kolayca nakledilmesi yönünde girişimlerde bulunabilir. KEİ'nin kuruluş deklarasyonunun çeşitli maddelerinde belirtildiği üzere ekonomik işbirliği bölgede barış ve güvenliğin tesis edilmesinin bir numaralı yolu olarak görülmektedir.

- **Türkiye'nin KEİ İle İlişkileri**

Dış politikamızın öncelikli sahalarından olan Kafkasya ve Balkanlar arasında bir köprü niteliği taşıyan Karadeniz bölgesi tarihten günümüze yüksek ilgi görmüştür.

Ülkemiz KEİ'nin kuruluşunda aktif rol oynamış olup, sekretaryasına ev sahipliği yapmaktadır. KEİ çerçevesinde somut projelerin hayata geçirilmesinde ve Örgüt'ün etkinliğinin artmasında yoğun çaba sarf edilmektedir.

Örgütte, Genel Sekreter Birinci Yardımcılığı görevi daimi olarak Türkiye'ye tahsis edilmiş olup idari yönetici pozisyonunda süreli olarak bir temsilcimiz görev yapmaktadır. KEİ bünyesinde, ticaret ve ekonomi, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji başta olmak üzere çeşitli konularda 18 adet çalışma grubu faaliyet göstermektedir. Ülkemiz gümrük çalışma grubu, çevre koruma çalışma grubu, kurumsal yapılanma ve iyi yönetişim çalışma grubu, KOBİ çalışma grubu ile bilim ve teknoloji çalışma gurubunun koordinatörlüğünü yürütmektedir.

Ülkemiz ayrıca KEİ ile AB arasında gelişmekte olan ilişkileri ve her iki örgüt arasında kurumsal işbirliği tesis edilmesini desteklemektedir. AB komisyonu 2007 Haziran ayından itibaren KEİ'de gözlemci statüsüne sahiptir.

1.6.2. İslam Konferansı Örgütü / İKÖ

Müslüman ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini geliştirmek amacıyla İslam konferansları düzenlenmesi düşüncesi Suudi Arabistan Kralı'nın 1966 yılında "İslam Birliği" sloganı, daha sonra Fas Kralı'nın 1969 yılında "İslam Dayanışması" fikrini

atmasıyla somutlaşmış, bazı Arap devletleri ise Arap zirve konferansları düzenlenmesini tercih ettiklerini açıklamışlardır.

İslam dünyasını ilgilendiren gelişmelerin yoğunlaşması, bu bağlamda Kudüs'te El Aksa Mescidi'nin yakılması üzerine, Suudi Arabistan ve Fas Kralı'nın girişimleri sonucunda 22- 25 Eylül 1969'da Rabat'ta Birinci İslam Zirve Konferansı toplanmıştır. Türkiye, zirveye Dışişleri Bakanı başkanlığında bir heyetle katılmıştır. 1970 yılında gerçekleştirilen İkinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Örgüt'e bir Genel Sekreter atanmış, 1972 yılında Cidde'de yapılan üçüncü İslam Dışişleri Bakanları konferansında ise "İslam Konferansı Şartı" kabul edilmiştir (Özgöker, 2006, s.89- 90).

İKÖ'nün amaçları şu şekildedir:

- Üye devletlerarasında İslam dayanışmasını geliştirmek,
- İktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli faaliyet sahalarında üye devletlerarasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslar arası örgütlerde üye devletlerarasında dayanışmayı yürütmek,
- Irk ayrımını, fark gözetmeyi bertaraf etmeye ve sömürgeciliğin her şeklini ortadan kaldırmaya gayret etmek,
- Adalet üzerine kurulu uluslar arası barış ve güvenliği desteklemek için gerekli tedbirleri almak,
- Filistin halkına yardım etmek,
- Kutsal yerlerin korunması için çaba sarf etmek,
- Bütün Müslüman halkların bağımsızlık mücadelelerini desteklemek,
- Üye devletler ile diğer devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesi için elverişli ortam yaratmak (Özgöker, 2006, s.89- 90).

1.6.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı / EİT- ECO

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 1985 yılında İran, Pakistan ve Türkiye tarafından ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini arttırmak amacıyla kurulmuş, hükümetler arası bölgesel bir örgüttür. 1964 yılında yine aynı ülkeler tarafından oluşturulan ve 1979'a kadar işlerliğini koruyan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (Regional Cooperation for Development –RCD) örgütünün devamı niteliğinde olan ECO, 1992 yılında yaşadığı

genişleme ile bugünkü üye profiline ulaşmıştır. Sovyet Bloğunun dağılmasıyla Afganistan, Azerbeycan, Kırgizistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan da tarihi bağları göz önünde tutarak ECO'ya üye olma kararı almışlardır (Balkır,2010, s.492).

ECO'nun kurumsal yapısı dört temel organ üzerinde inşa edilmiştir. Karar alma sürecinin en yetkili organı Bakanlar Konseyidir. Konsey yılda bir kez toplanarak şu görevleri yerine getirir: (ECO, 2016).

- ECO'nun politika ve stratejilerini onaylama,
- Genel Sekreter tayini,
- Bütçe katkı paylarının tespiti ve bütçenin onaylanması,
- Diğer organların raporlarının gözden geçirilmesi.

Bugün üzerinde yaklaşık 350 milyon insanın yaşadığı 7 milyon km2 alanı kapsayan ECO'nun kurucu anlaşması 12 Mart 1977 yılında imzalanmıştır.

- **Türkiye ve EİT İlişkileri**

Türkiye, Pakistan ve İran'la birlikte, EİT'in üç kurucu üyesinden birisidir. Ticari ve ekonomik temelli bir örgüt olarak tanımlanabilecek EİT, Türkiye'yi Orta Asya Cumhuriyetleri ve Güney Asya ülkeleriyle bir araya getiren önemli bir platform niteliği de taşımaktadır.

Örgütün çeşitli alanlardaki faaliyetleri ilgili kurum ve kuruluşlarımızca yakından takip edilmektedir. Ülkemiz çeşitli EİT toplantılarına ev sahipliği yapmakta, diğer üye ülkelerdeki toplantılara temsilci göndermektedir.

Genişlemeden itibaren geçen 17 sen içerisinde EİT'nin çalışma ilkeleri yerleşmiş ve kurumsal altyapısının önemli bir bölümü tamamlanmıştır. Teşkilat sektörel direktörlükler şeklinde örgütlenmiştir. Bu çerçevede bahse konu direktörlükler ve üye ülkeler göre dağılımı şu şekildedir:

- Ticaret ve Sanayi Direktörlüğü (Pakistan)
- Haberleşme ve Ulaştırma Direktörlüğü (İran)
- Enerji, Maden ve Çevre Direktörlüğü (Azerbaycan)
- İnsan, Kaynaklar ve Sürdürülebilir Kalkınma Direktörlüğü (Türkiye-)
- Proje, Ekonomik Araştırma ve İstatistik Direktörlüğü (Kazakistan)
- Uyuşturucu, Kaçakçılık ve Organize Suç ile Mücadele Birimi (İran)

EİT sekretaryası bütçesinin halen %66'sı üç kurucu üye tarafında eşit şekilde karşılanmaktadır. Buna göre bütçenin %22'sine tekabül eden 643,335 ABD doları ülkemiz tarafından karşılanmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2016).

2. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, TARİHSEL GELİŞİM VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Bu bölümde öncelikle STA'ların kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılıp devamında Türkiye'yi STA yapmaya iten sebeplerden bahsedilip, mevcut STA ağları ile birlikte bu ülkelerle imzalanan anlaşma detayları verilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Kavramsal Çerçeve

Serbest Ticaret Anlaşması (STA), taraf ülkelerin kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamalarını kaldırmaları, ancak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi oluşturmamaları, anlaşma dışında kalan üçüncü ülkelere her üye ülkenin kendi milli gümrük tarifesini uygulayabildiği bir ekonomik birleşme modelidir. STA'larda gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamakla birlikte, gümrük birliğinde serbest dolaşım ilkesi geçerliyken STA' da ise menşe kuralları geçerli olmaktadır (İİB, 2010, s.1).

Serbest Ticaret Anlaşmaları kaynağını Dünya Ticaret Örgütü'nden (DTÖ) almaktadır. GATT ve onu takiben DTÖ, "en çok kayrılan ülke" ilkesi çerçevesinde çok taraflı serbestleşmeyi sağlamayı hedeflemesine rağmen "GATT anlaşmasının 24. maddesinde" ve "GATS anlaşmasının 5. maddesinde" bölgeselleşme girişimlerinin

oluşturulmasına da imkan verilmiştir. Ayrıca GATT'da yürütülen çok taraflı ticaret görüşmelerinin 1979 yılındaki Tokyo Raundunda kabul edilen "Dayanak Hükmü" kararı ile gelişmekte olan ülkelere tercihli ticaret anlaşmaları yapma yönünde kolaylıklar sağlamıştır. Böylece üye ülkelerin kendi aralarında yaptıkları gönüllü anlaşmalarla ticareti serbestleştirmelerine imkan tanımıştır (Genç ve Berber, 2011, s.93).

Uluslar arası ticaret sisteminin liberalleşmesiyle birlikte DTÖ üyeleri arasında yapılan STA'ların sayısı gittikçe artmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre, bölgesel ticaret anlaşmaları 1990'ların başından itibaren giderek yaygın hale gelmiştir. 7 Nisan 2015 itibariyle GATT/DTÖ' ye bildirilen bölgesel ticaret anlaşma sayısı 612'dir. Bunun 232 tanesi Serbest Ticaret Anlaşmalarından oluşmaktadır (WTO, 2016).

Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın temel hedefi, anlaşmalara taraf olan ülkeler arasındaki ticaretin, karşılıklı menfaatler korunarak arttırılmasıdır. STA imzalayan ülkeler birbirlerine indirimli gümrük vergileri uygulamaları, kotaların azaltılması veya kaldırılması ve koruma duvarlarını aşağıya çekmeleri gibi kolaylıklar sağlamak suretiyle bu anlaşmaya taraf olmayan ülkelere göre daha avantajlı duruma gelmektedirler. Bu yüzden ihracat yapılan ülkeleri çeşitlendirerek ihracat pazarlarının genişletilmesinde ve ticaret hacminin arttırılmasında STA'lar anahtar rol oynamaya başlamışlardır (Arslan, 2014, s.174).

2.1.2. STA'ların Gelişimi

Serbest Ticaret Anlaşmaları'ndaki artışın nedenlerini anlayabilmek için kısaca gelişiminin incelenmesi faydalı olacaktır.

Uluslararası ticaret sistemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda bölgesel bütünleşme hareketleri ve küreselleşme olgusundan önemli ölçüde etkilenmiştir. Uluslar arası ticaretin liberasyonu için GATT anlaşması imzalanmış, üye ülkeler arasında ayrımcılık yasağı temel ilke olarak benimsenmiştir. GATT sisteminin, temel prensiplerinden olan "en çok kayrılan ülke " (most favoured nation – MFN) ilkesiyle uluslararası ticaret sistemi tek taraflılık ve korumacılık eğiliminden sıyrılıp, çok taraflılaşmanın temel aracı olmuştur. Bu ilke sayesinde, GATT'a taraf olan devletlerarasındaki her türlü imtiyazlı ticaret ilişkilerinden diğer üyelerin de

faydalanması mümkün olmuş iki taraflı ilişkilerin kendiliğinden çok taraflılaşması sağlanmıştır (Candaş, 2010, s.63).

Ancak her ne kadar 1995'te DTÖ kurulup kurumsallaşsa da, DTÖ düzenlemelerinin günümüzün gereksinimlerini karşılayamaması ve çok taraflı ticaret düzeninin yeni Pazar açılımları konusunda yetersiz kalması, ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya yöneltmiştir. STA'lar son dönemde gerek gelişmiş ülkeler arasında, gerekse kuzey-güney ve güney-güney ticari ilişkilerinde yaygınlaşmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

STA'lar hukuki temelini GATT'ın XXIV. Maddesinden almaktadır. Maddenin içeriği şu şekildedir:

"Taraf devletler, özgür iradeyle akdedilmiş anlaşmalara taraf olan ülkelerin ekonomileri arasında daha derin bir entegrasyon sağlamak yoluyla, uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunulması temenni edilir olduğunu kabul ederler. Taraflar aynı zamanda bir Gümrük Birliği ya da Serbest Ticaret Bölgesinin konusunun diğer ülkelerle gerçekleştirilen ticarete engel teşkil etmek değil, birliği ya da bölgeyi oluşturan alanlar arasındaki ticareti kolaylaştırmak olması gerektiğini de kabul ederler."

STA'ların uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunması gerektiği düşüncesi DTÖ sonrası dönemde, XXIV' üncü maddeye ilişkin uzlaşma metninde ve 1996 Singapur Bakanlar Bildirgesi'nde de ifade bulmuştur. Madde XXIV:5 uyarınca, GATT kuralları üye devletlerin kendileri arasında ticaret anlaşmaları yapmalarını engeller nitelikte değildir. Fakat aynı madde bunu yapabilmeleri için bazı koşullar ileri sürmektedir. Bu koşullar; içe yönelik koşullar, dışa yönelik koşullar ve bildirim zorunluluğu olarak sayılabilir.

İlk olarak anlaşmayı oluşturan devletler gümrük vergileri ile ticarete ilişkin diğer engelleri karşılıklı olarak kaldırmalıdırlar. Bu maddeyle GATT dar kapsamlı anlaşmaları kabul etmemekle ayrıca tavizlerin karşılıklılık ilkesine dayandırmayı amaçlamıştır. Dışa dönük koşul ise; yapılan anlaşmanın üçüncü ülkelerle yapılan ticarete engelleri arttırmaması ile ilgilidir. Bu anlaşmadan sonra üçüncü ülkelerle olan

ticarette gümrük vergisi oranlarında artış olmamalıdır. Diğer bir deyişle yapılan anlaşmalar bir önceki duruma göre daha koruyucu politikalar içermemelidir. Son olarak da imzalanan anlaşmalar gecikmesizin DTÖ' ye diğer üyelerin inceleyebilmesi ve önerilerini iletebilmesi için bildirilmesi koşulu bulunmaktadır (Candaş, 2010, s.65)

STA'lar her ne kadar, DTÖ' nün çok taraflılık prensibine aykırıymış gibi gözükse de, çok taraflı müzakerelerin tıkandığı ya da DTÖ' nün henüz ele alamadığı konularda ülkelerin kurtarıcısı konumunda olmuş ve uluslararası ticaretin ikili bazda da olsa serbestleşmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca sayıları gün geçtikçe artan ikili anlaşmalar aslında hukuki dayanağını yine DTÖ kurallarına borçludur.

2.2. Türkiye'nin STA Yapma Nedenleri

Türkiye'nin STA yapma nedenlerini 1980'li yıllarda başlayan ticarette dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş tercihlerinde ve ayrıca AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması'nda aramak gerekir. Bu tercihlerin en önemli hedefleri ise; ihracatın arttırılması, yeni pazarlara erişim sağlanması ve karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesi olmuştur.

- **1980 Sonrası Dış Ticaret Politikaları**

1980 öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisi izleyen Türkiye, 1980 yılından itibaren daha esnek bir döviz kuru, ithalatın liberalizasyonu ve koruma oranlarının azaltılması şeklinde politikalar uygulamış; ihracat önceleri nakdi sübvansiyonlarla daha sonra da üretim ve yatırım aşamalarındaki teşviklerle desteklenmeye çalışılmıştır. İthal ikameci büyüme modelinin yerini alan ihracata yönelik büyüme stratejisi, büyümenin lokomotifi olarak kabul edilmiştir (Arslan, 2014, s.23)

Türkiye 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde adımlar atılmış, 1989 yılında uluslar arası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, özelleştirme girişimleri hızlanmıştır. Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, tarım ürünleri destekleme

alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır (Arslan, 2014, s.27).

İzlenen politikaların temel amacı, Türkiye ekonomisini değişen dünya şartlarına göre yeniden yapılandırmak, dışa açmak ve dünya ekonomisi ile entegre ederek Türkiye'nin küreselleşme eğilimlerinin dışında bırakılmaması şeklinde belirlenmiştir.

1980'li yıllardaki bu değişimin temelleri 24 Ocak 1980 kararlarında aranmalıdır. O döneme kadar "ithal ikameci" sanayileşme politikası izleyen Türkiye 24 Ocak kararları ile hem ekonomik yapıyı hem de ekonomik düşünce yapısını değiştirmek istiyordu. Yeni ekonomi politikası ihracata dayalı bir sanayileşme olan Türkiye, bu değişim ile düşük maliyetle yüksek kalite mal üreterek uluslar arası pazarlarda rekabet etmek istiyordu. 24 Ocak kararlarının ana başlıkları şu şekildedir:

- Serbest piyasa ve özel girişime dayalı ekonomiyi geliştirme ve devletin piyasaya müdahalesini en aza indirme,
- Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve enflasyonun denetimi,
- Döviz piyasasının ve fiyatının serbest oluşumu,
- İhracat ve ithalat rejiminde serbestleşme,
- Yabancı sermaye girişlerini arttırma,
- Ücretler ve sendikal faaliyetlere ilişkin yeni düzenlemeler (Yıldırım, 2006, s.12)

Tablo 4. Türkiye'nin 1980 Öncesi İhracat Rakamları (Milyar $)

Türkiye	**1975**	**1976**	**1977**	**1978**	**1979**	**1980**
İhracat	1,401	1,960	1,753	2,288	2,261	2,910

Kaynak: TÜİK

Tablo 5. Türkiye'nin 1980 Sonrası İhracat Rakamları (Milyar $)

Türkiye	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**
İhracat	4,702	5,745	5,727	7,133	7,958	7,456

Kaynak: TÜİK

Yukarıda 1980 öncesi ve sonrası dönemdeki Türkiye'nin ihracat rakamlarını görmekteyiz. 1980 öncesi beş yıllık dönemde Türkiye'nin ihracatı 1,4 milyar dolardan 2,9 milyar dolara yükselerek %107,70 oranında artış gösterirken. 1980 yılı itibariyle ihracata dayalı büyüme stratejisinin uygulamaya konmasıyla birlikte 2,9 milyar dolar olan ihracatı beş yıl içerisinde 7,9 milyar dolara ulaşarak % 173,45 oranında artış yakalamıştır.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler ışığında Türkiye 1980'li yıllardan itibaren STA'lara ağırlık vermeye başlamıştır. Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın çerçevesini belirleyen dinamik ise Avrupa Birliği ile tamamlanan Gümrük Birliği olmuştur.

6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından alınan 1/95 sayılı Karar ile AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği uygulamasına geçilmiştir. Bunun sonucunda da 1/95 ve 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16.maddesi gereğince de AB'nin STA'ları da kapsayan tercihli gümrük politikasına uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir (Erhan ve Gürbüz, 2013, s.49-50).

Türkiye'nin STA'lar ile ilgili süreci bundan sonra AB ortak politikasına uyum yükümlülüğü çerçevesinde gelişmeye başlamış olup bugün aynı şekilde sürdürülmektedir. Türkiye'nin STA politikalarını belirleyen 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı 16. maddesi orijinal sekliyle aşağıdaki gibidir:

Türkiye- AT Ortaklık Konseyi Kararı (1/95 sayılı) 16. Maddesi

1. Türkiye, bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde, ticaret politikasını aşamalı olarak Topluluğun Ticaret Politikasına uyumlu hale getirecek biçimde, Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacaktır. Bu

uyum, hem otonom rejimi hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsayacaktır. Bu amaçla, Türkiye gerekli önlemleri alacak ve ilgili ülkelerle karşılıklı çıkar temeline dayanan görüşmeler gerçekleştirecektir. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri düzenli olarak gözden geçirecektir.

2. Birinci paragrafta belirtilen durumlarda, tarife tercihlerinin tanınması, malların menşei ile ilgili kuralların Topluluk tarafından verilen tercihleri düzenleyen kurallarla uyumlu olması şartına bağlıdır.

3. a) Türkiye Topluluğun tarife politikasından farklı olarak, menşei veya ihracatçı ülkeler dolayısıyla Topluluğa tercihli muamele ile üçüncü ülkelerden ithal edilen ve serbest dolaşıma giren ürünler, Türkiye'ye ithal edilirken, aşağıdaki koşullarla telafi edici vergiye tabi olacaklardır:

- Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse,
- Bu ülkelerden ithal edilmiş oldukları belirlenebilmekteyse,
- Türkiye'de ödenecek vergi Toplulukta uygulanan vergiden en az 5 puan daha fazlaysa,
- Bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse.

b) Gümrük Birliği Ortak Komitesi, telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici verginin miktarını gösteren bir liste hazırlayacaktır (Alkin ve Gürlesel, 2010, s.46).

Türkiye, kararın yürürlüğe girişinden itibaren 5 yıllık bir geçiş dönemi içinde, karşılıklı yarar temelinde üçüncü ülkelerle yapacağı müzakereler sonucunda otonom ya da tercihli anlaşmaları üstlenecektir. Trafik sapmalarının önlenmesi için, geçiş süreci içinde Topluluğa tercihli rejimle giren ve Türkiye'de tabi oldukları vergiler AB vergilerine oranla %5 fazla olan malların Türkiye'ye ithali halinde, Toplulukça fark giderici vergi uygulanacaktır.

Türkiye'nin STA'larını düzenleyen bir ikincil kaynak ise yine AB süreci ile bağlantılı olarak Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa- Akdeniz Ortaklığı'dır. Söz konusu Ortaklık, 27- 28 Kasım 1995 tarihinde Barselona'da düzenlenen Avrupa-

Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansında tarafların kabul ettikleri "Barselona Deklarasyonu"na dayanmakta ve AB, EFTA, Türkiye ve Akdeniz Ülkeleri arasında serbest ticaret anlaşmaları akdedilerek Akdeniz havzasında 2010 yılına kadar bir serbest ticaret alanı yaratılması öngörülmektedir.

Akdeniz Havzası ülkeleri İsrail, Filistin Otoritesi, Tunus, Fas, Suriye, Cezayir, Ürdün, Lübnan ve Mısır'dan oluşmaktadır. Türkiye taraf olduğu bu deklarasyon hükümlerine bağlı olarak belirtilen ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları yapma yükümlülüğünü yerine getirmektedir (Alkin ve Gürlesel, 2010, s.49).

2.3. Türkiye'nin STA'lardan Beklentileri

Türkiye'nin yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları'ndan hem ekonomik, hem de politik anlamda önemli beklentileri bulunmaktadır.

Ekonomik beklentilerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

I. Serbest Ticaret Anlaşması yapılan ülkeler ile karşılıklı ticareti ve ticari bağımlılığı arttırmak,

II. STA yapılan ülke pazarlarına erişim sağlamak, vergisiz ticaret olanaklarından yararlanmak ve bu ülke pazarlarına giren diğer ülkeler karşısında rekabet avantajı sağlamak,

III. Türkiye'de üretim yapan üretici ve ihracatçıların ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamulleri daha uygun koşullarda temin etmek, AB ve EFTA ülkelerinin üreticilerinin sahip olduğu avantajlara kavuşmak,

IV. STA yapılan ülkelere vergisiz ve avantajlı ihracat ve ticaret yapma olanaklarından ve üstünlüklerinden yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'ye gelmesi ve ekonomik katma değerin, üretimin, ihracatın ve istihdamın arttırılması,

V. STA yapılan yeni ve potansiyel ülke pazarlarına erişim olanağı sağlayarak bu pazarlara öncelikli olarak girmek ve önemli pazar payı elde etmek (Alkin ve Gürlesel, 2010, s.50).

Tablo 6. Türkiye'nin Mısır'a İhracat Rakamları (Milyon Dolar)

Yıllar	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
İhracat	325	345	473	687	709	902	1, 429	2,599

Kaynak: Birleşmiş Milletler

Türkiye'nin STA'lardan ekonomik beklentileri ışığında Mısır ile olan ihracatı incelendiğinde şu tabloyu görmekteyiz. Türkiye ile Mısır arasındaki STA 01.03.2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olup tablo 6'da anlaşma öncesi ve sonrası ihracat rakamları verilmiştir. 2005 yılından anlaşmanın yapıldığı 2007 tarihine kadar ihracat değeri % 31,34 oranında artarken, STA'nın yürürlüğe girmesinden sonraki 2 yıllık süreçte 902 milyon dolardan 2,5 milyar dolara yükselerek % 187, 91 oranında bir artışı yakalamıştır. Bu örnekten anlaşılacağı gibi STA'ların ihracat hacmi üzerinde etkisi büyüktür. STA'lar Türkiye'nin ihracatı arttırma hedefine ulaşmasında önemli bir etkendir.

Türkiye'nin STA'lardan politik beklentileri ise şöyle özetlenebilir: 1980'li yıllardaki dönüşüm ile birlikte Türkiye hem dış ticaretinde hem de uluslararası ilişkilerinde liberalizasyonu tercih ederek dünya ile entegre olmayı hedeflemiştir. Çünkü uluslar arası sistemin geldiği nokta itibariyle ülkeler birbirinden bağımsız hareket edemez olmuşlar ve ekonomik ilişki kurmanın uluslar arası platformlarda da işbirliğine yardımcı olduğunu görmüşlerdir. Bu yüzden ekonomik olarak atılan her adım ülkelerin daha güçlü uluslar arası ilişkiler ağı kurmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye de yaptığı STA'lar ile birlikte daha serbest bir ekonomik yapıya geçiş yapıp, diğer ülkelerle siyasi ilişkilerini güçlendirme gayretindedir. Ayrıca Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği ve diğer ülkelerle STA'ları aynı zamanda coğrafi konumu itibariyle(Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu ülkelerine yakın olması) ortak yatırımlar bakımından yeni imkânlar yaratması beklenmektedir (Çiftçi, 2001, s. 63).

2.4. Türkiye ve STA İmzaladığı Ülkeler

Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticaret sistemini çok taraflılaştırma çabalarının yetersiz kaldığı noktada, ülkeler ekonomilerini güçlendirmek için ikili anlaşmalar yapmaya başlamışlardır. Domino etkisi yaratan bu durum, tüm ülkelerin artan şekilde STA ağları oluşturmasını beraberinde getirmiştir.

Bu kapsamda Türkiye, gerek uluslararası ticaretteki STA ağları oluşturma eğilimine paralel olarak gerekse Gümrük Birliği çerçevesinde AB'nin STA imzaladığı ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetmektedir.

2015 yılı itibariyle Türkiye 33 adet STA imzalamış olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanmış olan 11 adet STA, bu ülkelerin AB üyelikleri nedeniyle feshedilmiştir. Geriye kalanlardan 18 adet STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Morityus, Güney Kore ve Malezya) hâlihazırda yürürlükte olup, Lübnan STA'sı Lübnan tarafının, Kosova, Moldova ve Faroe Adaları STA'ları ise her iki tarafın iç onay süreçlerinin tamamlanmasına müteakip yürürlüğe girecektir. Ayrıca Gana STA'sı müzakereleri tamamlanmış olup, yakın bir zamanda imzalanması beklenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2016)

Diğer taraftan; üçüncü ülkelerle STA akdedilmesine yönelik çalışmalar çerçevesinde; 14 ülke/ülke grubu (Peru, Ekvator, Meksika, Japonya, Singapur, Ukrayna, Kolombiya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, Çad ve MERCOSUR) ile STA müzakereleri devam etmektedir. Ayrıca 10 ülke/ ülke grubu (ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Orta Amerika Topluluğu, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) nezdinde de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Tablo 7. Türkiye'nin Yürürlükteki STA'ları

Yürürlükteki STA'lar	Yürürlüğe Giriş Tarihleri
Arnavutluk	01.05.2008
Bosna ve Hersek	01.07.2003
EFTA	01.04.1992
Fas	01.01.2006
Filistin	01.06.2005
Güney Kore Cumhuriyeti	01.05.2013
Gürcistan	01.11.2008
Karadağ	01.03.2010
Makedonya	01.09.2000
Malezya	01.08.2015
Morityus	01.06.2013
Mısır	01.03.2007
Suriye*	01.01.2007
Sırbistan	01.09.2010
Tunus	01.07.2005
Ürdün	01.03.2011
İsrail	01.05.1997
Şili	01.03.2011
* Aralık 2011'den itibaren STA karşılıklı askıya alınmıştır.	

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

Tablo 7'de Türkiye'nin STA ağını gördükten sonra kısaca rakamsal olarak da dış ticaretine etkilerinden bahsetmeye çalışalım.

Tablo 8'de Türkiye'nin 2005- 2014 yılları arasındaki dış ticaret verileri görülmektedir. 2005 yılında Türkiye'nin ihracatı 73 milyar dolar seviyesindedir. 2014 yılında gelindiğinde % 115'lik artışla 157 milyar dolara ulaştığı görülür. Aynı şekilde ithalatına bakıldığında 2005 yılında 116 milyar dolarken %108 oranında büyümeyle 2014 yılında 242 milyar dolar olmuştur.

Tablo 8. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyar $)

	İhracat	İthalat	Dış Tic. Dengesi	Dış Tic. Hacmi
2005	73	116	- 43	189
2006	85	139	- 54	224
2007	107	170	- 63	277
2008	132	201	- 69	333
2009	102	140	- 38	242
2010	113	185	- 72	298
2011	134	240	- 106	374
2012	152	236	- 84	388
2013	151	251	- 100	402
2014	157	242	- 85	399

Kaynak: TÜİK

2005- 2014 yılları arasında Türkiye'nin STA'sı yürürlükte olan ülkelerle toplam dış ticaret rakamları tablo 9'da verilmiştir.

Bazı kaynaklarda Türkiye'nin toplam ihracat değerleri ve STA'sı yürürlükte olan ülkelerle yaptığı ihracat değerleri karşılaştırıldığında STA ülkeleri ile yapılan ihracatın büyüme oranlarının daha yüksek çıktığı için STA'ların dış ticaretine olumlu etkileri üzerine yorumlar bulunmaktadır. Türkiye'nin toplam ihracatı ile STA ülkelerine olan ihracat verileri karşılaştırıldığında görülür ki; Türkiye'nin toplam ihracatı 10 yıllık periyotta %115 oranında artarken STA'sı olan ülkelerle yaptığı ihracat bu süreçte %466 oranında arttığı sonucuna varılabilir. Ancak önemli bir detay atlanmaktadır. Bu artışın büyüklüğü bu ülkelerle olan ihracatının artması ile ilgili değil yürürlüğe giren STA sayısı ile ilgilidir. 2005 yılında 4 adet STA yürürlükteyken 2016 yılına gelindiğinde Türkiye'nin 18 ülke ile STA'sı bulunmaktadır. Bu şekilde bir karşılaştırma bizi sağlıklı bir sonuca götürmemektedir.

STA'ların Türkiye'nin dış ticaret hacmine etkisinin anlaşılabilmesi için bütünsel bir yaklaşımdan çok ülke bazında tek tek STA öncesi ve sonrası dış ticaret verilerinin değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 9. Türkiye'nin STA Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyar $)

	İhracat	**İthalat**
2005	3	5
2006	4	6
2007	7	9
2008	10	10
2009	12	6
2010	12	9
2011	13	12
2012	14	10
2013	14	23
2014	17	19

Kaynak: TÜİK ve Birleşmiş Milletler

2.4.1. Türkiye ve EFTA

Türkiye ile EFTA arasında yapılan Serbest Ticaret Anlaşması 10.12.1991 tarihinde Cenevre'de imzalanmış ve 01.04.1992'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları anlaşma metninde şu şekilde belirtilmiştir:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla EFTA devletleri ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin ahenkli bir şekilde genişlemesini teşvik etmek,

- EFTA Devletleri ile Türkiye arasındaki ticaret için dürüst rekabet koşullarını sağlama,

- Bu yolla, ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle, dünya ticaretinin ahenkli gelişmesi ve genişlemesine katkıda bulunmak,

- EFTA devletleri ve Türkiye arasındaki işbirliğini arttırmak (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Anlaşma kapsamı aşağıdaki maddelerde oluşmaktadır:

- Menşe kuralları ve gümrük idaresinde işbirliği,
- İthalat ve ihracatta gümrük vergileri ve eş etkili resimler,
- Mali nitelikli gümrük vergileri,
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler, kısıtlamalar için ekonomi dışı nedenler,
- Devlet tekelleri ve devlet yardımları,
- Teknik mevzuat,
- Tarım ürünleri ticareti,
- İç vergilendirme, ödemeler, rekabet kuralları ve ödemeler dengesi,
- Kamu alımı,
- Damping, koruma önlemleri, belirli ürünlerin ithalatında acil eylem, reeksport,
- Fikri mülkiyetin korunması,
- Güvenlik İstisnalarıdır (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Türkiye, EFTA üyesi ülkeler menşeli ürünlerde 1999 yılında tamamlanacak şekilde kademeli indirimler çerçevesinde gümrük muafiyeti uygulayacaktır. EFTA devletleri ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerinde anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle vergileri kaldırmış, diğer ürünler için ise 1996 yılında indirim tamamlanacak şekilde kaldırılmıştır. Tarım ürünleri konusunda ise iki taraf tavizli rejime gitmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Tablo 10. Türkiye ve EFTA Dış Ticaret Rakamları (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
1996	335	1,112	- 777
1997	414	1,287	- 873
2000	324	1,155	- 831
2001	316	1,480	- 1,164
2013	1,661	10,652	- 8,991
2014	3,795	5,716	- 1,921

Kaynak: TÜİK

Tablo 10'ndan anlaşıldığı üzere üzere Türkiye'nin EFTA ülkelerinden ithalatı, ihracatına göre daha fazla olmakla birlikte ihracat rakamları da yıllar içerisinde kayda değer bir artış göstermiştir. 1996 yılında sadece 335 milyon dolar olan ihracat 2014 yılına gelindiğinde 3,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye ile EFTA ülkeleri arasındaki tavizli tarım ürünleri listeleri kısaca aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. İsviçre'nin STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri için Tanıdığı Taviz Listesi (Seçilmiş Ürünler)

Ürün Kodu	Ürün Tanımı (%100 indirim)
0802.22.00	Fındıklar, taze veya kurutulmuş, kabuğu çıkarılmış
0802.32.00	Cevizler, taze veya kurutulmuş, kabuğu çıkarılmış
0809.10.10	Kayısılar, taze, açık ambalajlarda
0810.10.00	Çilekler, taze
1212.10.00	Keçiboynuzu, taze veya kurutulmuş, öğütülmüş olsun olmasın
1202.20.00	Yer fıstığı, kavrulmamış veya diğer şekillerde pişirilmemiş, kabuksuz
1212.30.00	Kayısı, şeftali veya erik çekirdekleri ve çekirdek içleri, taze veya kurutulmuş, öğütülmüş olsun olmasın
	% 50 indirim tanınan ürünler
0207.31.00	Kaz veya ördeklerin yağlı karaciğerleri
0208.20.00	Kurbağa bacağı
0703.90.00	Pırasa ve diğer soğanımsı sebzeler, taze veya soğutulmuş
0711.20.00	Zeytinler, geçici olarak konserve edilmiş, fakat bu halleriyle derhal yenilmeye elverişli olmayanlar
0713.20.90	Nohutlar, kurutulmuş, taneleri ikiye ayrılmış, soyulmuş veya kabukları çıkarılmış
0807.10.00	Kavun ve karpuzlar, taze

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

Tablo 12. Norveç'in STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri için Tanıdığı Taviz Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı (%100 İndirim)
0603	Buket yapmaya elverişli veya süs amacına uygun cinsten kesme çiçekler ve çiçek tomurcukları
0702	Domatesler, taze veya soğutulmuş
0804	Hurma, incir, ananas, avokado ve guava armudu, mango ve mangost (taze/kurutulmuş)
0805	Turunçgiller (taze/kurutulmuş)
1509	Zeytinyağı ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, fakat kimyasal olarak değiştirilmemiş)
2204	Taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm şırası (2009 pozisyonunda yer alanlar hariç)
2009	Meyve ve sebze suları (fermente edilmemiş, alkol katılmamış)
2103	Soslar ve müstahzarları; çeşni ve lezzet verici karışımlar; hardal unu ve kaba unu ve hazır hardal
0909	Anason, Çin anasonu, rezene, kişniş, kimyon ve Karaman kimyonu tohumları ve ardıç meyveleri
1006	Pirinç
0813	Meyveler (kurutulmuş) (0801, 0806'de kiler hariç)08. Fasıldaki sert ve kabukluların karışımları
0809	Kayısı, kiraz, şeftali, erik ve çakal eriği (taze)
0808	Elma, armut ve ayva (taze)
0807	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve papatya (taze)
0805	Turunçgiller(taze/ kurutulmuş)
0706	Havuçlar, şalgamlar, kırmızı pancar, teke sakalı (salsifis), kök kerevizi, turplar ve benzeri yenilen kökler (taze veya soğutulmuş)
0707	Salatalık ve Kornişonlar

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

Tablo 13. İzlanda'nın STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri için Tanıdığı Taviz Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı (%100 İndirim)
0703	Soğanlar, şalotlar, sarımsaklar, pırasalar ve diğer soğanımsı sebzeler, taze veya soğutulmuş
0708	Baklagiller, kabuklu veya kabuksuz, taze veya soğutulmuş
0710	Sebzeler (pişirilmemiş, buharda veya suda kaynatılarak pişirilmiş), dondurulmuş (Bezelyeler, Fasulyeler, Soğanlar, Biberler)
0804	Hurma, incir, ananas, avakado armudu, guava armudu, mango ve mangost, taze veya kurutulmuş
0805	Turunçgiller (taze veya kurutulmuş)
0806	Üzümler (taze veya kurutulmuş)
0808	Elmalar, armutlar ve ayvalar (taze)
0809	Kayısı, kiraz, şeftali (nektarin dahil), erik ve çakal eriği (taze)
1509	Zeytinyağı ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, fakat kimyasal olarak değiştirilmemiş)
2007	Reçeller, jöleler, marmelâtlar, meyve veya sert kabuklu meyve püresi ve meyve veya sert kabuklu meyve pastları (pişirilerek hazırlanmış) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içersin içermesin)
2009	Meyve suları (üzüm şırası dâhil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış) ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri katılmış olsun olmasın

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.2. Türkiye ve İsrail

Türkiye ile İsrail arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 14.03.1996 tarihinde Kudüs'te imzalanmış olup 01.05.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları anlaşma metninde aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- Ticaretlerinin ahenkli bir şekilde bir şekilde gelişmesini teşvik etmek,

- Anlaşma tarafından kapsanmayan alanlar da dâhil olmak üzere ortak çıkar alanlarını geliştirmek ve çeşitlendirmek böylece eşitlik, farklı muamele de bulunmama ve halklar arasında denge esaslarına dayanan bir çerçeve ve destekleyici çevre yaratmak,

- Türkiye ile İsrail arasındaki ticarette engellerin tedrici bir şekilde ortadan kaldırılması olarak belirtilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Anlaşma Kapsamı aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti-damping,
- Korunma önlemleri,
- Ödemeler dengesi önlemleri,
- Devlet tekelleri,
- Kamu Alımları,
- Rekabet.

Türkiye ile İsrail arasındaki sanayi ürünleri ticareti 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren gümrük vergisinden muaf olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca anlaşma kapsamı dışında tutulan negatif bir liste de bulunmamaktadır. Tarım ürünleri açısından taraflar birbirlerine tarife kotası ya da miktar sınırlaması koymaksızın vergi muafiyeti/indirimi sağlamışlardır (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Tablo 14. Türkiye ve İsrail Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
1996	254	192	+ 62
1997	391	23	+ 157
2000	650	505	+ 144
2001	805	529	+ 275
2013	2,649	2,417	+ 232
2014	2,950	2,881	+ 69

Kaynak: TÜİK

Tablo 14'de Türkiye ve İsrail arasındaki dış ticaret verileri görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye İsrail ile olan ticaretinde dış ticaret fazlası vermektedir. Ayrcıa 1997'de STA yürürlüğe girdiğinde 391 milyon dolar olan ihracat 2014 yılına gelindiğinde 2,9 milyar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 15. İsrail'in STA Kapsamında Türkiye'ye Tarım Ürünleri için Tanıdığı Taviz Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Gümrük Vergisi ya da İndirimi (%)	Tarife Kotası (Ton)
0802.21.22	Fındık	0	100
0802.50.00	Antep Fıstığı	0	100
0804.20.90	İncir (Kuru)	9.6	Sınırsız
0813.10.00	Kayısı (Kuru)	0	50
1604.14	Tuna Balığı Konservesi	0	15
1806.32	Dondurulmamış kalıp dilim veya çubuk halinde Çikolata	0	Sınırsız
2005.70	Konserve Zeytinler	%20 indirim	500
2007.99	İşlenmiş Fındıklar	10	Sınırsız
2201	Su (Mineral)	%50 indirim	Sınırsız
2203	Bira	%50 indirim	Sınırsız
2402.20	Tütün İçeren Sigaralar	0	Sınırsız
4501.10.00	Tabi Mantar	0	Sınırsız
2008.50	Armutlar (Konserve)	10 veya 12	Sınırsız
1516.20	Ayçiçeği ve Mısır Yağı Karışımları	9	200

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.3. Türkiye ve Makedonya

Türkiye ile Makedonya arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 07.09.1999 tarihinde imzalanıp, 01.09.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Taraflar arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek,

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretinde karşılaşılan güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla Taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasında ticaret için adil rekabet koşullarını yaratmak,

- Yatırımların özellikle de iki ülkedeki ortak yatırımların daha fazla desteklenmesi için koşulları oluşturmak (Ekonomi Bakanlığı, 20169.

Anlaşma Kapsamı anlaşma metninde aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- Vergilendirme,
- Damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler.

Tablo 16. Türkiye ve Makedonya Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	İthalat	Denge
2001	89	9	+ 80
2002	101	14	+ 87
2005	162	52	+ 110
2006	172	55	+ 117
2013	293	81	+ 212
2014	348	79	+ 269

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

Tablo 16'da Türkiye ve Makedonya dış ticaret rakamları verilmiştir. Türkiye'nin Makedonya ile olan ticaretinde ihracatı ithalatından daha fazla olup, 2001 yılında 89 milyon dolar ihracatı 9 milyon dolar ithalatı bulunmaktadır. 2014 yılına geldiğimizde ise 2001'den itibaren ihracatı %291 oranında büyüyerek 348 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 17. Makedonya'nın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası	Vergi Oranı
0702.00	Domates (taze veya soğutulmuş)	1500 t	0
0703.10	Soğanlar ve Şalotlar	1500 t	0
0709.51	Mantarlar	100 t	0
0710.80.51	Tatlı Biberler	100 t	%50 indirim
0807.11.00	Karpuzlar	1000 t	%50 indirim
0808	Elma, Armut, Ayva	350 t	0
1006.30	Pirinç	8000 t	0
2104.10	Çorbalar, et suları ve müstahzarları	Sınırsız	0
2204	Taze Üzüm Şarabı	Sınırsız	% 50 indirim
0713.40	Mercimek	500 t	0
0802.22	Fındıklar(Kabuksuz)	500 t	0
1509.10.90	Zeytinyağı	100 t	0
2203	Biralar	300 t	%50 indirim

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.4. Türkiye ve Bosna Hersek

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 03.07.2002 tarihinde imzalanmış olup, 01.07.2003'te yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli şekilde gelişimini desteklemek ve böylece tarafların iktisadi faaliyetlerini ilerletmesine, yaşam ve istihdam koşullarının ve mali istikrarı geliştirmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet koşullarını sağlamak,

- Ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle dünya ticaretinin ahenkli gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmaktır.

Anlaşma kapsamı anlaşma metninde şu şekilde belirtilmiştir:

- Temel vergiler,
- İthalattaki gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve mali nitelikli ithalat vergileri,
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler,
- Tarım politikası,
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri,
- Menşe kuralları,
- Genel hükümler,
- Devlet Tekelleri.

Tablo 18. Türkiye ve Bosna Hersek Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2004	99	11	+ 88
2005	128	15	+ 113
2010	224	72	+ 152
2011	269	90	+ 179
2013	274	124	+ 150
2014	322	171	+ 151

Kaynak: TÜİK

Tablo 18'de Türkiye ve Bosna Hersek dış ticaret rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatının ithalatından fazla olduğunu görürüz. 2004 yılında 99 milyon dolar olan ihracatı on yıllık süreçte %225 büyüyerek 2014 yılında 322 milyon dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 2004 yılında 11 milyon dolar iken 2014 yılında 171 milyon dolara ulaşmıştır.

Türkiye'den Bosna Hersek'e yapılan ihracatlarda Türkiye menşeli tüm ürünlerde gümrük vergileri ve eş etkili vergiler kademeli olarak azaltılarak 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. 1 Ocak 2003'te değerinin %65'ine, 1 Ocak 2004'te değerinin %50'sine, 1 Ocak 2005'te değerinin %35'ine, 1 Ocak 2006'da değerinin %15'ine, 1 Ocak 2007'de ise vergilerin tamamı kaldırılacaktır. Türkiye Bosna Hersek'ten yaptığı ithalatta ise gümrük vergileri Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bazı et ve et ürünleri hariç olmak üzere kaldırılmıştır.

Tablo 19. Bosna Hersek'ten Yapılan İthalatta Hariç Ürünler

Ürün Kodu	Ürün Tanımı
0102	Canlı Sığırlar
0104	Canlı Koyun ve Keçiler
0105	Canlı Kümes Hayvanları
0201	Sığır Eti (Taze veya Soğutulmuş)
0202	Sığır Eti (Dondurulmuş)
0204	Koyun ve Keçi Etleri
0206	Sığır, domuz, koyun, keçi, at, eşek yenilen sakatatı
0207	Gallus Domesticus cinsi olan türlerin etleri veya yenilen sakatatı

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.5. Türkiye ve Filistin

Türkiye ile Filistin arasındaki STA İstanbul'da 20.07.2004 tarihinde imzalanıp 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşmanın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Taraflar arasında iktisadi işbirliğini artırmak, geliştirmek ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek,

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere, mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,

- Adil rekabet koşulları oluşturmak,

- Ticaretteki engellerin kaldırılmasıyla, dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak,

- Tarafların üçüncü ülke pazarlarındaki ticaretini ve işbirliğini artırmaktır.

Anlaşma Kapsamı anlaşma metninde aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti- damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler Dengesi Önlemleri,
- Devlet Yardımları,
- Kamu İhaleleri,
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardım.

Tablo 20. Türkiye ve Filistin Dış Ticaret Verileri (Bin $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2006	21,154	501	+ 20,653
2007	21,247	762	+ 20,485
2010	40,305	576	+ 39,729
2011	49,092	271	+ 48,821
2013	75,507	1,134	+ 74,373
2014	90,945	2,502	+ 88,443

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Filistin arasındaki dış ticarette, tablo 20'de görüleceği üzere ticaret dengesi Türkiye lehinedir. 2006 yılında 21 milyon dolar olan ihracat 2010 yılına gelindiğinde yaklaşık iki kat artarak 40 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Yine 4 yıllık periyotta %125 oranında büyüyerek 90 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat ise 2006 yılında 501 bin dolar seviyelerindeyken 2014 yılında 2,5 milyon dolarak gelerek %399 oranında artmıştır.

İki taraf içinde sanayi ürünlerinde gümrük vergisi Anlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle kaldırılmıştır. Tarım ürünlerin de ise Türkiye sadece Filistin menşeli hurma ürünü için tarife kotası kapsamında tarife muafiyeti tanımıştır.

2.4.6. Türkiye ve Tunus

Tunus ile Türkiye arasında 25.11.2004'te imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 01.07.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- İki ülke halklarının hayat standartlarını yükseltmek maksadıyla, taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak ve geliştirmek,

- Tarım ürünleri de dahil olmak üzere, mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları tedricen ortadan kaldırmak,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet şartlarını sağlamaktır.

Anlaşma Kapsamı ise şu şekilde belirtilmiştir:

- Mal ticaretindeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri,
- İktisadi ve teknik işbirliği,
- İç vergilendirme,
- Kamu alımları ve rekabet kuralları,
- Devlet tekelleri ve devlet yardımları,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- Ödemeler dengesi önlemleri,
- Anti- damping ve korunma önlemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 21. Türkiye ve Tunus Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2006	324	150	+ 174
2007	530	229	+ 301
2010	714	280	+ 434
2011	802	249	+ 553
2013	892	289	+ 603
2014	915	196	+ 719

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Tunus ile olan ticaret dengesi kendi lehine olup ihracatı ithalatını geçmektedir. Yıllara göre ihracatı aşamalı olarak büyümüştür, 2006 yılında 324 milyon dolar olan ihracatı 2010'da 714 milyon dolar 2014'te ise 915 milyon dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 150 milyon dolardan yaklaşık 2 kat artarak 2013 yılında 289 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında ise bir miktar düşüş yaşayarak 196 milyon dolar seviyesine düşmüştür.

Tablo 22. Tunus'un Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	**Ürün Tanımı**	**Kota (ton)**	**Uygulanan Vergi (%)**
0713.20	Nohut	100	60
0713.33	Adi fasulye, beyaz fasulye dahil	400	25
0806.20	Üzümler (kurutulmuş)	50	75
0802.22	Fındıklar (kabuksuz)	400	35
2007.99.98	Yalnız fındık püresi ve pastları	50	43

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.7. Türkiye ve Fas

Türkiye ile Fas arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 07.04.2004'de Ankara'da imzalanıp, 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşmanın amaçları metinde şu şekilde belirtilmiştir:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla, taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli bir şekilde gelişmesini sağlamak,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet şartları sağlamak,

- Taraflar arasındaki işbirliğini artırmak olarak belirtilmiştir.

Anlaşma Kapsamı:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti- damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler Dengesi Önlemleri,
- Devlet Yardımları,
- Kamu İhaleleri,
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardımdan oluşmaktadır.

Tablo 23. Türkiye ve Fas Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2006	551	173	+ 377
2007	721	198	+ 523
2010	624	396	+ 227
2011	920	419	+ 500
2013	1,192	572	+ 620
2014	1,406	639	+ 766

Kaynak: TÜİK

Tablo 23'de Türkiye ve Fas dış ticaret verileri verilmiştir. STA' nın yürürlüğe girdiği 2006 yılında 551 milyon dolar olan ihracat 2014 yılına gelindiğinde 3 kat artmış olup 1,4 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise 173 milyon dolardan 8 yıl içinde %267 oranında artarak 639 milyon dolar olmuştur. Dış ticaret dengesine baktığımızda ise Türkiye'nin lehine bir denge görülmektedir.

Türkiye tarafından Fas menşeli sanayi ürünleri için gümrük vergisi ve eş etkili vergiler Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırılmıştır. Fas tarafı ise Türkiye menşeli sanayi ürünleri için Protokol 1 kapsamı hariç diğer ürünler için Anlaşma'nın yürürlüğü girdiği tarihte vergileri sıfırlamış. Protokol 1 eki Liste 1 ve Liste 2 deki ürünler için gümrük vergisi 1 Ocak 2015 e kadar aşamalı olarak kaldırılacaktır. Liste 3 kapsamı ürünler serbestleşmeden yararlanamayacaktır. Taraflar belirli sayıda tarım ürünü için kota kapsamında gümrük vergisi/ muafiyeti şeklinde tavizler tanımışlardır.

Tablo 24. Fas'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Kota (Ton)	Uygulanacak Vergi
0406.90	Diğer peynirler (Feta, Kaşkaval, Tulum)	100	%50
0601.10	Çiçek soğanları, yumrular, yumrulu kökler, küçük soğanlar, sürgün başları ve rizomlar	20	%10
0713.20	Ekim amacıyla kullanılan türden nohut tohumları	100	%10
0713.20	Diğer nohutlar		%40
0713.40	Ekim amacıyla kullanılan türden mercimek tohumları	50	%10
0713.40	Diğer mercimekler	100	%40
7139.01	Ekim amacıyla kullanılan türden baklagil tohumları	10	%10
0802.21	Kabuklu fındık, taze veya kurutulmuş	50	%35
0802.22	Kabuksuz fındık, taze veya kurutulmuş		%35
0802.50	Antep fıstığı, taze veya kurutulmuş	20	%35
0804.20	Kuru incir	20	%35
0806.20	Kuru üzüm	100	%35
0909.30	Kimyon tohumları	150	%35
1207.40	Susam tohumları	150	%40

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.8. Türkiye ve Mısır

Türkiye ile Mısır arasındaki STA Kahire'de 27.12.2005 tarihinde imzalanıp, 01.03.2007'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- İki ülke halklarının hayat standartlarını yükseltmek maksadıyla, taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak ve geliştirmek

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak

- Her iki ülke de ortak yatırımların geliştirilmesi başta olmak üzere, yatırımların daha fazla desteklenmesi için şartları yaratmaktır.

Anlaşma'nın kapsamı ise anlaşma metninde aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Doğrudan yabancı yatırımlar,
- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti- damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler Dengesi Önlemleri,
- Devlet Yardımları,
- Kamu İhaleleri,
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardımdan oluşmaktadır.

Tablo 25. Türkiye ve Mısır Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2007	902	679	+ 222
2008	1,426	942	+ 483
2010	2,250	926	+ 1,324
2011	2,759	1,382	+ 1,377
2013	3,200	1,628	+ 1,571
2014	3,298	1,437	+ 1,860

Kaynak: TÜİK

Mısır ile dış ticaret rakamlarına bakıldığında ticaret dengesinin Türkiye lehine olduğu görülmektedir. STA'nın yürürlüğe girdiği 2007 yılından 2008 yılına kadar Türkiye'nin ihracatı 902 milyon dolardan 1,4 milyar dolara yükselerek %58 oranında artmıştır. 2014 yılına gelindiğinde ise 3,2 milyar dolara ulaştığını görmekteyiz. İthalat ise 2007 yılında 679 milyon dolarken 2 kat artarak 7 yıl içerisinde 1,4 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye, Mısır menşeli sanayi ürünleri için gümrük vergilerini STA'nın yürürlüğe girmesiyle kaldırmış olup, Mısır ise Türkiye menşeli sanayi ürünleri için Protokol 1 'de yer alan takvim çerçevesinde sıfırlayacaktır. Protokol kapsamı Liste 1'de ki ürünler 1 Ocak 2008, Liste 2 kapsamındaki ürünler 1 Ocak 2014, Liste 3 kapsamı 1 Ocak 2017 ve Liste 4 kapsamı ürünler de 1 Ocak 2020 tarihine kadar kademeli olarak serbestleştirilecektir. Tarım ürünleri için taraflar tarife kotası kapsamın gümrük vergisi indirimi/ muafiyeti şeklinde taviz tanımışlardır.

Tablo 26. Mısır'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Miktar (ton)	Vergi İndirimi (%)
0802.21 0802.22	Fındıklar (Corylus spp)	2,000	100
0804.20	İncirler	500	100
0809.20	Kirazlar (vişneler dahil)	500	100
0813.10	Kurutulmuş kayısılar	500	100
1507.90.	Soya-fasulyesi yağı, yarı rafine edilmiş dökme halde	10,000	100
1512.11	Ham ayçiçeği veya aspir yağı	20,000	100
1512.19.91	Ayçiçeği tohumu yağı, yarı rafine edilmiş dökme halde		
1515.21	Ham mısır yağı	10,000	100
1517	Margarin;	1,000	100
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri	2,000	15
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	1,000	15
1902	Makarna, pişirilmiş veya et ile veya diğer maddelerle doldurulmuş veya başka şekilde hazırlanmış olsun olmasın, spagetti, makaroni, şehriye, lazanya, gnocchi, ravioli, cannelloni gibi; kuskus, hazırlanmış olsun olmasın	1,000	15
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamulleri, kakao içersin içermesin; hosti, eczacılıkta kullanılan boş ilaç kapsülleri, mühür güllacı, pirinç kağıdı ve benzeri ürünler	1,000	15

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.9. Türkiye ve Arnavutluk

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki STA 22.12.2006 tarihinde Tiran'da imzalanarak, 01.05.2008'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- İki ülke halklarının hayat standartlarını yükseltmek maksadıyla, taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak ve geliştirmek,
- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,
- Her iki ülke de ortak yatırımların geliştirilmesi başta olmak üzere, yatırımların daha fazla desteklenmesi için şartları yaratmaktır.

Anlaşma'nın Kapsamı ise:

- Doğrudan yabancı yatırımlar,
- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti- damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler Dengesi Önlemleri,
- Devlet Yardımları,
- Kamu İhaleleri,
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardımdan oluşmaktadır.

Tablo 27. Türkiye ve Arnavutluk Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2008	305	36	+ 268
2009	273	5	+ 268
2010	241	86	+154
2011	270	125	+ 144
2013	266	82	+ 184
2014	318	97	+ 221

Kaynak: TÜİK

Tablo 27'de görüleceği üzere Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret yıllara göre çok fazla artış göstermemiştir. STA'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 2008'den sonraki 4 yıl ihracat rakamları düşmüş, 2008'de 305 milyon dolar olan ihracat 2013 yılında 266 milyon dolara düşmüş ancak 2014 yılına gelindiğinde az da olsa yükselerek 318 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat ise 2008'den itibaren %164 oranında büyüyerek 36 milyon dolardan 2014'te 97 milyon dolar olmuştur.

Ülkemiz tarafından gümrük vergileri Arnavutluk menşeli sanayi ürünleri için Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırılmış olup, karşı tarafta ise Türk menşeli sanayi ürünleri için vergiler 1 Ocak 2013 tarihinde sıfırlanmıştır. Tarım ürünleri için taraflar tarife kotası kapsamında gümrük vergisi muafiyeti/ indirimi şeklinde tavizler tanımışlardır.

Tablo 28. Arnavutluk'un Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Kota (ton)	MFN Vergi İndirimi (%)
0406.30	Eritme peynirleri, rendelenmemiş veya toz haline getirilmemiş	200	100
0406.90	Diğer peynirler	100	100
0407.00.11	Kuluçkalık yumurtalar	5.000.000 adet	100
0409	Bal	100	100
0702.00	Domates, taze veya soğutulmuş	200	100
0709.60	Capsicum veya Pimenta cinsi meyveler	200	100
0710.80	Diğer sebzeler, dondurulmuş	200	100
0712.90	Diğer sebzeler; sebze karışımları, kurutulmuş	200	100
0713.20	Nohut	150	100
0713.33	Adi fasulye, beyaz fasulye dâhil	100	100
0713.40	Mercimekler	150	100
0802.21	Fındıklar, kabuklu	Sınırsız	100
0802.22	Fındıklar, kabuksuz	Sınırsız	100
0802.32	Cevizler	100	100
0802.40	Kestane	100	100
0802.50	Antep fıstığı	Sınırsız	100
0804.20	İncir	200	100
0805	Turunçgiller, taze veya kurutulmuş	Sınırsız	100
0806.10	Üzümler	200	100
0806.20	Üzümler, kurutulmuş	Sınırsız	100
0807	Kavunlar (karpuzlar dâhil)	200	100
0808.10	Elma	400	100
0809.20	Kiraz (vişne dâhil)	200	100
0809.30	Şeftali	100	100
0811.10	Çilek, dondurulmuş	200	100
0811.90	Diğer meyveler, dondurulmuş	50	100

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.10. Türkiye ve Gürcistan

Türkiye ile Gürcistan arasındaki STA Tiflis'te 21 Kasım 2007 tarihinde imzalanıp, 1 Kasım 2008'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Taraflar arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek,

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretinde karşılaşılan güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla Taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasında ticaret için adil rekabet koşullarını yaratmak,

- Yatırımların özellikle de iki ülkedeki ortak yatırımların daha fazla desteklenmesi için koşulları oluşturmak olarak belirtilmiştir.

Anlaşma Kapsamı:

- Temel vergiler,
- İthalattaki gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve mali nitelikteki ithalat vergileri,
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler,
- Ticarette teknik engeller,
- Menşe kuralları,
- Fikri mülkiyet hakları,
- Rekabet,
- Devlet tekellerinden oluşmaktadır.

Tablo 29. Türkiye ve Gürcistan Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2009	745	285	+ 460
2010	769	290	+ 478
2011	1,092	314	+ 778
2012	1,253	180	+ 1,073
2013	1,245	201	+ 1,044
2014	1,444	232	+ 1,211

Kaynak:TÜİK

Türkiye'nin Gürcistan ile olan dış ticaretinde denge kendi lehinedir. 2009 yılında 745 milyon dolar olan ihracatı %93 oranında büyüyerek 2014 yılında 1,4 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 285 milyon dolardan azalarak 2014 yılında 232 milyon dolar olmuştur.

Taraflar sanayi ürünleri için gümrük vergilerini karşılıklı olarak 1 Kasım 2008 itibariyle sıfırlamıştır. Tarım ürünleri için de karşılıklı olarak bazı ürünler hariç tutularak gümrük ve eş etkili vergiler 1 Kasım 2008 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Tablo 30. Türkiye'nin Gürcistan'a Tarım Ürünleri İhracatında Hariç Tutulan Liste

Ürün Kodu	Ürün Tanımı
01 05	Canlı kümes hayvanları horozlar, tavuklar ("Gallus Domesticus" türü) ördekler, kazlar, hindiler ve beç tavukları gibi evcil türler
02 04	Koyun ve keçi etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
04 01	Süt ve krema (konsantre edilmemiş, ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içermeyenler)
04 07	Kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları (kabuklu, taze, dayanıklı hale getirilmiş veya pişirilmiş)
04 09	Tabii bal
07 02	Domates (taze veya soğutulmuş), (sadece 1 Haziran- 31 Ekim döneminde)
07 11	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleriyle derhal yenilmeye elverişli olmayan sebzeler (örneğin; kükürt dioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
08 02	Diğer kabuklu meyveler (taze veya kurutulmuş)(kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)
08.05 (0805. 50 hariç)	Turunçgiller (taze veya kurutulmuş)
08.06	Üzümler, taze
0808.10	Elma, taze
08 12	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleri ile derhal yenilmeye elverişli olmayan meyveler ve sert çekirdekli meyveler (örneğin; kükürt dioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
09 02	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)
24 01	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
24 02	Tütün veya tütün yerine geçen maddelerden yapılmış purolar, uçları açık purolar, sigarillolar ve sigaralar

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.11. Türkiye ve Karadağ

Türkiye ile Karadağ arasındaki STA İstanbul'da 26.11.2008 tarihinde imzalanmış olup, 01.03.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli şekilde gelişimini desteklemek ve böylece tarafların iktisadi faaliyetlerini ilerletmesine, yaşam ve istihdam koşullarının ve mali istikrarı geliştirmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet koşullarını sağlamak,

- Ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle dünya ticaretinin ahenkli gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmak olarak belirtilmiştir.

Anlaşma Kapsamı ise:

- Mal ticaretindeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri,
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- Vergilendirme,
- Teşebbüslere ilişkin rekabet kuralları, devlet yardımları,
- Korunma önlemleri,
- Ödemeler dengesi önlemleri olarak belirtilmiştir.

Tablo 31. Türkiye ve Karadağ Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	İthalat	Denge
2010	27	6	+ 21
2011	26	14	+ 12
2012	29	17	+ 12
2013	29	11	+ 18
2014	34	7	+27

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin STA'nın yürürlüğe girdiği 2010 yılından itibaren Karadağ ile ihracatı %28 oranında büyüyerek 27 milyon dolardan 2014 yılında 34 milyon dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 6 milyon dolardan 4 yılda 7 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye tarafından Karadağ menşeli sanayi ürünleri için gümrük vergileri STA'nın yürürlüğe girmesiyle sıfırlanmıştır. Karadağ tarafından, Türkiye menşeli sanayi ürünleri için vergiler Anlaşma eki listede belirtilenler için takvim çerçevesinde aşamalı olarak en geç 1 Ocak 2015 tarihinde sıfırlanacak olup anılan liste dışında kalan ürünler için Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılmıştır. Tarım ürünleri için taraflar kısıtlı ürünlerde taviz değişiminde bulunmuşlardır.

Tablo 32. Karadağ'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri

ÜrünKodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası Miktar (Ton)	Tercihli Vergi
0713.40	Mercimekler	Sınırsız	100% MFN indirimi
0813.10	Kurutulmuş kayısı	100	100% MFN indirimi

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.12. Türkiye ve Sırbistan

Türkiye ile Sırbistan arasındaki STA İstanbul'da 01.06.2009 tarihinde imzalanmış olup, 01.09.2010'da yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli şekilde gelişimini desteklemek ve böylece tarafların iktisadi faaliyetlerini ilerletmesine, yaşam ve istihdam koşullarının ve mali istikrarı geliştirmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet koşullarını sağlamak,

- Ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle dünya ticaretinin ahenkli gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmaktır.

Anlaşma Kapsamı ise:

- Mal ticaretindeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri,
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- Vergilendirme,
- Teşebbüslere ilişkin rekabet kuralları, devlet yardımları,
- Korunma önlemleri,
- Ödemeler dengesi önlemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 33. Türkiye ve Sırbistan Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2010	600	123	+ 477
2011	620	223	+ 397
2012	636	214	+ 422
2013	719	261	+ 458
2014	782	286	+ 496

Kaynak: TÜİK

Sırbistan ile dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde Türkiye'nin ihracat hacminin ithalatına göre daha fazla olduğunu görülmektedir.. STA'nın yürürlüğe girdiği 2010 yılında 600 milyon dolar olan ihracatı 4 yıl içerisinde %30 oranında büyüyerek 782 milyon dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 2010- 2014 yılları arasında %132 artarak 123 milyon dolardan 286 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 34. Sırbistan'ın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası (ton)	Gümrük Vergisi
0301	Balıklar ve kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	1000	%100 MFN İndirimi
0603	Çiçekler ve çiçek tomurcukları	5	%100 MFN İndirimi Mevsimsel vergi uygulanmaya devam edecektir (15 Mayıs- 4 Ekim)
0702	Domates	1500	%50 MFN indirimi Mevsimsel vergi uygulanmaya devam edecektir (15 Mayıs- 15 Eylül)
0703 90	Pırasa ve diğer soğanımsı sebzeler	600	%67 MFN indirimi
0713 20	Nohut	400	%100 MFN indirimi
0802 22	Fındıklar	1000	%100 MFN indirimi
0802 50	Antep Fıstığı	200	%100 MFN indirimi
0804 20 90	İncir, kurutulmuş	1000	%100 MFN indirimi
0805 40	Greyfurt	50 000	%100 MFN indirimi
1517	Margarin	100	%33 MFN indirimi
1509	Zeytinyağı ve fraksiyonları	750	%100 MFN indirimi
1806	Çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarları	750	%50 MFN indirimi
1902	Makarnalar	750	%50 MFN indirimi
2203	Biralar	10.000 hl	%50 MFN indirimi

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.13. Türkiye ve Şili

Türkiye ve Şili arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması, 14.07.2009'da Santiago'da imzalanmış olup, 01.03.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın amaçları;

- Taraflar arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek,

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretinde karşılaşılan güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla Taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek,

- Taraflar arasında ticaret için adil rekabet koşullarını yaratmak,

- Yatırımların özellikle de iki ülkedeki ortak yatırımların daha fazla desteklenmesi için koşulları oluşturmak olarak belirtilmiştir.

Anlaşma Kapsamı ise:

- Mal ticaretindeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- Vergilendirme,
- Anti- damping,
- Koruma önlemleri,
- Ödemeler dengesi önlemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 35. Türkiye ve Şili Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2011	130	474	- 344
2012	174	466	- 292
2013	219	405	- 186
2014	198	363	- 165

Kaynak: TÜİK

Şili ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesine bakıldığında durumun Şili lehine olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ithalatı ihracatını geçmekle birlikte yıllar içinde ihracatının artıp, ithalatının düştüğü anlaşılmaktadır. 2011 yılında 130 milyon dolar olan ihracatı, 2014 yılında 198 milyon dolarak yükselerek %52 oranında artmıştır. İthalatı ise 474 milyon dolardan 3 yıl içinde 363 milyon dolara düşmüştür.

Türkiye tarafından, Şili menşeli sanayi ürünleri için gümrük vergisi STA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırılmıştır. Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin büyük bir kısmı için gümrük vergileri STA'nın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılmış, hariç tutulan ürünler ise 4 yıllık bir indirim kapsamında 1 Ocak 2015 tarihine kadar kademeli olarak kaldırılmıştır.

Türkiye belirle sayıda Şili menşeli tarım ürünü için tarife kotası kapsamında indirim veya muafiyet uygulamıştır. Şili sınırlı sayıda ürün için gümrük vergilerini 6 yıllık bir takvimle 1 Ocak 2017 tarihi itibariyle kaldırmış olacaktır. Şili söz konusu tarım ürünleri dışındakiler için gümrük vergilerini kota sınırlaması olmaksızın kaldırmıştır.

2.4.14. Türkiye ve Ürdün

Türkiye ile Ürdün arasındaki STA, 01.12.2009 tarihinde Amman'da imzalanmış olup, 01.03.2011'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- İki ülke halklarının hayat standartlarını yükseltmek maksadıyla, taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak ve geliştirmek,

- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,

- Her iki ülke de ortak yatırımların geliştirilmesi başta olmak üzere, yatırımların daha fazla desteklenmesi için şartları yaratmaktır.

Anlaşma'nın Kapsamı ise:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- İktisadi ve teknik işbirliği
- İç vergilendirme
- Kamu alımları
- Devlet tekelleri, rekabet kuralları, sübvansiyonlar ve diğer iktisadi hükümler
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Yapısal uyum
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Anti- damping ve korunma önlemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 36. Türkiye ve Ürdün Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2011	506	66	+ 440
2012	771	95	+676
2013	744	70	+674
2014	907	126	+781

Kaynak: TÜİK

Tablo 36'da Türkiye ve Ürdün dış ticaret rakamları verilmiştir. Ürdün ile 2011'de 506 milyon dolar olan ihracat 2014 yılına gelindiğinde %79 oranında artarak 907 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat ise 66 milyon dolardan 2014 yılına kadar yaklaşık 2 kat artarak 126 milyon dolar olmuştur.

Türkiye, Ürdün menşeli sanayi ürünleri için Anlaşma eki listedeki ürünler hariç olmak üzere STA'nın yürürlüğe girmesiyle vergileri kaldırmıştır. Ürdün ise, Anlaşmanın II sayılı Ekinde yer almayan Türkiye menşeli sanayi ürünlerini Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte serbestleştirmiştir. Anlaşmanın II sayılı Eki Liste A'da belirtilen ürünleri serbestleştirmeden hariç tutan Ürdün, Anlaşmanın II sayılı Eki Liste B1, Liste B2 ve Liste B3'te belirlenen ürünleri sırasıyla 2014, 2017 ve 2018 yılına kadar aşamalı olarak serbestleştirecektir. Taraflar belirli sayıdaki tarım ürünleri için taviz listeleri oluşturmuşlardır.

Tablo 37. Ürdün'ün Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Yıllık Tarife Kotası Miktarı (ton)	İndirim (%)
0302.35	-- Mavi yüzgeçli orkinos (Thunnus thynnus)	Sınırsız	100
0302.69	-- Diğer		
0303.21	-- Alabalıklar (Salmo trutta, Oncorhynchus mykiss, Oncorhynchus clarki, Oncorhynchus aguabonita, Oncorhynchus gilae, Oncorhynchus apache ve Oncorhynchus chrysogaster)		
0304.20	- Dondurulmuş filetolar		
0406.30	- Eritme peynirler, rendelenmemiş veya toz haline getirilmemiş	150	100
0406.909	--- Diğer		
0407.001	--- Kuluçkalık yumurtalar	3.000.000 adet	100
0409.00	Tabii bal	Sınırsız	100
0702	Domates, taze veya soğutulmuş [1 Haziran-30 Eylül]	7.000	100
0703.10	- Soğanlar ve şalotlar	5.000	100
0706.10	- Havuçlar ve şalgamlar	5.000	100
0707.00	Hıyarlar ve kornişonlar, taze veya soğutulmuş [1 Temmuz-30 Eylül]	5.000	100
0709.60	- Capsicum veya Pimenta cinsi meyveler	200	100
0710.80	- Diğer sebzeler	500	100
0712.90	- Diğer sebzeler; sebze karışımları		
0713.33	-- Adi fasulye, beyaz fasulye dahil (Phaseolus vulgaris)		
0713.40	- Mercimekler		

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

2.4.15. Türkiye ve Morityus

Türkiye ile Morityus arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 09.09.2011'de İstanbul'da imzalanmış olup, 01.06.2013'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Taraflar arasında iktisadi işbirliğini artırmak, geliştirmek ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek,
- Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere, mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak,
- Adil rekabet koşulları oluşturmak,
- Ticaretteki engellerin kaldırılmasıyla, dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak,
- Tarafların üçüncü ülke pazarlarındaki ticaretini ve işbirliğini artırmaktır.

Anlaşma Kapsamı;

- Gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması,
- Tarım ürünlerinde taviz değişimi,
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri,
- Ticarette teknik engeller,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe kuralları,
- Dâhili vergilendirme,
- Damping,
- Korunma önlemleri,
- Ödemeler dengesi önlemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 38. Türkiye ve Morityus Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2013	40	7	+ 32
2014	37	7	+29

Kaynak: TÜİK

Türkiye tarafından, STA'nın Ek III' ünde belirtilen bazı konfeksiyon ve ayakkabı ürünleri hariç olmak üzere Morityus menşeli sanayi mallarının Türkiye'ye ithalatında uygulanan gümrük vergileri Anlaşma'nın yürürlüğe girişi ile birlikte kaldırılmıştır. Söz konusu hazır giyim ve ayakkabı ürünlerine Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergileri ise Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 4 yıl içinde aşamalı olarak sıfırlanacaktır. Morityus tarafından, 6'lı tarife pozisyonu bazında, Türkiye menşeli 1.182 sanayi ürününe ithalatta uygulanan gümrük vergileri STA'nın yürürlüğe girmesiyle sıfırlanmış olup, 2.101 üründe 1 Ocak 2017 tarihinde, 945 üründe ise 1 Ocak 2022 tarihinde kaldırılacaktır. Bu suretle, indirim takvimleri sonunda sanayi ürünlerinde Türkiye pazarı Morityus'a tamamen; Morityus pazarının ise %98'i Türkiye'ye açılacaktır.

Türkiye'nin tarım ürünlerindeki hassasiyeti göz önünde tutularak, Türkiye tarafından, belirli sayıda Morityus menşeli tarım ürünü için belirli kotalar kapsamında gümrük vergisi indirimi yapılacaktır. Morityus tarafından, 6'lı tarife pozisyonu bazında, Türkiye menşeli 392 ürünün Morityus'a ithalatında uygulanan gümrük vergileri Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlanmış olup, 145 üründe 1 Ocak 2017 tarihinde, 94 üründe ise 1 Ocak 2022 tarihinde kaldırılacaktır. Bu itibarla, Morityus tarafınca tarım ürünlerinde tarife satırı bazında Türkiye'ye sağlanan liberalizasyon oranı indirim takvimleri sonunda %87 olacaktır.

2.4.16. Türkiye ve Güney Kore

Türkiye ile Güney Kore arasındaki Anlaşma 01.08.2012 tarihinde Ankara'da imzalanmış olup, 01.05.2013'de yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amacı şu şekilde belirtilmiştir:

- GATT 199'un 24'üncü maddesine uygun olarak taraflar arasındaki mal ticaretinin esaslı kısmını tedricen serbestleştirmek ve kolaylaştırmak,
- GATT'ın beşinci maddesine uygun olarak taraflar arasındaki hizmet ticareti ve yatırımları tedricen serbestleştirmek,
- Özellikle taraflar arasında iktisadi ilişkilerle ilgili olmak üzere ekonomilerindeki rekabetçiliği teşvik etmek,
- Tarafların çevre ve işçi haklarına ilişkin mevzuatlarının tatbiki ve icrasında, çevre işçi hakları ya da iş sağlığı ve güvenliğini standartlarının düşürmeksizin, doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmektir.

Anlaşma kapsamı ise:

- Menşe kuralları,
- Anlaşmazlıkların halli,
- Hizmet ticareti ve yatırım müzakereleri,
- Şeffaflık,
- Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma,
- Kurumsal hükümlerden oluşmaktadır.

Tablo 39. Türkiye ve Güney Kore Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2013	460	6,088	-5,628
2014	728	7,548	- 6,820

Kaynak: TÜİK

Taraflar karşılıklı olarak tüm tarife satırlarının %90'ını 1 Ocak 2023 tarihine kadar sıfırlamayı taahhüt etmişlerdir. Taraflar, tüm sanayi ürünlerinde azami yedi yılın sonunda; tarım ürünlerinde, hassasiyet arz edenler hariç olmak üzere, azami on yılın sonunda gümrük vergilerini sıfırlamayı taahhüt etmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girişiyle ülkemiz tarife satırlarının %65'inde, Kore tarafı %80'inde gümrük vergilerini sıfırlamıştır

2.4.17. Türkiye ve Suriye

Türkiye ile Suriye arasındaki STA 22.12.2004 Şam'da imzalanmış olup, 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma'nın Amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla, taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli bir şekilde gelişmesini sağlamak,

- Taraflar arasındaki ticarette adil rekabet şartları sağlamak,

- Taraflar arasındaki işbirliğini artırmaktır.

Anlaşma Kapsamı ise:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Sağlık ve bitki önlemleri,
- Fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları,
- Menşe Kuralları,
- İç vergilendirme,
- Anti- damping,
- Korunma Önlemleri,
- Ödemeler Dengesi Önlemleri,
- Devlet Yardımları,
- Kamu İhaleleri,
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardımdan oluşmaktadır.

Tablo 40. Türkiye ve Suriye Dış Ticaret Verileri (Milyon $)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2007	797	376	+ 421
2008	1,114	639	+475
2009	1,424	327	+1,097
2010	1,848	662	+1,186

Kaynak: TÜİK

****Aralık 2011'den bu yana taraflar arasındaki ortaklık anlaşması karşılıklı olarak askıya alınmış bulunmaktadır**

2.4.18. Türkiye ve Malezya

Türkiye ve Malezya arasında 17 Nisan 2014 tarihinde imzalanan STA 1 Ağustos 2105 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anlaşmanın Amaçları:

- Taraflar arasındaki ekonomik işbirliğini artırmak ve geliştirmek,
- Ticaretin büyümesini teşvik etmek,
- Taraflar arasındaki ticaretteki zorlukları ve kısıtlamaları kademeli olarak kaldırmak,
- Ticareti kolaylaştırmaya yönelik şeffaf ve öngörülebilir kurallar için bir çerçeve tesis etmek olarak belirtilmiştir.

Anlaşma Kapsamı ise:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Menşe kuralları,
- Gümrük işlemleri ve işbirliği,
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri,
- Ticarette teknik engeller
- Ticaret politikası önlemleri

- Ekonomik ve teknik işbirliği,
- Şeffaflık,
- Kurumsal hükümler,
- Anlaşmazlıkların hallinden oluşmaktadır.

Anlaşma çerçevesinde her bir ürün için 0, 3, 5 ve 8 yıllık indirim takvimleri ve yalnızca bazı tarım ürünlerinde geçerli olmak üzere bir takım istisna kategorileri belirlenmiştir. Taraflar tüm sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerini en geç 8 yılsonunda karşılıklı olarak sıfırlayacaklardır. Türkiye tarım ürünlerinde ise 8 yılsonunda tarife satırı bakımında Malezya'ya ihracatının %94'ü, ithalatının ise %47'si için tercihli pazara giriş imkanı sağlanacaktır.

Tablo 41. Türkiye ve Malezya Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

	İhracat	**İthalat**	**Denge**
2014	315	1,160	-845
2015	357	1,339	-982

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Malezya arasındaki dış ticaret rakamları tablo 41'de verilmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı 357 milyon dolarken, ithalatı 1 milyar doların üzerindedir. STA'nın iki ülke arasındaki dış ticarete etkisi ilerleyen yıllarda ölçülebilecektir.

Tablo 42. Malezya'nın Türkiye'ye Tanıdığı Tavizli Tarım Ürünleri Listesi (Seçilmiş Ürünler)

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Gümrük Vergisi Oranı	Uygulanmaya Başlandığı Yıl
0702	Domatesler, taze veya soğutulmuş	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0703.10	Soğanlar ve Şalotlar	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0703.20	Sarımsak	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0703.90	Pırasa	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0704.10	Karnabaharlar ve başlı brokoli	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0706.10	Havuçlar ve Şalgamlar	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0708.10	Bezelye	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0708.10	Patates	0	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0804.20	İncir	5	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0805.50	Limonlar	5	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0810.10	Çilekler	5	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0813.50	Portakal ve Mandalina	5	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle
0902.30	Siyah Çay	5	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesiyle

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

3. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI'NIN TÜRKİYE'NİN TARIM DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1. Türkiye'nin Tarım Politikaları

Tarım sektörü, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkeler için hem ekonomik hem de siyasi olarak önem taşımaktadır. Gerek gıda maddelerinin üretimi gerekse endüstriyel hammadde üreten tarım sektörü bu yönleri ile hem kendi bünyesinde hem de diğer sektörler için istihdam yaratmaktadır. Tarım sektörü; ülke nüfusunun beslenmesini sağlaması, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması, milli gelire ve istihdama katkı sağlaması, ihracat olan katkısı ile ülke ekonomilerinin vazgeçilmez bir sektörüdür. Bu nedenlerle ülkeler tarım sektörlerinin gelişmesi için ekonomik ve sosyal politikalar üretmektedir. Bu politikalar aracılığıyla da devletler, tarım alanında üretim, pazarlama, fiyat oluşumu ve tarımsal gelirle ilgili durumlarda üreticinin karşılaştığı sorunlara müdahale ederek önlemler alırlar (Öztürk, 2007, s.3).

Türkiye'nin tarımsal potansiyelinin yüksek olması ve özellikle tarım ve tarımla ilgili sektörlerin (gıda, tarımsal girdi v.b.) ülke ekonomisindeki ağırlığı, tarımsal nüfusun da genel nüfusu içerisinde fazla pay almasına neden olmuştur. Gerek tarımsal ürünlerdeki yüksek üretim potansiyeli gerekse ekonominin tarıma ve tarımsal sanayiye bağımlılığı tarım ürünleri piyasasında stabiliteyi sağlamak için bazı enstrümanlara gerek duymaktadır. Bu enstrümanların bazıları devletçe uygulanan politikalar olmakla beraber çoğu zaman piyasanın kendi akışı içinde oluşan uygulamaları içermektedir (Gaytancıoğlu, 2009, s.83).

Tablo 43. Ana Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla / GSYH

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1968	33,3	17,2	49,5
1969	31,5	18,6	49,9
1970	31,4	17,9	50,7
1971	31,2	18,5	50,3
1980	24,4	20,7	54,8
1981	22,9	21,7	55,4
1982	22,8	22,0	55,2
1983	21,6	22,4	56,1
1984	20,3	23,2	56,4
1990	16,4	26,2	57,4
1991	16,2	26,7	57,1
1995	14,5	26,7	57,4
2000	12,2	28,1	53
2005	10,6	31,9	54,6
2008	9,3	31,8	56,5
2012	9,3	32,5	57,7
2013	9,2	32,7	58,4
2014	8,8	32,9	59,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 43'de tarım sektörünün, diğer sektörler ile birlikte GSYH içindeki payları verilmiştir. 1960'lı yıllarda ortalama %30 paya sahip tarım sektörünün yıllar içinde payının giderek azaldığı görülmektedir. 1980'lerde %20'ye, 1990'lı yıllarda %15'e ve 2000'li yıllardan sonra ise%9'a kadar düşmüştür. Bu azalmanın sebebi ise yine tablodan anlaşılacağı üzere sanayi ve hizmetler sektörlerindeki gelişimdir.

Tablo 44. Ana Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranları

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)
2005	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015 Kasım	19,3	20,1	7,5	53,1

Kaynak: TÜİK

Tarım sektörü işgücüne büyük önemde ihtiyaç duyan bir yapıya sahiptir. Ancak tablo 44'den anlaşılacağı gibi yıllara göre istihdam oranında düşüş yaşanmıştır. Teknolojinin gelişmesi birlikte artan makineleşme sonucu insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması bunun önemli bir nedeni olarak görülebilir. Ayrıca sanayi ve hizmetler sektöründe işgücü ihtiyacının artması ile tarım sektöründe geçim imkanlarının daralması diğer nedenler arasında sayılabilir.

3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Tarım Politikaları

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasından 1980'lere kadar tarım piyasalarında devletin önemli bir ağırlığı bulunmuştur. 1932 yılında devlet ilk kez fiyat açıklayarak üreticilerden buğday alımı yapmıştır. 1938'de Toprak Mahsulleri Ofisi hububat alımına başlamıştır. Bu alımları tütün, şekerpancarı, haşhaş, fındık, çay, pamuk ve zeytinyağı gibi tarımsal ürünler izlemiştir.

1980 yılına kadar neredeyse önemli bir alıcı ve fiyat belirleyici olarak devlet, 1980- 1994 yılları arasında değişen seviyelerde tarımsal ticaretin içinde bulunmuş, 5 Nisan 1994 kararları ile alıcı olduğu birçok piyasadan çekilmiştir. Ekonomik krizlerin başladığı 2000 yılı ile birlikte ise Devlet artık tarımsal piyasalarda "alıcı" görevini üstlenmeyeceğini ilan etmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, s.84).

1923- 1945 Dönemi

Cumhuriyet yönetimine, Osmanlı İmparatorluğu'ndan pek çok sorunla yüklü bir tarım bakiye kalmıştır. Uzun savaş yıllarında tarım üretimi yarı yarıya azalmış, nüfusun demografik yapısı büyük ölçüde değişmiş, başta iş hayvanları olmak üzere üretim araçlarının büyük bir bölümü yok olmuştur. Türkiye 1920'lerin başında buğday, un, şeker gibi temel tüketim mallarının büyük bir kısmını ithal etmek sorunuyla karşı karşıya bulunmaktaydı (Eşiyok, 2004, s.6).

Bu tabloyla birlikte, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun büyük bir bölümünün köylü olması nedeniyle, köylü yanlısı tarım politikaları ağır basmış, 1925 yılında köylünün ürettiği üründen alınan bir vergi olan aşar vergisinin kaldırılması ile üretim özendirilmiş ve ekili alanlar giderek artmıştır. Tarıma finansman sağlanması devlet sorumluluğu sayılmış ve bu dönemde çiftçiye verilen kredi miktarında artış olmuştur.

Devletin tarıma yönelik kamu örgütlemesi bu dönemde gerçekleşmiş ve 1924'te ziraat vekaleti adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur (Gaytancıoğlu, 2009, s.85).

İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin görüldüğü 1940'lı yıllarda, savaş şartlarının da etkisiyle tarımsal ürün fiyatları sürekli yükselme göstermiştir. Bu dönemde hükümetler tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye çalışmışlardır. 1945 yılında çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkmış ve bu kanunla vakıf, özel idare ve belediyelere ait araziler ve 5 bin dönümü geçen özel mülk araziler kullanılarak topraksız çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır (Yavuz, 2005, s.46).

1946- 1963 Dönemi

Bu dönemde, devletçilik yerine daha liberal politikaların izleneceği benimsense de tarım sektöründe destek ve korumacılık devam etmiştir. İlk taban fiyat uygulaması 1947 yılında tütünde başlamıştır. Yine bu dönemde sulama yatırımları başta olmak üzere traktör, gübre, tohum, ilaç gibi girdilerin kullanımı hızla artmıştır. Enflasyon sonucu dünya fiyatlarının ülke içindeki fiyatların altına düşmesi nedeniyle 1990'lı yıllarda ihracatta teşvik uygulamaları başlatılmıştır

Gerek yatırıma yönelik teknoloji ve gerekse zorunlu tüketim ürünlerini ithal etmek amacıyla gerekli olan yabancı parayı temin etmek için fındık, kuru üzüm, kuru incir, ve zeytinyağı gibi ürünler desteklenmeye başlamıştır. Ayrıca haşhaş ve tütün gibi ürünlerin üretiminin sınırlanması ve planlanması konusunda politikalar takip edilmiştir. Bu dönemde kurulan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) bitkisel ve hayvansal üretime girdi sağlamaya başlamışlardır. Yine bu dönemde özellikle tahıllarda ekim alanları ve birim alandan verimde önemli artış görülmüştür. Örneğin, 1946 yılına göre 1960 yılında buğday ekim alanları %100, üretim ise %132 oranında artmıştır (Gaytancıoğlu, 2009, s.88).

1963- 1980 Dönemi

Türkiye'de tarım politikalarının ilk defa yazılı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı şeklinde belirgin hale gelmesi 1962 yılından sonraki planlı kalkınma dönemiyle başlar. Bu dönemin tarım politikalarındaki en önemli değişiklik, destekleme alımlarının yanında üretim faktörleri yoluyla da desteklenmesi ilkesinin kabul görmesidir.

Birinci plan döneminde fiyatlara müdahale yerine üretim girdilerinin desteklenmesi ön plana çıkmıştır. İkinci plan döneminde tarım sektörünün fiyat politikalarıyla sürekli desteklenmesinin fiyatların yükselmesine ve yapısal bozukluklara yol açtığı söylenerek fiyat dışı desteklemelere ve örgütlenmenin önemine değinilmiştir. Üçüncü plan döneminde ise tarım ürünleri alımında yüksek fiyat uygulamasının, iç fiyatlarla dünya fiyatları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmuş ve bunun kapatılması için fon kurulması önerilmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, s.89-90).

3.1.2. 1980 Sonrası Dönemde Tarım Politikaları

1970'li yılların sonunda ithal ikameci politikaların krize girmesiyle birlikte, 1980'lerin başında dışa açık politikalar gündeme gelmiş, bunun sonucunda tarım ve gıda sektörüne ilişkin yeniden yapılanma politikaları uygulanmaya konmuştur. Bu yeni dönemin temel özelliği deregülasyon (deregulation) politikalarına dayanmasıdır. Bu politikaların uygulanması ile birlikte sübvansiyon miktarları düşürülürken, tarım kredisi faizleri yükseltilmiş, desteklemeye konu olan ürün sayısı azaltılmıştır. 1980 yılında üretimi desteklenen tarım ürünlerinin sayısı 22 iken, bu sayı 1990 yılında 10'a düşmüştür. Diğer yandan Dünya Bankası ve IMF'nin taleplerine uygun olarak kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla tarım sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerden bazılarının özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Eşiyok, 2004, s.8).

Dönemin kalkınma planları incelendiğinde, 1980-2000 döneminin ilk yıllarını kapsayan dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tarım kesimindeki nüfusun dengeli beslenmesi, sanayinin gelişimine destek olunarak tarımın yapısının iyileştirilmesi, ihracatın arttırılması ve ülke içi talebin, ülke içi üretimle karşılanması amaçlanmıştır.
1985- 1989 yıllarını kapsayan beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi, sulama yatırımlarına ağırlık verilmesi, verimliliğin

yükseltilmesi, tarımsal ürün ihracatını arttırmaya yönelik destekleme politikalarıyla tarım ürünleri fiyat ve gelirlerinde istikrarın sağlanması, tarımda teknolojik yeniliklerin takibi hedefleri yer almıştır.

1990- 1994 yılları için hazırlanan altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaçları önceki planlarla benzer olmakla birlikte, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde bölgenin üretim kapasitesinin değerlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu'na uyum için gerekli düzenlemelere gidilmesi şeklinde belirlenmiştir. 1996- 2000 yıllarını içeren yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, küreselleşme çerçevesinde dünya ile bütünleşebilme amacıyla tarımda yapısal değişim projesi hazırlanmıştır (Gülbahar, 2008, s.140).

2000 yılında hazırlanan Sekizinci Kalkınma Planının Tarımsal Gelişme bölümünde, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Genel hatlarıyla Sekizinci Kalkınma Planı Dönemindeki tarım politikalarıyla uyum içerisinde olan ve çok değişiklik içermeyen Dokuzuncu Kalkınma Planı Dönemindeki (2007-2013) tarım politikaları ise, 2000 yılı başında tasarlanan ve uygulamaya konulan politikaların bir devamı niteliğindedir. Yine bu dönemde, gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulması amaçlanmıştır (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012. s.37- 38).

3.1.3. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Tarım Politikaları

Avrupa Birliği'nde tarım sektörü, üye ekonomiler ile politikalar açısından çok önemli bir yere sahiptir. Tarım, Birliğin gıda gereksinimlerini karşılayan önemli bir sektördür. Ayrıca, değişebilen şartlara bağlı olarak (iklim, yağış, toprak v.b) üretimi istenilen düzeyde tutmak ve önemli bir kesimin gelirlerinde dalgalanma yaratmamak gerekir. Dolayısıyla Ortak Tarım Politikası (OTP), Birliğin diğer politikaları arasında (rekabet, ulaştırma, ticaret) gibi en önemli yere sahiptir.

Gerçekten 1950'lerin ortalarında altı üyeli Topluluğun 65 milyon hektar tarımda kullanılabilir alanı ve tarımda çalışan 18 milyonluk bir nüfusu vardı. Ortak bir tarım politikası ile; piyasaların açılması, arzın istikrara kavuşturulması ve geniş bir pazar içinde ortaya çıkacak avantajların optimum kullanımı şeklinde yararlar sağlanması düşünülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında gıda maddelerinin kıtlığından doğan sıkıntıları yaşayan Avrupa ülkeleri, AET'yi kurarken tarım sektöründe verimliliğin arttırılması ve kendi kendilerine yeterliliği gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedef doğrultusunda 1962 yılında tüm üye ülkeler için uyulması zorunlu olan bir OTP benimsenmiştir (Karluk, 2003, s.238).

Roma Antlaşması'nın 39. Maddesinde OTP'nin amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Teknik ilerlemenin özendirilmesi, tarımsal üretimin rasyonelleştirilmesi ve üretim faktörlerinin, özellikle iş gücünün optimal kullanımının ve verimliliğinin artırılması,
- Tarımsal nüfusun yaşam düzeyinin, özellikle tarımda çalışanların gelirinin artırılması yoluyla yükseltilmesi,
- Piyasalarda istikrarın sağlanması,
- Düzenli bir ürün arzının garanti altına alınması,
- Tarım ürünlerinin tüketicilere uygun fiyatlarla ulaştırılmasının sağlanması (Atakan, 1998, s.13).

Ayrıca, OTP üç temel ilke üzerine yapılanmıştır. Bunlar:

Tek Pazar İlkesi: Üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılması, bunun için ortak fiyat ve rekabet kurallarını üye ülkelerde istikrarlı bir döviz kurunu ve dış pazarlara karşı ortak bir korumayı hedefler.

Topluluk Tercihi İlkesi: Birlik içindeki üretilen ürünlere öncelik tanınmasını amaçlamakta, bunun için AB tarım ürünlerinin ithalata karşı korunmasını ihracatının ise sübvanse edilmesini gerektirmektedir.

Ortak Mali Sorumluluk İlkesi: OTP'ye ilişkin tüm harcamaların Birlik üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Nisan 1962'de AB bütçesinde Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu (FEOGA) oluşturulmuştur (Topçu, 2003, s.11-12).

AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'na tarım ürünleri dahil edilmemiştir. Gerekçe olarak da, OTP'ye uyum için gerekli önlemlerin alınmadığı gösterilmiştir. Gümrük Birliği'nin tamamlanması kararının alındığı 36. Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye ile AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinde geçiş dönemi sürecinde tercihli rejim uygulaması öngörülmüştür (Aysu, 2006, s.134).

Bu çerçevede tarım sektöründe Türkiye AB ilişkileri:

- Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türk tarımının OTP'ye uyumu,
- Tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak tercihli bir rejim uygulanması,
- İşlenmiş tarım ürünleri olmak üzere üç yönlü bir gelişme göstermektedir.

OTP'ye uyum sürecinde en son ve önemli gelişme Katılım Ortaklığı Belgesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu belgeler Avrupa Komisyonu tarafından aday ülkeler için hazırlanan alınması gereken önlemleri ifade eden belgelerdir.

Katılım Ortaklığı Belgesi ile tarım konusunda Türkiye'den beklenen önlemler şu şekildedir:

Kısa Vadeli Öncelikler

- Gıda, yem ve veterinerlik konularında AB gerekliliklerine uyumlu bir çerçeve kanunun kabul edilmesi,
- Büyükbaş hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kaydı sisteminin işlerliğinin sağlanması ile birlikte koyun ve keçilerin hareketlerinin izlenmesi için uygun bir sistemin başlatılması,
- Trakya bölgesinin Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı tarafından aşılama yoluyla şap hastalığından ari bölge olarak tanınması için gerekli önlemlerin alınması,

- Tüm tarım- gıda işletmelerinin sınıflandırılması ve bu işletmelerin iyileştirilmesi için bir Ulusal Program hazırlanması,
- Balıkçılıkla ilgili tüm konularda sorumlu merkezi bir birim oluşturulması yoluyla idari yapıların güçlendirilmesi,
- Su ürünleri kanununun kabul edilmesidir.

Orta Vadeli Öncelikler

- Arazi tanımlama ve Ulusal Çiftçi Kayıt Sisteminin geliştirilmesine devam edilmesi,
- Tarım- çevre tedbirleri için, çevre ve kırsal bölgelere ilişkin pilot eylemlerinin uygulanması,
- Hayvan hastalıklarına karşı önlem alınması,
- Gıda güvenliği ile hayvan ve bitki sağlığı alanlarında laboratuar ve kontrol kapasitelerinin geliştirilmesi,
- Deniz kaynakları hakkında doğru bilgi elde etmek amacıyla güvenli bir stok değerlendirme sisteminin kurulması
- Mevcut filo kayıt sisteminin AB koşullarına uyarlanması (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2008, s.13).

OTP'ye Uyum Sürecinde Çıkarılan Kanunlar

- Organik Tarım Kanunu,
- Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu,
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kanunu'nda Değişiklik Yapan Kanun,
- Gıda Kanunu,
- Bitki Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun,
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu,
- Tarım Sigortaları Kanunu,
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu,
- Tarım Kanunu,
- Tohumculuk Kanunu,

- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kanunu (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008, s.73).

3.2. Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaret durumunu anlamak için öncelikle, tarımsal ürün ihracat ve ithalat verilerinin genel dış ticaret içindeki konumunu değerlendirmek gerekmektedir.

Tablo 45. Türkiye'nin Genel İhracat- İthalat ve Tarımsal Ürün İhracat- İthalat Rakamları (Milyar $)

Yıl	**Genel İhracat**	**Tarımsal Ürün İhracatı**	**Pay (%)**
1990	12,9	3,1	25
1995	21,6	4,3	19
2000	27,7	3,6	11
2005	73,4	7,8	9
2010	113,8	12	10
2012	152,4	15,3	9
2014	157,6	18	11
Yıl	**Genel İthalat**	**Tarımsal Ürün İthalatı**	**Pay (%)**
1990	22,3	2,3	9
1995	35,7	3,7	8
2000	54,5	3,3	5,5
2005	116,7	5	4
2010	185,5	10	5,4
2012	236,5	12,7	5
2014	242,1	14,4	5,7

Kaynak: TÜİK

Uluslararası standart sanayi sınıflamasına göre hesaplanan tarımsal ürün ihracat-ithalat rakamları ve genel ihracat- ithalat rakamlarının içindeki payı yılları göre tablo 45'de görülmektedir. Genel olarak tarımsal ürün ihracatı ve ithalatı rakamsal olarak yıllara göre artış gösterse de, genel ihracat- ithalat rakamlarının da artmasıyla birlikte oransal olarak azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım dışı sektörlerin büyümesine verilen önemle birlikte bu oranın azalması doğal karşılanmaktadır.

1990'lı yıllarda tarımsal ürün ihracatının, genel ihracat içindeki payı %30 oranındayken, 2000'lı yıllarda bu oran %10 seviyesine düşmüştür. Aynı şekilde ithalat için bakıldığında 1990'lı yıllarda %18 olan oran, 2000'li yıllara gelindiğinde %6 oranına düşmüştür. Buna sebep olarak da daha önce de belirtildiği gibi ithalat- ihracat rakamlarının yıllar içindeki önemli artışıdır.

Türkiye'nin ürün grubu bazında ihraç ve ithal ettiği tarımsal ürünler incelendiğinde ilk sırayı dünyanın en stratejik ürün grubu olan tahıllar almaktadır.

Tablo 46. Türkiye'nin Tahıl Grubu İhracat- İthalat Rakamları (Bin $)

	İhracat			**İthalat**		
Ürün	**2008**	**2010**	**2012**	**2008**	**2010**	**2012**
Buğday	5,569	200,848	34,247	1.483,190	655,043	1.125,977
Arpa	397	74,816	26,414	92,091	11,932	26,706
Mısır	24,948	26,006	33,820	381,937	124,156	245,918

Kaynak: TÜİK

1980'li yıllara kadar tüm tahıl ürünlerinde net ihracatçı olan Türkiye daha sonraki yıllarda üretim artışının nüfus ve tüketimde görülen artışa paralel bir seyir izlememesi sonucunda bazı ürünlerde net ithalatçı olmuştur (TOBB, 2013, s.5)

Tablo 46'dan de anlaşılacağı üzere tahıl grubunun en önemli üyelerinden olan mısır ve buğday ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde, Türkiye'nin bu ürünlerde net ithalatçı olduğu görülmektedir. 2012 yılında 1 milyar doların üzerinde buğday ithalatı yapılmışken sadece 34 milyon dolar ihracatı söz konusu olmuştur. Yine aynı yıl mısır için 245 milyon dolar seviyesinde ithalat gerçekleştirilmiştir.

Diğer bir stratejik ürün olarak pamuk, yaygın ve zorunlu kullanım alanıyla insanlık açısından, yarattığı katma değer ve istihdam olanaklarıyla da üretici ülkeler açısından büyük ekonomik öneme sahip bir üründür. Pamuk, işlenmesi açısından çırçır sanayisinin, lifi ile tekstil sanayisinin, çekirdeği ile yağ ve yem sanayisinin, linteri ile de kağıt sanayisinin hammaddesi durumundadır. Petrole alternatif olarak pamuğun çekirdeğinden elde edilen yağ, giderek artan miktarda biodizel üretiminde de hammadde olarak kullanılmaktadır. Nüfus artışı ve yaşam standardının yükselmesi, pamuk bitkisine olan talebi arttırmaktadır. Dünyada az sayıda ülke ekolojisinin pamuk tarımına elverişli olması nedeniyle, dünya üretiminin %80'ine yakını, Türkiye'nin de içinde bulunduğu az sayıda ülke tarafından gerçekleşmektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2014, s.3).

Tablo 47. Türkiye'nin Pamuk İhracat ve İthalat Rakamları (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2005	52	908
2008	111	1,000
2010	64	1,720
2012	106	1,274
2013	100	1,681
2014	88	1,750

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde yıllar itibariyle tekstil sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak, pamuk tüketimindeki artış iç üretim miktarıyla karşılanamadığından pamuk ithalatı artmış ve 1990 yılına kadar pamuk ihracatçısı olan Türkiye, başlıca pamuk ithalatçısı ülkelerden biri konumuna gelmiştir. 2008 yılı itibariyle pamuk ithalatı 1 milyar seviyesini aşmıştır.

Türkiye yaş sebze ve meyve ihracatında önemli potansiyele sahip olup, zaman içinde potansiyelini harekete geçirecek yeni adımlar da atmaktadır. Buna karşılık ihracatına göre çok düşük oranlarda bile olsa yaş sebze ve meyve ithalatında bir artış eğilimi izlenmektedir (Eraktan ve Arısoy, 2010, s. 75).

Tablo 48. Türkiye'nin Yaş Sebze - Meyve İhracat ve İthalat Rakamları (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2005	3,034	233
2008	3,807	719
2010	4,598	630
2012	4,772	737
2013	5,008	748
2014	5,409	881

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin yaş sebze ve meyve ihracatı 2013 yılı itibariyle 5 milyar dolar seviyesine ulaşmış olup genel ihracat içindeki payı %2'dir. 2013-2014 yılında en çok ihraç edilen ürünler sırasıyla domates, mandarin, limon, üzüm, portakal, kiraz – vişne, nar, greyfurt, biber, salatalık olmuştur (MÜSİAD, 2010, s.45).

3.3. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Türkiye'nin dış ticaret partnerleri incelendiğinde en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında sırasıyla Almanya, Irak, İngiltere, Fransa, ABD ve Rusya Federasyonu bulunmaktadır.

Tablo 49. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle İhracatı (Milyon $)

	2012		2013		2014	
Ülke	**Genel İhracat**	**Tarımsal Ürün İhracatı**	**Genel İhracat**	**Tarımsal Ürün İhracatı**	**Genel İhracat**	**Tarımsal Ürün İhracatı**
Almanya	13,124	1,224	13,702	1.329	15,147	1,473
Irak	10,822	3,392	11,948	3,538	10,887	3,454

İngiltere	8,693	428	8,785	448	9,903	479
Fransa	6,198	472	6,376	463	6,464	470
ABD	5,604	538	5,640	638	6,341	677
Rusya F.	6,680	1,032	6,964	1,191	5,943	1,287
İtalya	6,373	607	6,718	683	7,141	926

Kaynak: TÜİK

Tablo 49'da, Türkiye'nin 2012- 2014 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülkeler görülmektedir. Almanya, Irak ve İngiltere, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı toplam ihracat 13 milyar dolar seviyesindedir ve bunun 1,5 milyar dolarını yani %11'ini tarım ürünleri oluşturmaktadır. Diğer bir önemli ticaret ortağı olan Irak'a ise bu üç yıl içinde yapılan ortalama ihracat tutarı 10 milyar dolar olup, tarımsal ürün ihracatının toplam ihracatı içindeki payı %35'dir. Ayrıca Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ilk 20 ürün sıralaması içinde tarım ürünü olarak yenilen meyve, pamuk ve sebze- meyve müstahzarları yer almaktadır (TİM, 2014, s.50).

Aynı şekilde Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Rusya Federasyonu, Çin, Almanya, ABD, İtalya, İran, Fransa, Güney Kore, Hindistan ve İspanya yer almaktadır.

Tablo 50. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle İthalatı (Milyon $)

	2012		**2013**		**2014**	
Ülke	**Genel İthalat**	**Tarımsal Ürün İthalatı**	**Genel İthalat**	**Tarımsal Ürün İthalatı**	**Genel İthalat**	**Tarımsal Ürün İthalatı**
Rusya F.	26,625	1,934	25,064	1,830	25,288	2,708
Çin	21,295	142	24,685	133	24,918	155
Almanya	21,400	490	24,182	413	22,369	424

ABD	14,130	1,749	12,596	1,988	12,727	1,906
İtalya	13,344	237	12,884	305	12,055	252
İran	11,964	51	10,383	51	9,833	32
Fransa	8,589	363	8,079	289	8,122	239
Güney Kore	5,660	14	6,088	6	7,548	7

Kaynak: TÜİK

Tablo 50'den anlaşılacağı üzere Türkiye'nin en çok tarımsal ürün ithal ettiği ülkeler Rusya ve ABD'dir. 2014 yılı için Rusya'dan yapılan toplam ithalat tutarı 25 milyar dolar olup bunun %10,8'ini tarımsal ürünler oluşturmaktadır. ABD için bakıldığında 2012-2014 yılları arasında yapılan tarımsal ürün ithalatı 1 milyar doların üstündedir. Türkiye'nin en çok ithal ettiği ilk 20 ürün sıralaması içinde tekstil sektörünün gelişimiyle büyük ihtiyaç duyulan pamuk da yer almaktadır (TİM, 2014, s.110)

Tablo 51'de Türkiye'nin yaş sebze- meyve ihracat ve ithalat rakamları ülkelere göre sıralanmıştır. Rusya Federasyonu 2014 yılı verilerine göre Türkiye yaş sebze-meyve ihracatı içerisinde %20'lik payıyla en önemli ithalatçı konumunda olan ülkedir. Rusya'dan sonra en çok yaş sebze-meyve ihracatı yaptığımız ülke Almanya'dır. 2012-2014 yılları arasında 500 milyon dolar civarında ihracat yapılmıştır. Yaş sebze- meyve ihracatı yaptığımız ülkeleri, Rusya ve Almanya'dan sonra Irak, Ukrayna, Hollanda, Suudi Arabistan ve Bulgaristan gibi ülkeler izlemektedir.

Tablo 51.Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Yaş Sebze Meyve İhracat ve İthalatı (bin $)

	2012		**2013**		**2014**	
Ülke	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**
Rusya F.	867,263	9,985	961,335	18,833	1.007,348	14,461

Irak	396,129	767	365,752	599	383,263	206
Ukrayna	187,601	31,251	252,719	12,783	169,081	3,961
Almanya	487,148	9,381	531,738	7,197	553,333	10,810
Bulgaristan	84,695	823	98,358	2,699	107,634	3,514
S.Arabistan	93,788	2,355	92,703	3,634	81,625	4,053
Hollanda	149,193	7,390	146,686	4,236	162,855	9,542

Kaynak: TÜİK

Tablo 52. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Hububat İhracat ve İthalatı (bin $)

	2012		**2013**		**2014**	
Ülke	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**
Rusya	0	862,411	0	989,805	437	1.413,039
Kazakistan	194	256,788	113	75,300	310	60,219
İsrail	14,031	0	14,997	722	174	0,110
Fransa	4,015	16,436	9,536	77,777	9,333	33,414
Fas	17,140	0	28	0	890	0,422
Irak	3,704	151	16,604	10	21,899	0

Kaynak: TÜİK

Tablo 52'de Türkiye'nin ülkelere göre toplam hububat (mısır, buğday, arpa) ihracat ve ithalat rakamları görülmektedir. Genel olarak Rusya'ya hububat ihracatı olmadığı halde, 2014 yılında Rusya'dan 1,4 milyar dolar hububat ithalatı yapılmıştır. 2012- 2013 yılında İsrail'e 14 milyon dolar olan hububat ihracatı, 2014 yılında ciddi şekilde azalarak 174 bin dolara düşmüştür. Yine 2014 yılında Türkiye'nin en çok hububat ihracatı ülkelerden biri 21 milyon dolar ile Irak olmuştur.

Tablo 53. Türkiye'nin Dünya Ülkeleriyle Pamuk İhracat ve İthalatı (bin $)

	2012		2013		2014	
Ülke	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**
İtalya	16,259	53	16,689	219	15,091	0
Polonya	13,458	0	13,817	0	12,730	0
Yunanistan	6,764	251,511	4,254	275,285	3,350	193,436
ABD	1,173	653,664	1,493	869,367	2,498	914,956
Brezilya	356	161,184	77,800	77,800	0	61,487
Hollanda	8,989	0	8,703	0	6,966	0
Çin	1,936	0	5,185	0	901	2

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin ülkelere göre pamuk ihracat-ithalat rakamlarının görüldüğü tablo 53'de, pamuk ithalatının önemli bir kısmının ABD ve Yunanistan'dan yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin iç üretiminin tüketimini karşılayamaması ve gelişen tekstil sektörüyle birlikte önemli bir pamuk ithalatçısı konumuna gelmiştir. İhracat durumuna bakıldığında ise ilk üç sırada gelen partnerleri İtalya, Polonya ve Hollanda'dır. 2014 yılında İtalya'ya 15 milyon dolar, Polonya'ya 12 milyon dolar ve Hollanda'ya ise 6 milyon dolar seviyesinde ihracat yapılmıştır. ABD'den yaptığı pamuk ithalatı ise 1 milyar dolara yaklaşmıştır.

3.4. Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkelerle Tarımsal Ürün Dış Ticaretinin Kompozisyonu

1 Ocak 1996 tarihi itibariyle Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni kuran Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Türkiye ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirme yükümlülüğü altına girmiştir. Bu sebeple Türkiye, AB'nin STA imzaladığı ülkelerle anlaşmalar yapabilmek için girişimde bulunmaya başlamıştır.

STA'larda mal ticareti kapsamında sanayi ürünleri ve tarım ürünleri ticareti ayrı ayrı ele alınmakta olup sanayi ürünlerinde genel olarak herhangi bir sınırlama olmaksızın gümrük ve eş etkili vergiler kaldırılırken, tarım ürünlerinde ise tercihli kotalar çerçevesinde taviz verilmektedir. Bu durumda imzacı ülkelerin tarım sektörleri de etkilenmektedir. Tarım sektörünün ülkeler açısından hassasiyeti düşünüldüğünde, STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkileri önemli bir konu haline gelmektedir.

STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkileri araştırılırken ülke bazında inceleme yapılmıştır. Çünkü her ülke için STA'nın yürürlüğe girdiği tarih farklı olmaktadır. Ayrıca tarım ürünleri ihracat ve ithalat verileri hesaplanırken Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (SITC) kullanılmıştır.

Uluslararası Ticaret Sınıflaması (Standart International Trade Classification: SITC) BM tarafından hükümetlerin işbirliği ve uzmanların görüşleri alınarak hazırlanmış, uluslar arası karşılaştırmalara olanak sağlamak amacıyla 1950 yılından itibaren kullanılması tavsiye edilmiştir. 1960'lara gelindiğinde birçok ülke dış ticaret istatistiklerini SITC ile ilişkili sınıflamalara göre düzenlenmeye başlamış, uluslararası kuruluşların birçoğu da dış ticaret istatistikleri için SITC'yi temel almıştır. Dış ticaret hacminin büyümesi ve teknolojik yenilikler nedeniyle SITC'nin revize edilmesi ihtiyaç haline gelmiş, sınıflama 4 defa revize edilmiştir. Hala 1986 yılına ait SITC Revize 3 listesi kullanılmaktadır. SITC özellikle uluslararası dış ticaret verilerinin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır (TÜİK, 2008, s.22).

Tarımsal ürün dış ticaret rakamları hesaplanırken, genel ihracat içindeki payı oldukça az olan tarımsal hammaddelerin dikkate alınması yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğinden, genel olarak tarımsal ürün kapsamında; tarım ve hayvancılık ürünleri, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, tütün ürünleri, gıda ürünleri ve içeceklerde değerlendirme kapsamında tutulmuştur.

STA'ların tarımsal dış ticarete etkileri incelenirken, STA'ların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 4 yıl önceki ve sonraki ihracat ve ithalat rakamları değerlendirilmeye alınmıştır. Bunun temel sebebi ise STA'ların çoğunluğunun son yıllarda yürürlüğe girmesiyle daha çok ülkeyi araştırmaya dahil edebilmektir. Ayrıca Filistin, Lihteştayn, Suriye, Morityus ve Malezya STA'ları incelemelere dahil edilememiştir. Filistin ile sadece 1 adet tarım ürününün tavize konu olması, bir EFTA ülkesi olan Lihteştayn ile tarım ürünlerinde tavizde bulunulmaması, Suriye ile imzalanan STA'nın askıya alınması ve son olarak da Morityus ve Malezya'nın STA'larının yakın tarihte yürürlüğe girmesiyle STA sonrası 4 yıllık değerlendirmeye alınamaması gibi sebeplerden değerlendirilememişlerdir.

STA'ların tarımsal ürün dış ticaretine etkisi ölçülürken ülke özelinde toplamda 8 yıllık bir süre dikkate alınmıştır. Bu etkinin olumlu, olumsuz ya da hiçbir etkisi olmadığı şeklindeki çıkarımlara ulaşmak için şu yöntem kullanılmıştır:

	STA Öncesi Ticaret Hacmi	**STA Sonrası Ticaret Hacmi**	**Değişim %**
İhracat	Y	Z	+%..
İthalat	X	Q	-%..

15 adet ülkenin ayrı ayrı tarımsal ürün ihracat ve ithalat rakamları hesaplanarak STA'sının yürürlüğe girdiği tarihten 4 yıl önceki ihracat ve ithalat rakamları toplanmış ve yine 4 yıl sonraki rakamlarda toplanarak STA öncesi ve sonrası ticaret hacimlerine ulaşılmıştır. Ticaret hacimlerine ulaşıldıktan sonra ihracat ve ithalat bazında yüzdesel değişimleri hesaplanmıştır. Eğer yüzdesel artış pozitif bir büyüme göstermişse STA'nın etkisi olumlu, herhangi bir değişim olmadıysa ya da negatif bir değişim varsa STA'nın olumlu bit katkısı olmadığı kabul edilmiştir.

Sonuç bölümünde de bütün ülkelerin tarımsal ürün dış ticaret rakamları ve yüzdesel değişimleri değerlendirilerek STA'ların Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretine olumlu bir etkisi olup olmadığı sorusuna cevap verilmeye çalışarak genel bir kanıya ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.4.1. Arnavutluk

Türkiye ile Arnavutluk arasında 2006 yılında imzalanan STA, 1 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 54'de verilmiştir.

Tablo 54. Türkiye ve Arnavutluk Tarımsal Ürün Dış Ticareti (milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2004	30	3
2005	32	2
2006	33	3
2007	35	3
2008	38	4

2009	32	2
2010	36	3
2011	40	6

Kaynak: TÜİK

Tablo 55. Türkiye ve Arnavutluk Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	**STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)**	**Değişim %**
İhracat	130	146	%12
İthalat	11	15	%36
Toplam	141	161	%14

Tablo 54'de Türkiye ve Arnavutluk arasında imzalanan STA'dan önce ve sonraki 4 yıllık tarım ürünleri dış ticaret verileri görülmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıldan bir yıl önceki yani 2007'deki Türkiye'nin Arnavutluğa yaptığı tarım ürünleri ihracatı 35 milyon dolar iken, anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl olan 2008 yılında tarım ürünleri ihracatı %8,5 oranında bir artışla 38 milyon dolara yükselmiştir. İthalat açısından bakıldığında 2007 yılında 3 milyon dolar olan tarım ürünleri ithalatı STA'nın yürürlüğe girmesiyle %33,3 oranında artışla 4 milyon dolar olmuştur.

Türkiye ve Arnavutluk arasındaki ticari göstergelerin verildiği tablo 55'de STA öncesi ve sonrası tarımsal ürün ticaret hacimleri görülmektedir. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam 130 milyon dolar olan tarım ürün ihracatı STA sonrası 4 yıllık dönemde %12 artarak 146 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat ise STA sonrası 4 yıllık süreçte %36 artarak 11 milyon dolardan 15 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 54 ve 55'deki verilerden yola çıkılarak Türkiye ve Arnavutluk arasında imzalan STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretini arttırarak olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.2. Bosna Hersek

Türkiye ile Bosna Hersek arasında 2002 yılında imzalanan STA, 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 56'da verilmiştir.

Tablo 56. Türkiye ve Bosna Hersek Tarımsal Ürün Dış Ticareti (bin $)

Yıl	İhracat	İthalat
1999	4,755	141
2000	3,282	241
2001	3,495	780
2002	6,664	1,894
2003	11,128	3,142
2004	14,438	3,790
2005	24,360	2,695
2006	24,393	1,678

Kaynak: TÜİK

Tablo 57. Türkiye ve Bosna Hersek Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	16	73	%356
İthalat	3	9	%200
Toplam	19	82	%331

Türkiye ve Bosna Hersek arasında 8 yıllık süreçte gerçekleşen tarımsal ürün dış ticaret rakamları tablo 56'da verilmiştir. 2002 yılında 6 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı STA'nın yürürlüğe girdiği 2003 yılında %83 artarak 11 milyon dolar olmuştur. Tarımsal ürün ithalatı ise 1 milyon dolardan, STA'nın yürürlüğe girmesiyle 3 milyon dolara çıkarak %200 oranında artmıştır.

Tablo 57'de verilen iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaret hacmine bakıldığında, STA öncesi 4 yıllık dönemde 16 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı %356 büyümeyle 73 milyon dolar olmuştur. İthalat ise %200 artışla 9 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 56 ve 57'deki verilerden yola çıkılarak, STA öncesi 4 yıllık dönemde 19 milyon dolar olan tarımsal ürün ticaret hacminin, STA sonrası 4 yıllık dönemde 82 milyon dolara çıkmasıyla yapılan anlaşmanın iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretini arttırarak olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.3. Fas

Türkiye ile Fas arasında 2004 yılında imzalanan STA, 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 58'de verilmiştir

Tablo 58.Türkiye ve Fas Tarımsal Ürün Dış Ticareti (bin $)

Yıl	İhracat	İthalat
2002	11,698	194
2003	12,769	176
2004	15,446	1,611
2005	15,679	6,049
2006	14,376	12,063
2007	13,863	11,608
2008	14,088	14,620
2009	21,969	7,355

Kaynak: TÜİK

Tablo 59. Türkiye ve Fas Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	53	62	%16

İthalat	8	45	%462
Toplam	61	107	%75

Tablo 58'de Türkiye ve Fas arasındaki tarımsal ürün ticareti verileri görülmektedir. STA'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 2006 yılında tarımsal ürün ihracatı açısından bir artış yaşanmamakla birlikte, tarımsal ürün ithalatının %100 artarak 6 milyon dolardan 12 milyon dolara çıktığı görülmektedir.

Tablo 59 incelendiğinde, STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam 53 milyon dolar olan Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı %16 değişim göstererek 62 milyon dolara yükselmiştir. Tarımsal ürün ithalatı ise 8 yıllık süreçte %462 oranında artarak 45 milyon dolara ulaşmıştır.

Özetle, STA öncesi 4 yıllık dönemde 61 milyon dolar olan tarımsal ürün ticaret hacmi, STA sonrası 4 yıllık dönemde 107 milyon dolar olmuştur. Değişimin Fas lehine olduğu görülse de, Türkiye hala Fas ile olan tarımsal ürün ticaretinde dış ticaret fazlası vermektedir.

3.4.4. Gürcistan

Türkiye ile Gürcistan arasında 2007 yılında imzalanan STA, 1 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo x'de verilmiştir**.**

Tablo 60. Türkiye ve Gürcistan Tarımsal Ürün Dış Ticareti (milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2004	48	2
2005	42	5
2006	45	8
2007	45	11
2008	78	14
2009	60	36
2010	60	15
2011	80	9

Kaynak: TÜİK

Tablo 61. Türkiye ve Gürcistan Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	180	278	%54
İthalat	26	74	%184
Toplam	206	352	%70

Türkiye ve Gürcistan tarımsal ürün dış ticaret verileri tablo 60 'da verilmiştir. 2007 yılında Türkiye'nin Gürcistan'a olan tarımsal ürün ihracatı 45 milyon dolarken, STA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte %73 oranında artarak 2008 yılında 78 milyon dolar olmuştur. Tarımsal ürün ithalatı ise 2007 yılında 11 milyon dolar seviyesindeyken, 2008 yılında 14 milyon dolara yükselmiştir. Bu verilerden yola çıkarak STA'nın yürürlüğe girdiği yıl itibariyle Türkiye- Gürcistan arasındaki dış ticaret üzerinde olumlu etkisi görülebilmektedir.

Tablo 61'de ise iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaret hacimleri görülmektedir. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam ticaret hacmi 206 milyon dolarken, STA sonrası 4 yıllık dönemde %70 oranında artarak 352 milyon dolara ulaşmıştır. Tablo 60 ve 61'deki verilerden yola çıkılarak Türkiye ve Gürcistan arasında imzalan STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretini arttırarak olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.5. Karadağ

Türkiye ile Karadağ arasında 2008 yılında imzalanan STA, 1 Mart 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 62'de verilmiştir.

Tablo 62. Türkiye ve Karadağ Tarımsal Ürün Dış Ticareti (bin $)

Yıl	İhracat	İthalat
2006	2,084	61
2007	2,438	116
2008	3,089	340
2009	2,762	178

2010	2,371	180
2011	2,596	456
2012	2,605	371
2013	2,193	333

Kaynak: TÜİK

Tablo 63. Türkiye ve Karadağ Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	**STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)**	**Değişim %**
İhracat	10	9	-%10
İthalat	1	1	%0
Toplam	11	10	-%9

Türkiye ve Karadağ arasındaki tarımsal ürün dış ticaretine ait veriler tablo 61'de görülmektedir. 2009 yılında Türkiye'nin Karadağ'a tarımsal ürün ihracatı 2 milyon dolar seviyesinde olmuştur. STA'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 2010 yılında ise bir önceki yıla göre gelişme yaşanmamıştır. Aynı şekilde ithalat içinde bir gelişme yaşanmadığı tablodan anlaşılmaktadır.

İki ülke arasındaki ticari göstergelerin verildiği tablo 62'de STA öncesi 4 yıllık süreçte ticaret hacmi 11 milyon dolarken, STA sonrası 4 yıllık %9 oranında azalma yaşanarak 10 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Yukarıdaki verilerden yola çıkarak Türkiye ve Karadağ arasında imzalanan STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaretine olumlu bir katkısının olmadığı söylenebilir.

3.4.6. Makedonya

Türkiye ile Makedonya arasında 1999 yılında imzalanan STA, 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 64'de verilmiştir.

Tablo 64. Türkiye ve Makedonya Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	**İhracat**	**İthalat**
1996	13	12

1997	11	8
1998	10	4
1999	13	1
2000	16	4
2001	20	2
2002	23	4
2003	28	7

Kaynak: TÜİK

Tablo 65. Türkiye ve Makedonya Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	**STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)**	**Değişim %**
İhracat	47	87	%85
İthalat	25	17	-%32
Toplam	72	104	%44

Türkiye ve Makedonya arasındaki tarımsal ürün ticaret verilerinin anlaşıldığı tablo 64'e göre 1999 yılında 13 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı STA'nın yürürlüğe girdiği 2000 yılında %23 oranında artarak 16 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin Makedonya'dan tarımsal ürün ithalatı ise STA ile birlikte %300 oranında artış göstererek 4 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 65'den Türkiye ve Makedonya arasındaki ticari göstergeler anlaşılmaktadır. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplamda 47 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı %85 oranında artarak sonraki 4 yılda toplamda 87 milyon dolar olmuştur. Tarımsal ürün ithalatı ise negatif yönde bir değişim göstererek STA öncesi 4 yılda toplamda 25 milyon dolar seviyesinden, STA sonrası 4 yıllık dönemde 17 milyon dolara düşmüştür.

Özetle, iki ülke arasındaki STA öncesi ve sonrası tarımsal ürün ticaret hacimlerine bakıldığında % 44'lük bir pozitif artış yaşandığından STA etkisinin tarımsal ürün ticaretine etkisini olumlu olduğu sonucuna varılabilir.

3.4.7. Mısır

Türkiye ile Mısır arasında 2005 yılında imzalanan STA, 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 66. Türkiye ve Mısır Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2003	28	42
2004	49	48
2005	37	77
2006	49	68
2007	51	119
2008	68	79
2009	114	63
2010	157	66

Kaynak: TÜİK

Tablo 67. Türkiye ve Mısır Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	163	390	%139
İthalat	235	327	%39
Toplam	398	717	%80

Türkiye- Mısır arasındaki tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin bilgilerin verildiği tablo 66'da, STA'nın yürürlüğe girdiği yıldan önce 49 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı anlaşmanın işlerliği ile birlikte %4 oranında artarak 51 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin Mısır'dan yaptığı tarımsal ürün ithalatı ise 2006 yılında 68 milyon dolarken, STA ile birlikte 119 milyon dolara çıkmıştır.

Tablo 67 değerlendirildiğinde ise, STA öncesi 4 yıllık dönemde 398 milyon dolar olan tarımsal ürün ticaret hacmi STA sonrası dönemde %80 artarak 717 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

İki tablodan edinilen bilgiler ışığında tarımsal ürün ticaret hacminin artmasıyla birlikte STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaretinin olumlu etkilediği sonucuna varılabilir.

3.4.8. Sırbistan

Türkiye ile Sırbistan arasında 2009 yılında imzalanan STA, 1 Eylül 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 68'de verilmiştir.

Tablo 68. Türkiye ve Sırbistan Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2006	37	2
2007	35	8
2008	36	13
2009	34	8
2010	40	18
2011	43	23
2012	39	14
2013	43	21

Kaynak: TÜİK

Tablo 69. Türkiye ve Sırbistan Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	142	165	%16
İthalat	31	76	%145
Toplam	173	241	%39

Türkiye ve Sırbistan tarımsal ürün dış ticaret verileri tablo 68'de verilmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin Sırbistan'a olan tarımsal ürün ihracatı 34 milyon dolarken, STA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte %17 oranında artarak 2010 yılında 40 milyon dolar olmuştur. Tarımsal ürün ithalatı ise 2009 yılında 8 milyon dolar seviyesindeyken, 2010 yılında 18 milyon dolara yükselmiştir. Bu verilerden yola çıkarak STA'nın yürürlüğe girdiği yıl itibariyle Türkiye- Gürcistan arasındaki dış ticaret üzerinde olumlu etkisi görülebilmektedir.

Tablo 69'da ise iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaret hacimleri görülmektedir. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam ticaret hacmi 173 milyon dolarken, STA sonrası 4 yıllık dönemde %39 oranında artarak 241 milyon dolara ulaşmıştır. Tablo 68 ve 69'daki verilerden yola çıkılarak Türkiye ve Sırbistan arasında imzalan STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretini arttırarak olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.9. Tunus

Türkiye ile Tunus arasında 2004 yılında imzalanan STA, 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Tablo 70. Türkiye ve Tunus Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2001	37	1
2002	15	2
2003	17	3
2004	19	1

2005	18	6
2006	23	4
2007	17	6
2008	30	7

Kaynak: TÜİK

Tablo 71. Türkiye ve Tunus Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	**STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)**	**Değişim %**
İhracat	88	88	%0
İthalat	7	23	%228
Toplam	95	111	%16

İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 70'de verilmiştir. STA'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 2005'te Türkiye'nin Tunus'a yaptığı tarımsal ürün ihracatında düşüş yaşanmıştır. Bir önceki yıl 19 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı STA'nın yürürlüğe girmesiyle 18 milyon dolara düşmüştür. İthalatta ise Tunus lehine gelişme yaşanmıştır. 2001 4 yılında 1 milyon dolar olan tarımsal ürün ithalatı %500 oranında artarak 6 milyon dolar olmuştur.

STA öncesi ve sonrası ticaret hacimlerinin verildiği tablo 71'de, STA öncesi ve sonrası 4 yıllık dönemde Türkiye'nin Tunus a olan ihracatında bir değişim yaşanmazken, ithalat Tunus lehine gelişme göstererek %228 artmıştır.

İki tablodan çıkarılan değerlendirmelere göre, STA öncesine göre ticaret hacmi %16 büyüme göstermiştir. Bu durumda STA'nın iki ülke ticaretine olumlu etkisinden söz edilebilir.

3.4.10. İsrail

Türkiye ile İsrail arasında 1996 yılında imzalanan STA, 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Tablo 72. Türkiye ve İsrail Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
1993	23	13
1994	55	17
1995	34	19
1996	40	30
1997	39	49
1998	54	44
1999	57	43
2000	55	40

Kaynak: TÜİK

Tablo 73. Türkiye ve İsrail Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	152	205	%34
İthalat	79	176	%122
Toplam	231	381	%64

Tablo 72'de iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretine ait bilgiler verilmiştir. STA'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 1997'de Türkiye'nin İsrail'e yaptığı tarımsal ürün ihracatında düşüş yaşanmıştır. Bir önceki yıl 40 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı STA'nın yürürlüğe girmesiyle 39 milyon dolara düşmüştür. İthalatta ise İsrail lehine gelişme yaşanmıştır. 1996 4 yılında 30 milyon dolar olan tarımsal ürün ithalatı %63 oranında artarak 49 milyon dolar olmuştur.

STA öncesi ve sonrası ticaret hacimlerinin verildiği tablo 73'de, STA öncesi 4 yıllık dönemde Türkiye'nin toplam ihracat 152 milyon dolarken STA sonrası dört yılda %34 değişim göstererek 205 milyon dolar olmuştur. İthalat İsrail lehine gelişme göstererek %122 artmıştır.

İki tablodan çıkarılan değerlendirmelere göre, STA öncesine göre tarımsal ürün ticaret hacmi %64 büyüme göstermiştir. Bu durumda STA'nın iki ülke ticaretine olumlu etkisinden söz edilebilir.

3.4.11. Norveç (EFTA)

Türkiye ile Norveç arasında 1991 yılında imzalanan STA, 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 74'de verilmiştir.

Tablo 74. Türkiye ve Norveç Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
1988	3	4
1989	3	3
1990	9	9
1991	9	10
1992	7	18
1993	7	22
1994	9	16
1995	9	16

Kaynak: TÜİK

Tablo 75. Türkiye ve Norveç Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	24	32	%33
İthalat	26	72	%176

Toplam	50	104	%108

EFTA ülkelerinden biri olan Norveç ile Türkiye'nin tarımsal ürün ticareti incelendiğinde, STA'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 1992'de ithalat ihracat verilerinden bir gelişim görülmemişken STA sonrası 4 yıllık dönem incelendiğinde pozitif bir artışın yaşandığı tablo 75'den anlaşılabilir. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam ihracat 24 milyonken STA sonrası dönemde %33 artarak 32 milyon dolarak ulaşmıştır. İthalat ise %176 büyüyerek 72 milyon dolar olmuştur. Toplam ticaret hacmi ise STA öncesi 4 yıllık döneme göre %108 oranında artarak 50 milyon dolardan 104 milyon dolarak ulaşmıştır. Türkiye'nin Mısır'la olan tarımsal ürün ticaretinde dış ticaret açığı verse de STA'nın etkisinin olumlu olduğu gözlemlenmiştir.

3.4.12. İsviçre (EFTA)

Türkiye ile İsviçre arasında 1991 yılında imzalanan STA, 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Tablo 76. Türkiye ve İsviçre Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
1988	99	6
1989	76	16
1990	95	13
1991	109	10
1992	65	17
1993	70	16
1994	78	18
1995	72	24

Kaynak: TÜİK

Tablo 77. Türkiye ve İsviçre Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	379	285	-%24

İthalat	45	75	%66
Toplam	424	360	-%15

İki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 76'da verilmiştir. STA'nın yürürlüğe girdiği yıl ihracatta azalış yaşanırken, ithalat İsviçre lehine gelişme göstermiş olup 1991 yılında 10 milyon dolarken, 1992 yılında 17 milyon dolara yükselmiştir.

Genel ticaret göstergeleri incelendiğinde, STA öncesi 4 yılda toplamda 379 milyon dolar olan ihracat, sonraki 4 yıl boyunca %24 oranında azalarak Türkiye aleyhine gelişme gösterirken. İthalat ise tam tersine %66 oranında büyümüştür. Toplam ticaret hacmi ise %15 oranında azalığından bu iki ülke arasında imzalanan STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaretine olumlu bir katkısının olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4.13. İzlanda (EFTA)

Türkiye ile İzlanda arasında 1991 yılında imzalanan STA, 1 Eylül 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 78'de verilmiştir.

Tablo 78. Türkiye ve İzlanda Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Bin $)

Yıl	İhracat	İthalat
1988	24	35
1989	91	656
1990	334	105
1991	1,082	0
1992	569	0
1993	542	0
1994	440	34
1995	324	12

Kaynak: TÜİK

Tablo 79. Türkiye ve İzlanda Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	1	1	%0
İthalat	1	0	-%100
Toplam	2	1	-%100

Türkiye ile İzlanda arasındaki tarımsal ürün ticaretinin yok denecek kadar az olduğu tablo 78'den anlaşılmaktadır. STA öncesi 4 yıllık süreçte 2 milyon dolar olan tarımsal ürün dış ticareti, STA sonrası 4 yıllık süreçte %100 lük bir azalış göstermiştir. İhracat hacminde bir değişim olmazken, ithalat yok denecek az gerçekleşmiştir. Türkiye aleyhine bir gelişme yaşanmazken iki ülke arasında STA'nın olumlu bir etkisinden söz edilememektedir.

3.4.14. Ürdün

Türkiye ile Ürdün arasında 2009 yılında imzalanan STA, 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo 80'de verilmiştir.

Tablo 80. Türkiye ve Ürdün Tarımsal Ürün Dış Ticareti (bin $)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	40,887	286
2008	64,470	395
2009	84,973	272
2010	75,657	429
2011	81,749	2,741
2012	77,746	1,452
2013	95,460	1,776
2014	87,626	1,022

Kaynak: TÜİK

Tablo 81. Türkiye ve Ürdün Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)	Değişim %
İhracat	263	340	%29
İthalat	1	6	%500
Toplam	264	346	%31

Türkiye- Ürdün arasındaki tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin bilgilerin verildiği tablo 80'de, STA'nın yürürlüğe girdiği yıldan önce 75 milyon dolar olan tarımsal ürün ihracatı anlaşmanın işlerliği ile birlikte %8 oranında artarak 81 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin Tunus'dan yaptığı tarımsal ürün ithalatı ise 2010 yılında 429 bin dolarken, STA ile birlikte 2 milyon dolara çıkmıştır.

Tablo 81 değerlendirildiğinde ise, STA öncesi 4 yıllık dönemde 264 milyon dolar olan tarımsal ürün ticaret hacmi STA sonrası dönemde %31 artarak 346 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

İki tablodan edinilen bilgiler ışığında tarımsal ürün ticaret hacminin artmasıyla birlikte STA'nın iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaretinin olumlu etkilediği sonucuna varılabilir.

3.4.15. Şili

Türkiye ile Şili arasında 2009 yılında imzalanan STA, 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülkenin tarımsal ürün dış ticaretine ilişkin veriler tablo x'de verilmiştir.

Tablo 82. Türkiye ve Şili Tarımsal Ürün Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	2	12
2008	2	12
2009	3	26

2010	4	23
2011	5	38
2012	5	41
2013	6	56
2014	5	51

Kaynak: TÜİK

Tablo 83. Türkiye ve Şili Ticari Göstergeler

	STA Öncesi Ticaret Hacmi (Milyon $)	**STA Sonrası Ticaret Hacmi (Milyon $)**	**Değişim %**
İhracat	11	21	%90
İthalat	73	186	%154
Toplam	84	207	%146

Türkiye ve Şili tarımsal ürün dış ticaret verileri tablo 82'de verilmiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Şili'ye olan tarımsal ürün ihracatı 4 milyon dolarken, STA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte %25 oranında artarak 2011 yılında 5 milyon dolar olmuştur. Tarımsal ürün ithalatı ise 2010 yılında 23 milyon dolar seviyesindeyken, 2011 yılında 38 milyon dolara yükselmiştir. Bu verilerden yola çıkarak STA'nın yürürlüğe girdiği yıl itibariyle Türkiye- Gürcistan arasındaki dış ticaret üzerinde olumlu etkisi görülebilmektedir.

Tablo 83'de ise iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaret hacimleri görülmektedir. STA öncesi 4 yıllık dönemde toplam ticaret hacmi 84 milyon dolarken, STA sonrası 4 yıllık dönemde %146 oranında artarak 207 milyon dolara ulaşmıştır. Tablo 82 ve 83'deki verilerden yola çıkılarak Türkiye ve Şili arasında imzalan STA'nın Şili lehine gelişme göstermesine rağmen iki ülke arasındaki tarımsal ürün dış ticaretini arttırarak olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 84. Türkiye'nin STA Ülkeleriyle STA Öncesi ve Sonrası Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon $)

Ülke	STA Öncesi Ticaret Hacmi (4 yıl)	STA Sonrası Ticaret Hacmi (4 yıl)	Değişim %
Arnavutluk	141	161	14
Bosna Hersek	19	82	331
Fas	61	107	75
Gürcistan	206	352	70
Karadağ	11	10	-9
Makedonya	72	104	44
Mısır	398	717	80
Sırbistan	173	241	39
Tunus	95	111	16
İsrail	231	381	64
Norveç	50	104	108
İsviçre	424	360	-15
İzlanda	2	1	-100
Ürdün	264	346	31
Şili	84	207	146

Özetlemek gerekirse yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere STA'nın tarımsal ürün dış ticaretine etkisi incelenirken 15 adet ülkenin 12 tanesinin anlaşma yürürlüğe girdikten sonra tarımsal ürün ticaret hacminde pozitif artış gözlenmiştir. Karadağ, İsviçre ve İzlanda ile yapılan STA'nın tarımsal ürün dış ticaretine olumlu bir etkisi ölçülememiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak STA'ların Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretine etkilerinin olumlu olduğu sonucuna varılabilir. Bu durum da STA'ların Türkiye ekonomisi için önemini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Dünya ticaretinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ülkeler ekonomik olarak birbirleriyle bütünleşme çabaları göstermektedirler. Bir yandan GATT kapsamında çok yanlı görüşmelerle ticaretin serbestleştirilmesi çalışılırken diğer yandan ülkeler ikili olarak da bütünleşme faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. STA'lar ise bu bütünleşme yöntemlerinden basit ve önemlilerinden bir tanesidir. Öyle ki GATT/DTÖ' ye bildirilen 600'ün üzerindeki bölgesel ticaret anlaşmasının 200'den fazlasını STA'lar oluşturmaktadır.

Türkiye'de 1980'yıllarda başlayan ticarette dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte dünya ticaret sistemine entegre olmayı hedeflemiştir. Bu hedef ile birlikte gerçekleştirmek istediği ihracatın arttırılması, yeni pazarlara vergisiz erişim sağlama ve karşılıklı serbest ticarettin geliştirilmesi olmuştur.

6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından alınan 1/95 ve 2/95 sayılı karar ile AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği uygulamasına geçilmiştir. Bunun sonucunda ise 1/95 ve 2/95 OKK'lar çerçevesinde Türkiye AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlama zorunluluğunu üstlenmiş olup, 1/95 sayılı OKK'nın 16. Maddesi gereğince de AB'nin STA'larını da kapsayan tercihli gümrük politikasına uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir (Erhan ve Gürbüz, 2016, s.49).

Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye STA'lar yapmak için girişimde bulunmaya başlamıştır. 2016 yılı itibariyle 18 adet STA'sı yürürlükte bulunmaktadır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise bu tezinde ana konusu olan tarım ürünleri ticaretidir. Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği kapsamına tarım ürünleri dahil edilmezken, yapılan STA'larda mal ticareti kapsamında sanayi ve tarım ürünleri ayrı ayrı ele alınmakta olup sanayi ürünlerinde genel olarak herhangi bir sınırlama olmaksızın gümrük ve eş etkili vergiler kaldırılırken, tarım ürünlerinde ise tercihli kotalar çerçevesinde taviz verilmektedir.

Bu durumdan da imzacı ülkelerin tarım sektörleri de etkilenmektedir. Tarım sektörünün ülkeler açısından hassasiyeti düşünüldüğünde, STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkileri de önemli bir konu haline gelmektedir. Türkiye tarımsal potansiyeli yüksek bir ülkedir. 2015 yılı itibariyle nüfusun %19,3 ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca tarımsal ürün ihracatının genel ihracat içindeki payı 2014 yılı itibariyle %11'dir ve Türkiye önemli bir yaş sebze- meyve ihracatçısı konumunda olan ülkedir.

Tarımın Türkiye için önemli bir sektör olması, STA'ların tarım ürünleri ticareti üzerindeki etkisini önemli hale getirmektedir. Bölüm 3.4'de Türkiye'nin STA ülkeleriyle tarımsal ürün dış ticareti değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

STA'ların tarımsal ürün dış ticaretine etkileri incelenirken, STA'ların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 4 yıl önceki ve sonraki ihracat ve ithalat rakamları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun temel sebebi ise STA'ların çoğunlukla son yıllarda yürürlüğe girmesiyle daha çok ülkeyi araştırmaya dahil edebilmektir. Ayrıca Filistin, Lihteştayn, Suriye, Morityus ve Malezya STA'ları bölüm 3.4'de bahsedilen nedenlerden ötürü araştırmaya dahil edilememiştir.

Tarımsal ürün dış ticaret rakamları hesaplanırken yalnızca genel ihracat içindeki payı oldukça az olan tarımsal hammaddelerin dikkate alınması yanıltıcı sonuçlar doğuracağından genel olarak tarımsal ürün kapsamında: tarım ve hayvancılık ürünleri, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, tütün ürünleri, gıda ve içecekler de değerlendirme kapsamında tutulmuştur.

15 Adet ülkenin ayrı ayrı tarımsal ürün ihracat ve ithalat rakamları hesaplanarak STA'sının yürürlüğe girdiği tarihten 4 yıl önceki ve sonraki ihracat ve ithalat rakamları toplanarak STA öncesi ve sonrası ticaret hacimlerine ulaşılmıştır. Sonuçta görülmüştür ki 15 adet ülkenin 12 tanesinin anlaşma yürürlüğe girdikten sonra tarımsal ürün ticaret hacminde pozitif artış gözlenmiştir. Karadağ, İsviçre ve İzlanda ile yapılan STA'nın tarımsal ürün dış ticaretine olumlu bir etkisi ölçülememiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak STA'ların Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretine etkilerinin olumlu olduğu sonucuna varılabilir. Bu durum da STA'ların Türkiye ekonomisi için önemini ortaya koymaktadır.

STA'lar; Türkiye'nin dünya pazarlarına girişini kolaylaştırmakta olup belirli ülke pazarlarına bağımlılığını azaltmaktadır. Üreticilerine rekabet avantajı sağlamakta ve ayrıca ucuz hammadde imkânıyla ürünlerini çeşitlendirebilmektedirler. Ekonomiye dinamizm kazandırmaktadır. STA'lar ayrıca ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkinin yanı sıra siyasi ilişkilerinde güçlenmesine olanak sağlayarak karşılıklı dostluk ortamı da oluşturmaktadır. Ayrıca STA'lar Türkiye'nin AB pazarına bağlılığını azaltıp hammadde kaynaklarını ve ihracat yaptığı partnerlerini arttırarak genişletmektedir

Rekabetin giderek arttığı uluslararası ticaret ortamında, yeni pazarlara vergisiz olarak ulaşmak önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Türkiye'de gerek AB ile yaptığı Gümrük Birliği'nden kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirmek gerekse ihracata dayalı büyüme stratejisini gerçekleştirmek için STA'ları önemli bir dış ticaret politikası aracı olarak görmeli ve sayılarını arttırmak için çaba göstermelidir.

KAYNAKÇA

Alkin, K. ve Gürlesel, F. (2010). *Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin de dahil edilmesi.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Arı, M. T. (2004). *Onuncu yılında Kuzey Amerika serbest ticaret anlaşması.* http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi14/7OnuncuYilindaKuzeyAmerikaSTANAFTAMTurkerAri.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Arslan, K. (2010). *Dış ticaret politikaları.* Ankara: Detay Yayınları.

Atakan, M. (1998). *Avrupa Birliği ortak tarım politikası ve Türkiye'nin uyumu.* Yayınlanmamış uzmanlık tezi. T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara. http://www.abuzmanlari.org.tr/web/Portals/0/pdf/2.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Aysu, A. (2006). *Avrupa Birliği ve tarım.* İstanbul: Kalkedon Yayıncılık

Avrupa Toplulukları Komisyonu (2008). *Katılım ortaklığı belgesi.* http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Balkır, C. (2010). *Uluslar arası ekonomik bütünleşme: kuram, politika ve uygulama AB ve dünya örnekleri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Balassa, B. (1961). *Theories of economic integration.* Homewood, Illinois: Richard D. Irwin.

Canbolat, S. İ. (2002). *Avrupa Birliği: uluslarüstü bir sistemin tarihsel, teorik, kurumsal, jeopolitik analizi ve genişleme sürecinde Türkiye ile ilişkiler.* İstanbul : Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Candaş, U. (2010). Çok taraflılık mı? İki taraflılık mı? Tercihli ticaret anlaşmalarının uluslararası ticaret sistemiyle ilişkisine dair bir değerlendirme. *Uluslararası hukuk ve politika*, 22(6), 55-76. http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/HqKE7ex5KMJffx2S0xnUJ36m3r4bxl.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Çiftçi, Ö. (2001). *Serbest ticaret antlaşmaları ve Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/. (Erişim Tarihi: 20.05.2015).

Ertürk, E. (1993). *Ekonomik entegrasyon teorisi ve Türkiye'nin içinde bulunduğu entegrasyonlar*. Bursa: Ezgi Kitapevi.

Economic Cooperation Organization (ECO). http://www.ecosecretariat.org/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016)

Erhan Ç.ve Gürbüz A. (2013), Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Alternatif Model Arayışı: Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 1(12), 47- 48.

Erpolat, Y. B. (2010). *Avrupa tek senedi.* http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/avrupa_tek_senedi_25.06.2012%2012-38-32.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Economic Community of West African States (ECOWAS). http://www.ecowas.int/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016)

Eşiyok, B. A. (2004). *Kalkınma sürecinde tarım sektörü: gelişmeler, sorunlar, tespitler ve tarımsal politika önerileri.* Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

Eraktan, G. ve Arısoy, H. (2012). *Türkiye'nin yaş meyve- sebze ihracatı.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye'de ve dünyada tarımsal destekleme politikası.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Geldi, H. (2010). *Regional economic integration and globalization.* Yayınlanmamış doktora tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Gülbahar, O. (2008). *1980 sonrası dönemde Türkiye'de tarımın gelişimi ve uygulanan tarım politikaları.* https://www.academia.edu/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). *2014 yılı pamuk raporu.* http://koop.gtb.gov.tr/data/53319e1b487c8eb1e43d729d/2014%20Pamuk%20Raporu.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Genç, C. M. ve Berber, M. (2011). Bölgeselleşme ve ticaret akımları: literatür incelemesi. *Kocaeli üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi,* 2(22), 84-110. http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi22/Genc_Berber.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).
Hatunoğlu, E. ve Eldeniz, F. (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları. *Sayıştay dergisi,* 86, 27-56.

Hosny, S. A. (2013). Theories of economic integration: a survey of the economic and political literature. *International journal of economy, management and social science,* 2(5), 133- 135. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=1BBB9859B139109B2BF4457206A48FDA?doi=10.1.1.685.3445&rep=rep1&type=pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Hepaktan, E. ve Çınar, S. (2011). Küreselleşmenin ekonomik entegrasyon üzerine etkileri. *International conference on eurasian economies*, 68-77. http://avekon.org/papers/289.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

İstanbul İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği (İİB) (2010), *Serbest ticaret anlaşmaları (STA) kılavuzu.* www.iib.org.tr, (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

International Trade Statistics Database. http://comtrade.un.org/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Jovanovic, M. N. (2006). *The economics of international integration.* Cheltenham: Northampton, MA.

Karluk, R. (2012). *Uluslararası iktisat teorisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Lawrence, Z. R. (1996). *Regionalizm, multilateralizm and deeper integration.* Brookings Institution.

Küçükahmetoğlu, O. (2013). *Ekonomik entegrasyon.* İstanbul: Ekin Basın Yayın.

Mermut, R. A. ve Öztürk, İ. (2010). *Türkiye'nin tarımsal gücü ve geleceği.* İstanbul: MÜSİAD.

Olçar, K. (2007). *Karadeniz politikaları ve Türkiye Ukrayna stratejik ilişkileri.* İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.

Özgöker, U. (2006). *Uluslararası siyasi, askeri ve ekonomik örgütler.* İstanbul: Der Yayınları.

Özdemir, Ö. (2013). *Bir entegrasyon olarak serbest ticaret anlaşmaları (STA) ve Türkiye'nin komşu ülkelerle (Gürcistan ve Suriye) yaptığı STA'ların dış ticarete etkileri.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kafkas Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Öztürk, Ş. (2007). Küreselden yerele tarım politikaları. *Sosyoloji Dergisi*, 18, 106-125. https://www.academia.edu/21685839/Yeni_K%C3%B6y_Sosyolojisi_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1K%C3%BCreselden_Yerele_Tar%C4%B1m_Politikalar%C4%B1. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Palabıyık, S. M. ve Yıldız, A. (2006). *Avrupa Birliği.* Ankara: ODTÜ Yayıcılık

Rabson, P. (1998). *The economics of international integration.* Londra: Routledge.

Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası iktisat: teori, politika ve uygulama (19. Baskı).* İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Şanlı, B. (2008). Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde Avrasya Birliği'nin olabilirliği. *İktisadi ve idari bilimler dergisi,* 1(22), 14-30.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. http://www.ab.gov.tr/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. http://www.ekonomi.gov.tr/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Topçu, A. (2003). *Avrupa Birliği tütün ortak piyasa düzeni ve Türkiye'de uygulanabilirliği.* Yayınlanmamış uzmanlık tezi. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/Ttopcu.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2008). *Türk tarım sektörünün Avrupa Birliği sürecinde incelenmesi.*
http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/AB%20UYUM/Yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/T%C3%BCrk%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn%20AB%20S%C3%BCrecinde%20%C4%B0ncelenmesi.pdf.
(Erişim Tarihi: 03.05.2016)

Tinbergen, J.(1954). *International economic integration.* Amsterdam: Elsevier.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) (2013). *Türkiye tarım sektör raporu.*
http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/turkiye_tarim_meclisi_sektor_raporu_2013_int.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) (2014). *Ekonomi ve dış ticaret raporu.*

http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2008). *Dış ticaret istatistikleri ve indeksleri.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Uluışık, A. İ. (2005). *Türkiye'nin tam üyelik perspektifinin incelenmesi.* *http://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/180*. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Yıldırım, S. (2006). Türkiye'de 24 Ocak 1980 öncesi ve sonrası sanayileşme ve ekonomik büyümeye etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-24.

Yılmaz, S., Tekeli O. ve Yılmaz N. D. *Asya ve Afrika'da oluşan bölgesel bütünleşme hareketlerinin gunnar myrdal entgrasyon teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi.* http://www.ayk.gov.tr/. (Erişim Tarihi: 03.06.2016).

Yavuz, F. (2005). *Türkiye'de tarım.* Erzurum: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf. (Erişim Tarihi:03.05.2016).

World Trade Organisation (WTO). https://www.wto.org/ (Erişim Tarihi: 03.05.2016).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). http://www.tuik.gov.tr/. (Erişim Tarihi: 03.05.2016).